

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE
KADIN EFENDİLİK**

**Tezi Hazırlayan
Tülay ÇOLAK**

**Tezi Yöneten
Doç. Dr. Gülbadi ALAN**

**Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**ARALIK 2009
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE
KADIN EFENDİLİK**

**Tezi Hazırlayan
Tülay ÇOLAK**

**Tezi Yöneten
Doç. Dr. Gülbadi ALAN**

**Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**ARALIK 2009
KAYSERİ**

Doç. Dr. Gülbadi ALAN danışmanlığında **Tülay ÇOLAK** tarafından hazırlanan “**Osmanlı Devletinde Kadın Efendilik**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

17 / 12 / 2009
(Tez savunma sınav tarihi yazılacaktır.)

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Gülbadi ALAN

Üye : Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI

Üye : Doç. Dr. Şakir BATMAZ

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 31.12.2009 tarih ve 38 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

31 / 12 / 2009

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti’de kadınların sosyal ve siyasi hayattaki yerleri bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Özellikle de padişah eşlerinin yani kadın efendilerin oynadıkları rol esas merak edilen nokta olmuştur.

Çünkü kadın efendiler ki devleti yöneten padişahları doğuran, gerektiğinde yönetimde söz sahibi olan, adından sıkça bahsettiren hayratlar yaptıran, sarayın sosyal hayatının düzenlenmesinde de etkisi olan ve daha birçok alanda öne çıkan, önemli şahsiyetlerdir. Aralarında aklını ve güzelliğini kullanmasını iyi bilenler, saraya cariye olarak girmiş ve kadın efendiliğe kadar yükselmişlerdir.

Esir pazarlarında satılan da sarayda efendisine hizmet eden de padişah hanımı olma şerefine yükselmiş olan da aynı kadındır. Dolayısıyla bir kadının istediği zaman yapamayacağı şey yoktur. Çalışmamızda bu husus apaçık görülmektedir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı saray teşkilatı ve harem-i hümayun, ikinci bölümde padişahın ailesi, üçüncü bölümde ise çalışmamızın esasını teşkil eden kadın efendilik konusu ele alınmıştır.

Çalışmamda tez danışmanlığımı üstlenen, bu çalışmamın literatür taraması aşamasında, elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve yorumlanması ve yazım aşamasında ilgi, yardım ve desteğini esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr Gülbadi ALAN’a en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Yine bu çalışmalar esnasında beni cesaretlendiren ve sonsuz destek veren, yazım aşamasında da yardımcı olan eşim Arş. Gör. Hakan ÇOLAK’a teşekkür ederim. Beni yetiştiren aileme ve gülücükleriyle bana mutluluk veren biricik kızım Zehra’ya teşekkür ederim.

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADIN EFENDİLİK

ÖZET

Yüzyıllar boyunca her dönemde, her toplumda kadın yadsınamaz büyüklükte bir yere sahip olmuştur. Zaman zaman bir köle, bir hanım, bir ana, bir efendi olarak karşımıza çıkan kadınların bu yerlere nasıl geldikleri, ne kadar değer gördükleri, sosyal ve siyasi alanda yerlerinin neresi olduğu bu çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

Fakat bu konuları daha etraflı ve detaylı bir şekilde öğrenmek için Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı, konumuzun esasını oluşturan kadınların bulunduğu harem-i hümayun kısmı, erkek personelin bulunduğu kısım, sarayda padişah ve ailesinin, çalışanlarının yaşadığı bölüm etraflıca anlatılmıştır.

Esas konumuza çerçeve oluşturacak bu noktalar ayrıntılı bir şekilde anlatıldıktan sonra tezimizin başlığını oluşturan kadın efendilik kurumu bütün yönleriyle ele alınmıştır. Kadın efendilerin saray ve harem hayatları, sosyal ve siyasi alanda ki etkileri ve yerleri teker teker başlıklar altında ifade edilmiştir. En son olarak da bu kadınlarımızın, analarımızın ve kızlarımızın kimlikleri dönemlerine göre sıralanmıştır.

Bu çalışmayla Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatı, devleti yöneterek ön plana çıkan kadınların yaşadıkları yerler, kadınların günlük hayatları, görevlerine ve konumlarına göre aldıkları isimler, maddi durumları, hakları, padişahlarla ilişkileri, giydikleri kıyafetten yaptırıldıkları hayratlara kadar kısacası yıllarca devletlerin hep ön planda olan, siyasi hayatlarının gölgesinde kalıp ele alınmayan, üzerinde pek fazla durulmayan ama merak edilen konular araştırılmıştır.

INSTITU OF WIFE OF THE SULTAN IN OTTOMAN STATE

ABSTRACT

Woman has been an important status in both every society and period for centuries. Women that are a slave, a lady, a mother or a wife of the sultan from time to time how reach to this socioeconomic status, how much to win general approval, where place is in social and political arena are principle of our study.

But; to learn this topic more wide the palace organization of the Ottoman State, the part of harem where women who to form foundaditon of our topic are here, the part of man personel, the living part of padishah and his family and their's menservant in palace are explained detailed.

After explained detailed these topic the institution of a wife of the sultan that is headline of our thesis is investigated every side. The palace and harem's lifes of wives of the sultan, the status and effects in social and political arena are expressed under headlines one by one. Finally, the identitys of these women, mothers and girls are listed in respect to their's periodic.

In this study, it was researched that has been neglected but wondered topics such as social life of the Ottoman State, living places of women who lead government, dailiy lives of the women, their titles that get in respect to their function and status, their economic possibility, their relation with padishah, everything from their costumes to their charitable acts for centuries.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. KONU	1
2. AMAÇ ve ÖNEM	3
3. YÖNTEM	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI SARAY TEŞKİLATI VE HAREM-İ HÜMAYUN	6
1.1. Osmanlı Saray Teşkilatı	6
1.2. Harem-i Hümayun	9
1.2.1. Harem-i Hümayun'un Tanımı ve Tarihi Gelişimi	9
1.2.2. Harem-i Hümayun'un Osmanlı Saray Teşkilatındaki Yeri	12

1.2.3. Topkapı Sarayı Esas Alınarak Yapılan Harem-i Hümayun	
Teşkilatlanmasında Bölümler	14
1. 2. 3. 1. Kara Ağalar Taşlığı	14
1. 2. 3. 1. 1. Cümle Kapısı / Saltanat Kapısı	15
1. 2. 3. 2. Kadın Efendiler Taşlığı/Cariyer Taşlığı	15
1.2.3.2.1.Kırkmerdiven	16
1.2.3.2.2.Hamam	16
1. 2. 3. 2. 3. Kadın efendi Daireleri	16
1. 2. 3. 2. 4. Cenaze Yıkama Yeri ve Meyyit Kapısı	16
1. 2. 3. 2. 5. Cariye Koğuşları	17
1. 2. 3. 2. 6. Hastane	17
1. 2. 3. 3. Valide Taşlığı	17
1. 2. 3. 3. 1. Valide Sultan Dairesi	18
1. 2. 3. 3. 2. Valide Sultan Dairesi Sofası	18
1. 2. 3. 4. Mabeyn Taşlığı / Padişah ve Şehzade Daireleri	19
1. 2. 3. 4. 1. Hünkar Sofası	20
1. 2. 3. 4. 2. III. Murad Has Odası	20
1. 2. 3. 4. 3. Çifte Hamam	21
1. 2. 3. 4. 4. I. Ahmed Odası	21
1. 2. 3. 4. 5. III. Ahmed Odası	21
1. 2. 3. 4. 6. Çifte Kasırlar	22
1. 2. 3. 4. 7. Altın Yol	22
1.2.4. Harem Kurumunda Hiyerarşi: Aile Eliti	23
1. 2. 5. Harem'de Yaşayan İnsanlar	24
1. 2. 5. 1. Haremdeki Erkek Çalışanlar	24
1. 2. 5. 1. 1. Hadım Ağaları	25

1. 2. 5. 1. 2. Kızlar Ağası / Bâbü's-Saâde Ağası / Kapı Ağası / Darü's-Saade Ağası	26
1. 2. 5. 1. 3. Diğer Harem Ağaları	27
1.2.5.2. Haremdeki Kadın Çalışanlar	28
1.2.5.2.1. Cariyeler	29
1. 2. 5. 2. 1. 1. Hizmetçi Durumundaki Cariyeler	33
1. 2. 5. 2. 1. 2. Padişah Ailesi Arasında Yer Alan Cariyeler	41
1. 2. 5. 2. 1. 2. 1. Şehzade Haremleri	43
1. 2. 5. 2. 1. 2. 2. Sultan Efendiler	43
1. 2. 5. 2. 1. 2. 3. Sultanların Doğumu (Velâdeti Hümâyûn)	44
1. 2. 5. 2. 1. 2. 4. Sultanların Çocuklukları ve Terbiyeleri	44
1. 2. 5. 2. 1. 2. 5. Evlenmeleri ve Padişah Damatları	45
1. 2. 5. 2. 1. 2. 6. Eski Saray Hayatı	46
1. 2. 5. 2. 1. 3. Eş Durumundaki Cariyeler	47

İKİNCİ BÖLÜM

2. PADİŞAHIN AİLESİ	50
2. 1. Valide Sultanlar	50
2. 1. 1. Valide Alayı	52
2. 1. 2. El Öpme	52
2. 2. Hasekiler	53
2. 3. Padişahın Aile Hayatı ve Eşleri	54
2. 4. Has Odalık, Gözde ve Peykler	56
2. 5. İkballer	57
2. 6. Padişah Kızları / Sultanlar	58
2. 6. 1. Sultanların Beşik Alayları	58
2. 6. 2. Sultanların Yetiştirilmesi	60
2. 6. 3. Sultan Düğünleri	61

2. 6. 4. Sultanların Geçimleri	62
--------------------------------	----

III. BÖLÜM

3. KADIN EFENDİLİK	64
3. 1. Kadın efendilerin Saray ve Harem Hayatı	65
3. 1. 1. Kadın efendilerin Padişah ve Şehzadelerle İlişkileri	66
3. 1. 2. Çocuk Doğurmaları ve Beşik Alayı	66
3. 1. 3. Boşanma ve Evlendirilmeleri	68
3. 1. 4. Kadın efendilerin Saraydan Çıkarılmaları/Eski Saraya Gönderilmeleri	69
3. 1. 5. Kadın efendilerin Siyasi/Devlet Hayatındaki Yerleri	69
3. 2. Kadın efendilerin Sosyal Hayatları	69
3. 2. 1. 1. Maaşları ve Ödenekleri	70
3. 2. 1. 2. Kılık-Kıyafetleri	70
3. 2. 1. 3. Gezintiler ve Eğlenceleri	71
3. 2. 1. 3. 1. Geziler	71
3. 2. 1. 3. 2. Musiki Ziyafetleri	71
3. 2. 1. 3. 3. Oyunlar ve Eğlenceler	72
3. 2. 1. 4. Merasimlere Katılmaları	72
3. 2. 1. 5. Yaptırdığı Hayratlar, Vakıflar	74
SONUÇ	76
BİBLİYOGRAFYA	78
EKLER	81
Ek. 1. Padişah Kadınlarının Listesi	82
Ek. 2. Padişahların Kızları	88
ÖZGEÇMİŞ	96

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bkz.	: Bakınız
B.O.A	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. KONU

Türklerde, devletin başında bulunan hakanların eşlerine *sultan* denilmekte idi. Ancak Osmanlı Devleti sarayında bu tabir sadece padişahların kızları için kullanılmıştır. Padişahların eşleri içinse farklı unvanlar kullanılmıştır. Mesela 16. yüzyılda *haseki* olarak isimlendirilen padişah eşleri, 17. yüzyıldan itibaren *kadın efendi* olarak isimlendirileceklerdir.

Kadın efendiler, *Harem-i Hümayun* yada kısaca *harem* denilen Saray içindeki bir yerde yaşarlardı. *Harem-i Hümayunlar*, devlet adamları yetiştiren *Enderun* mekteplerine paralel bir kurumdu. Buradaki kadınlar, Osmanlının en üst kültür grubunu temsil ederlerdi. Saraya kabul edilen kadınlar, *Harem-i Hümayun*'da bir okul disiplini içinde eğitim görürlerdi. Eğitimleri sırasında bu kadınlara okuma-yazma, dinî bilgiler, dikiş-nakış, güzel konuşma ve görgü kaideleri öğretilirdi. Eğitimleri sadece bunlarla sınırlı tutulmaz, edebiyat, müzik, sanatın çeşitli kolları, bilim konusunda da eğitim görürlerdi. Acemi, kalfa, haznedar gibi mertebeleri aşanlar, padişah hanımlığına yükselirler, *gözde* veya *ikbal* unvanını alırlardı. Eğer padişahın çocukları dünyaya gelirse, *haseki* olarak isimlendirilirlerdi. Padişahların eşleri iki kısımdı; *kadın efendi* ve *haseki sultan*. Erkek çocuğu olan hasekilere, *Kadın efendi* (önceleri *Haseki Sultan*) denir ve başlarına kıymetli taşlarla süslü altın taç giydirilirdi. Ayrıca yine *Kadın efendi* olanlara haslar verilir, bunlara ayrı daireler tahsis edilir ve maiyetlerine hizmetçiler, memurlar tayin edilirdi.

Harem, herkesin giremediği bir mekandı. Ancak Osmanlı tarihi, bu konuyu anlatma noktasında büyük bir çıkmazın içine sürüklenmiştir. Bunun da nedeni uzmanlık isteyen konularda uzmanlara sorulmaması, ilgili ilgisiz – bilgili bilgisiz herkesin her konuda konuşması ve yazmasıdır. Bunların neticesinde *harem* kavramına cinsel ve egzotik benzetmeler yapılmıştır. Çırılçıplak cariyelerin içinde yüzdüğü bembeyaz,

büyük süt havuzlarının olduğu, burayı seyreden padişahın beğendiğini yanına çağırdığı bir mekan olarak anlatılan *harem* kelimesi, aslında *dokunulmaz*, *kutsal* anlamına gelen ve padişahın ailesinin yaşadığı mekandır. Bunların aksine Osmanlıda *harem* yada *harem-i hümayun*, kesinlikle cinselliğin ayyuka çıktığı, padişahın canı çektiğinde içinden kadın seçip beraber olduğu bir yer değildir.

Harem-i Hümayun'un, padişahların bile bozmadığı, kendine ait sıkı kuralları vardır. Bu kuralları, İslam hukuku ve hanedan siyaseti belirlemektedir. Buraya gelen cariye bu örgüt içinde sıkı bir disiplin altında uzun bir eğitimden geçirildikten sonra padişaha takdim edilebilir. Saraya yeni alınan esir kıza acemi denirdi. Haremdeki ilk zamanlarında kendisine Müslümanlık ve Türk-İslam adetleri ve adabı, ibadet vb. dini malumatlar, dikiş-nakış, hanendelik, sazendelik, hikaye anlatma sanatı gibi sanatlar öğretilirdi. Böylece yetişen acemi, cariyeliğe yükselirdi. Esnaf dili ile şagirt olur, sonra kalfa ve usta derecelerine geçer; gedikli denirdi. Cariyeler, iki geniş odada yan yana yatarlar, her beş kızın arasında yaşlı bir kadın yer alırdı. Gedikli doğrudan doğruya padişah hizmetine verilir, onun haremde yemek, çamaşır ve benzeri hizmetlerine bakardı. Hünkarın yatağına aldığı gedikli, *ikbal* veya *haseki* adıyla anılırdı. Bunlardan padişahın gözdesi olan *haseki*, padişahın kadını olur ve *kadın efendi* unvanını alırdı. *Kadın efendiler*; başkadın, ikinci kadın diye sıralanırdı. Padişahın zevcesi sayılan kadına bir daire ayrılırdı ve yüksek gündelik tayin edilirdi. Çocuk doğuran haseki ayrıcalık kazanırdı. Bu sistem içinde her cariyenin belli bir maaşı ve giysisi vardı.

Cariyelerin çoğunluğu saraydan çıkarılarak beylere ve vezirlere zevce olarak verilirdi. Böylece vali ve kumandanların saray dışındaki vilayetlerde yerli aile ve hanedanlarla akrabalık kurmaları önlenmiş olurdu.

Genellikle bir ülkenin Osmanlıya hediyesi şeklinde veya yabancı uyruklu ailelerden seçilip Saraya getirilerek padişah için yetiştirilmelerinden dolayı haremdeki kadınların büyük bir çoğunluğu yabancı asıllılardan oluşmakta idi. Özellikle Fatih döneminde, tıpkı devlet idaresinin devşirmelerin eline geçmesi gibi, *haremde* de idare dışarıdan getirilen cariyelerin eline geçmiştir. Cariyeler güzellik ve zekalarına göre *usta*, *kalfa*, *ikbal*, *kadın efendi* ve *valide sultan* payelerini alarak en yüksek mevkilere çıkmayı başarmışlardır.

Bütün bu bilgiler ışığında çalışmamızda, *Harem-i Hümayun* örgütlenmesi içinde, *kadın efendiliğin* ne olduğu konusuna ışık tutulmaya çalışılmıştır. Başbakanlık Osmanlı

Arşivi'nden elde edilen belgeler, döneminde yazılmış hatıralar ve konu hakkında yazılmış tetkik eserlerden ve makalelerden yararlanılarak *kadın efendilerin* padişahla ilişkileri, harem hayatındaki yerleri ve özel hayatları (daireleri, kıyafetleri, maaşları, evlenme ve boşanma durumları, öldürülmeleri vb.) saraydaki güçleri, eski saraya gönderilmeleri gibi saraya girişlerinden ölümlerine kadar hayatları incelemenin temelini oluşturmuştur.

2. AMAÇ ve ÖNEM

Tarih alanında, özellikle de Osmanlı tarihini inceleme konusu yapan eserlerde, teşkilat tarihine çok az yer verildiği görülmektedir. Araştırmalarda ağırlık konusu genelde siyasi konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Yapacağımız bu çalışma ile, bu alanda çok değerli eserler kaleme alınmış olmasına rağmen, Osmanlı teşkilat tarihine bir katkı sağlanması umut edilmektedir.

Bugün özellikle batı dünyasında *harem* veya *harem-i hümayun*, Osmanlı Devleti'nin sıkıcı teşkilat tarihinin en eğlenceli tarafı –hatta bir adım daha ileri giderek bir sefahat alemi- olarak görülmektedir. Yapacağımız bu çalışmayla, *Harem-i Hümayun*'un, kendine has kuralları çerçevesinde, sıkı bir eğitimle padişah eşlerinin yani *kadın efendilerin* yetiştiği ve padişahın özel ve mahrem hayatını geçirdiği, Osmanlı teşkilat yapısının ciddi bir kurumu olduğu gerçeği belgeler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, Osmanlı tarihinde *Harem-i Hümayun* ve özellikle de padişahların eşlerinin (kadın efendiler), Osmanlı Devleti'nin siyasetinde çok önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Hatta harem, Osmanlı tarihinde entrikaların çıkış noktası olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti yönetiminde de çok büyük etkisi vardır. Gözdeler padişaha bir erkek evlat verdikleri anda *kadın efendi* unvanına kavuşurlar. Bir *kadın efendinin* doğurduğu erkek çocuk günün birinde padişah olursa, *kadın efendi* artık valide sultan olur. Valide sultan olsun *kadın efendi* olsun padişah ile birebir ilişkide olduğundan genelde yönetime karışlar. *Kadın efendilerin* veya *valide sultanların* bu şekilde siyasetle olan ilişkileri çoğu tarihçi tarafından, Osmanlı yönetiminde kadın parmağının olduğu ve işlerin bu yüzden karıştığı şeklinde ifade edilmektedir. Hatta bir adım daha ileri giderek, birçok kere –özellikle de duraklama ve çöküş döneminde- devlet işine kadın efendilerin veya valide sultanların karıştırılmasının hem dedikodulara

hem de ayaklanmalara neden olduğunu belirten tarihçiler de vardır. Yapacağımız çalışmayla bu konunun aydınlatılmasına, ufak da olsa, bir katkı yapılması beklenmektedir.

Bu çerçevede araştırmada, *kadın efendilerin* padişahların idarelerini etkileyip etkilemedikleri, eğer bir etki söz konusu ise bunun derecesinin ne olduğu üzerinde araştırmalar yapılacaktır. Yani *kadın efendilerin* Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal, askeri, ekonomik vb. alanlarında etkilerinin ne olduğu konusu araştırılmaya çalışılmıştır.

Her alanda büyük öneme sahip olan *kadın efendilerin* niteliksel ve niceliksel durumlarının devlet teşkilatındaki yeri ve öneminin tespit edilmek istenmiştir.

3. YÖNTEM

Araştırma tarama modeli kullanılarak yapılmış bir çalışmadır. Araştırma konusu ile ilgili bilgiler arşiv ve kütüphane malzemelerinden istifade sonucu toplanmıştır. Başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden konu ile ilgili elde edilen vesikalar olmak üzere, çeşitli üniversite kütüphanelerinde mevcut olan çağdaş telif kaynaklar, tetkikler, araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmuştur.

Araştırma, *kadın efendiliğinin* Osmanlı saray teşkilatı içerisinde yer alan *Harem-i Hümayun* teşkilatlanması ve bu teşkilatlanma çerçevesinde *kadın efendiler* tarafından yürütülen her türlü faaliyet ve bu faaliyetlerin sosyal, kültürel ve siyasal etkilerine dönük bir çalışmadır. Teşkilatlanma, bu teşkilat yapısı içerisinde yürütülen faaliyetler ve faaliyetlerin yürütülmesinde rol oynayan aracı kurumlar açısından elde edilecek verilerin genellenmek isteneceği iki tür evreden söz edilebilir. Birincisi, Osmanlı saray teşkilatı ve bu teşkilat içerisinde yer alan kurumlar, bu kurumların görevleri, yetkileri ve teşkilat yapıları; İkincisi, *Harem-i Hümayun*'un görev ve yetkileri, teşkilat yapısı.

Bu noktada Osmanlı saray teşkilatı hakkında kısa bir bilgi verilmiş, bu teşkilat içerisinde *Harem-i Hümayun*'un görevi, teşkilat yapısı değerlendirilerek, *kadın efendiliğinin* bu teşkilat yapısındaki görev ve yetki sınırlarının ne olduğu, burada yürüttükleri faaliyetlerin Osmanlı teşkilat tarihi açısından öneminin ne olduğu vb. konulara ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, konuyla ilgili daha 6nceden zikredilen arşiv ve k6t6phane malzemeleri toplanmış, elde edilen bilgilerin, Erciyes 6niversitesi Sosyal Bilimler Enstit6s6'n6n <http://sbe.erciyes.edu.tr/sosyal/tezhazirlama.html> adresinde yer alan *Erciyes 6niversitesi Lisans6st6 Eēitim-6ēretim Enstit6leri Tez Hazırlama Ve Yazma Kılavuzu*'nda belirtilen yazım kuralları 7er7evesinde *hermeneutic* (yorumlayıcı) y6ntemle yorumlanarak bir 76z6m 6nerisi getirmek amacıyla b6t6nleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI SARAY TEŞKİLATI VE HAREM-İ HÜMAYUN

1.1. Osmanlı Saray Teşkilatı

Saray denilince, sadece padişahların evleri ve aileleriyle beraber oturdukları köşkler akla gelmemeli, aynı zamanda bugün Cumhurbaşkanlığı köşkü, Başbakanlık konutu gibi devlet daireleri fonksiyonu da anlaşılmalıdır¹. Yani Osmanlıda *Saray* Padişahın hem özel hayatının geçtiği, hem de devletin yönetildiği yer olarak tarihte yerini almıştır. Ancak bu anlayış devletin kuruluşundan belli bir dönem geçtikten sonra Osmanlı teşkilat yapısı içerisinde yer edinmiştir. Bursa fethedilip merkez haline getirilmeden önce, Osmanlı Beyi, diğer emirler gibi kendi ailesi ile birlikte bir evde oturur, beyliğin ileri gelenlerini ve halkını burada kabul ederdi. İdari işler, bu mütevazı evde görüşülürdü. Bu şekildeki bir ikametgâhın, muhafız vs. gibi fazla sayıda yardımcı kimselere de ihtiyacı yoktu. Nitekim bir kâtip, birkaç çavuş, haberci ve az sayıda bir muhafız grubu, bütün işleri görmeye yeterli gelirdi. Yaz aylarında, genellikle bey evinin karşısındaki ulu çınarların serin gölgelikleri, toplantı yeri olurdu.

Osmanlı Devleti, gelişip büyüdükçe, hükümdarlarının oturdukları saraylar da bu gelişmeye paralel olarak büyümüş ve ihtişamları artmıştır. İlk Osmanlı sarayı, mütevazı bir şekilde Bursa'da yapılmıştır. Bundan sonra Edirne'de saraylar inşa edilmeye devam edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından bugünkü Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu sahada bir saray yaptırılmıştır. Fakat daha sonra beğenilmeyen bu sarayın (*Eski Saray / Saray-ı Atik*) yerine Marmara ile Haliç arasında bulunan çıkıntılı tepe (Sarayburnu) üzerinde yeni bir saray inşa edilmiş ve Fatih'ten sonra gelen Osmanlı padişahları, 19. yüzyıl ortalarında Dolmabahçe

---

¹Ahmed Akgündüz; "Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem", Türkler, Cilt 10, Yeni Türkiye Yayınları,s. 315.

Sarayı'na taşınmaya kadar yaklaşık dört asra yakın 1400 metre uzunluğunda *Sûr-i Sultânî* denilen yüksek ihata duvarı ile çevrili olan bu sarayda ikamet etmişlerdir. Hem Bursa ve Edirne sarayları hem de *Yeni Saray (Sarayı Cedid / Topkapı Sarayı)*² adı verilen bu saray, Osmanlı padişahların hem ikamet ettikleri yer, hem de bütün devlet işlerinin görüşülüp son kararın verildiği en yüksek devlet dairesi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde saray teşkilâtı üç kısımdan meydana gelmekteydi:

- 1) *Birûn* adı verilen dış kısım,
- 2) *Enderun* adı verilen iç kısım,
- 3) *Harem-i Hümayun*.

Birûn: Bu kısım, sarayın dışı yani *Babü's-Saâde* haricindeki teşkilâtıdır. Gündüzleri devlet işlerinin, kamu görevlerinin yürütüldüğü Sarayın *Birûn* teşkilâtının işleri çeşitli olduğundan, her birinin memurları da ayrı ayrı sınıflardan teşkil edilmiştir. Halkını ilmiyeden gelenler, eminler ve diğer hizmet erbabının oluşturduğu *Birûn* kısmında görevli olan ilmiye sınıfı ile *Birûn ağaları* denen ağalar, sarayın hem *Harem* ve hem de *Enderun* kısmının haricindeki yerlerde ve dairelerde çalışırlar, akşamları evlerine giderlerdi. *Birûn* teşkilâtına ait bütün tayinler *sadr-i âzam* tarafından yapılırdı.

*Enderun*³: Padişaha daha yakın hizmetlerin görüldüğü ve Padişahlık makamının yer aldığı Sarayın bu kısmı yüksek dereceli devlet memuru yetiştiren bir mektep ve terbiye yeri idi. Küçük yaştaki devşirme denilen çocuklar, saraya alınmadan sivil Müslüman Türk ailelerin yanında büyük bir itina ile yetiştirilerek, Müslüman Türk terbiyesi görürlerdi. Dinî bilgileri ve Türkçe'yi öğrenirler, daha sonra saraya alınırlar, burada da mükemmel bir tahsil gördükten sonra, sıraları gelince liyakat ve kabiliyetlerine göre saray haricindeki çeşitli devlet hizmetlerine tayin edilirdi. Padişahlar, burada kendilerine sadık, Müslüman Türk terbiye ve kültürü ile yoğrularak yetişen bu sınıfa, bir kısmı sarayda ve bir kısmı da orduda olmak üzere, Osmanlı devlet idaresini teslim etmiştir.

² Topkapı Sarayı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Ekrem Koçu; Topkapı Sarayı, Doğan Kitapçılık Yayınları, İstanbul 2004.

³ Enderun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail H. Baykal; Enderun Mektebi Tarihi, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1953.

*Harem-i Hümayun*⁴: Üçüncü kısım ise araştırmamızın konusu açısından son derece önemli olan *Padişahın evinin* ya da aile efradının -padişah kadınlarının, kız ve erkek çocuklarının-, harem ağalarının ve muhasiplerinin oturduğu *Harem* kısmıdır. Bu kısım hanedan mensuplarının hususî aile hayatlarını yaşadıkları yerdir.

Osmanlı Sarayı, teşkilat yapısına paralel olarak peş peşe sıralanmış üç avlu ve üç ana kapıyı içermekte idi. Aynen teşkilatında olduğu gibi gerek avlular gerek kapılar işlev, mekân ve simge olarak birbirlerinden farklı değer ve anlamlara sahiptir. Nitekim kapılar da değişik hizmetlerin yürütülmesine uygun yapı toplulukları biçiminde inşa edilmiştir.

Bab-ı Hümayun: Topkapı Sarayı'nın Ayasofya'ya bakan ve *Saltanat Kapısı* da denilen büyük dış kapısıdır. 1459'da Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan bu kapıdan sarayın birinci avlusuna girilir. İç içe iki kapıdan oluşan *Bab-ı Hümayun*'un iki yanında *Bab-ı Hümayun* kapıcılarına ait odalar bulunmaktadır. Büyük tören ve alaylarda Saraya giriş-çıkış bu kapıdan yapılırdı. *Bab-ı Hümayun*'u, Orta kapıyla birlikte sarayın dış muhafız ocakları ve kapıcı ağasının idaresindeki Kapıcılar Ocağı korurdu. Ayrıca bütün sarayın korunmasına memur bostancı başı da nezaret ederdi.

Bâbü's-Selâm: *Orta Kapı* veya *İkinci Kapı* da denilen bu kapıyla, *Divan-ı Hümayun*'un toplandığı *Kubbealtı* ve bazı diğer daire ve tesislerin bulunduğu *İkinci Avlu*'ya girilir. Fatih Sultan Mehmet Han zamanında sade bir biçimde yaptırılan bu kapının sağına ve soluna Kanuni Sultan Süleyman Han döneminde iki kule eklenmiştir. *Bâbü's-Selâm*'ın biri dışa, öteki iç avluya açılan iki büyük kapısı arasındaki bölüme *kapıarası* denirdi. Kapıyı Kapıcıbaşı Ağanın idaresindeki *Bevvaban-ı Dergah-ı Ali* denilen kapıcılar korurdu. *Bâbü's-Selâm* bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nin giriş kapısı olarak kullanılmaktadır.

Babü's-Saade: Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısıdır. *Akağalar Kapısı* olarak da bilinir. Sarayın *Birûn* ve *Enderun* kısımlarını birbirinden ayırır. Bu kapıyla padişahın özel hayatını geçirdiği *Darü's-Saade*'ye geçilir. *Darü's-Saade* ise *Harem-i Hümayun* ve *Enderun-i Hümayun* kısımlarından oluşur. *Bâbü's-Saade* ile Harem arasında kalan bölüm *Enderun*'dur⁵. *Babü's-Saade* kapısının ön kısmında mermer sütunlara dayanan bir revak vardır. Cüluslarda, ayak divanı denilen fevkalade divanlarda ve bayramlarda

⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Leslie P. Pierce; *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

⁵Erol Özbilgen; *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 98-99.

hükümdarla bayramlaşmalarda padişahın tahtı bu revak veya sayvanın altına kurulurdu. Buradaki bayramlaşma merasimleri Sultan Abdülaziz Han'ın saltanatının ilk yıllarına kadar devam etmiştir. Sefere çıkacak serdar-ı ekreme, Sancak-ı şerifin merasimle teslimi yine bu kapı önünde gerçekleşirdi. *Babü's-Saade*'nin iki kapısının arasında ve sağda dört-beş odalı *Babü's-Saade* Ağası (Kapı Ağası) Dairesi ve solda ise Akağalar Koğuşu vardır. Akağalar Koğuşu içinde çeşme avlusu denilen ve ocak müstahdemlerinin dinlenmeleri için bir teneffüs odası bulunmakta idi.

1.2. Harem-İ Hümayun

Topkapı Sarayı'nda *Babü's-Saade* duvarı ile ayrılan idari ve özel bölümler Harem Dairesi için de geçerlidir. Bu duvar ekseninin devamında Harem'in Divan Meydanı yönündeki yapıları, kızlarağası yönetiminde ve haremağaları elindeki dış hizmet grubunun veya cariye olarak iç hizmet kadrosunun ikamet mekânlarını oluşturur. Harem'in Karaağlar Taşlığı'na ve söz konusu ana duvara açılan *Cümle Kapısı* ise hanedan ve üst düzey Saray kadınlarının yaşadığı esas Harem bölümü ile bu bölüm Altınyol ile bağlanan ve Hünkar Sofası çevresinde dizilen, padişah ve şehzadelerin yaşadığı Harem'deki Selamlık bölümlerine açılır. Karaağa-cariye, Harem ve Selamlık bölümü olarak gelişen Harem'de yapı kronolojisini ortaya koymak, sarayın diğer bölümlerini açıklamak kadar kolay değildir. İslâm geleneğinin aileye kazandırdığı kutsallık ve gizlilik prensibi, Osmanlı Sarayında en ulaşılmaz ve dramatik örneklerinden birini vererek haremim mimarî kuruluşu hakkında kaynaklar sunmuştur. Ancak tarihsel olaylar, kurumlaşma, mimarî üsluplar ve sarayın topografyası, harem yapılaşmasının 4 ana devirde gerçekleştiğini göstermiştir.

1.2.1. Harem-i Hümayun'un Tanımı ve Tarihi Gelişimi

Osmanlı Saray teşkilatı içinde yer alan *Harem*, anlam olarak Arapça'daki üç harfin tılsımını taşıyan ve bu tılsım çerçevesinde oluşmuş bir kelimedir. Tılsımın kaynağı, Arapça'da aynı harf dizilimine sahip (h, r, m) *harem*, *haram*, *harim* ve *hurma* kelimeleridir. Bu kelimeler konumuz açısından aslında anlam olarak birbirlerini tamamlayan kelimelerdir. *Harem özel olan* anlamını taşıırken, *haram yasak olan*, *harim*

ise *kadınla ilgili olan* anlamına gelmektedir. *Hurma* ise Arapça'da halk arasında *kadın* anlamında kullanılmaktadır.

Yukarıda belirtilen üç harfin anlam yüklediği *harem*, İslam dünyası için *girilmesi yasak olan yer* manasında kullanılmıştır. Mekke-i Mükerrerme'nin sınırları belli yerlerine ihramsız girmek yasak olduğundan *Harem-i Şerif* denildiği gibi, hem Mekke ve hem de Medine'ye gayrimüslimler giremediğinden dolayı her ikisine birden *Haremeyn* adı verilmektedir. Aynı manadan hareketle, kadınların ikamet ettikleri ve yabancı erkeklerin girmesi yasak olan evlere de İslâm âleminde *harem* adı verildiği gibi, yabancı erkeklere haram olan kadınlara da *harem* adı verilmektedir. Osmanlı zamanında saraylar, haremlik ve selamlık diye ikiye ayrılmış, girilmesi yasak olan harem kısmı kadınların ikametine tahsis edilmiştir.

Buradaki açıklamalar doğrultusunda, Arapça bir kelime olan harem, İslam ülkelerinde saray, konak ve evlerde yabancı erkeklerin girilmesine izin verilmeyen, yalnızca kadınlara ayrılmış daire ya da bölüme ve orada yaşayan kadınların tümüne verilen addır. Ayrıca harem kelimesinin girilmesi yasak yer; karı, zevce, eş; bir erkeğin çevresinde bulunan ve onunla ilişkiye giren kadınlar grubu; yasak mekân; kutsal yer anlamları vardır. Yine bu anlamlarına bağlı olarak kelime, mimaride *iç avlu* anlamında da kullanılmaktadır.

Kelimenin yüklendiği bütün bu anlamlar dolayısıyla Osmanlı literatüründe *Padişah Haremi* veya *Padişah Evi* manasına gelen *Harem-i Hümayun* olarak anılan harem padişahların anneleri, kadınları (haseki), ikballeri, şehzadeleri, kızları (sultan) ile onlara hizmet eden usta, kalfa ve cariye gibi kadın hizmetçilerin yaşadığı saray bölümü anlamına gelmektedir. Ayrıca Osmanlı padişahlarının hanımlarına da *harem* denmiştir. Osmanlı Devleti'nde Darü's-saade (saadet evi), İffet-saray-ı Şahane, Harem-i Has, Saray-ı duhteran, Harem-i İsmet-makrun, Sultana Sarayı gibi adlarla da bilinen harem ve harem hayatı kesin olarak bilinmese de Edirne'nin alınmasıyla Edirne Sarayı'nda başladığı kabul gören görüştür⁶. Kelimenin bu anlamlarından dolayı, Haremin üst düzey saltanat kadınlarının ve padişahın yaşadığı kısma açılan Cümle Kapısı (Saltanat Kapısı)'nın üzerinde yazan *ey iman edenler, evlerinizin dışındaki evlere izin istemeden ve orada sakin olanlara selam vermeden girmeyiniz. Böyle hareketiniz sizin için daha*

⁶ Necdet Sakaoğlu; Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun, Denizbank Yay., İstanbul 2002, s. 271-275.

hayırlıdır Kur'an ayetiyle de insanlar buradaki yaşama saygıya çağırılmıştır. Aslında bazı araştırmacılar bu tür ayetlerin kapı üzerlerinde bulundurulmasıyla, Osmanlı padişahlarının özel yaşantı mekanları olan haremelerini bile manevi bir havaya sokma isteklerinden kaynaklandığını⁷ belirtmektedirler.

Osmanlı devlet teşkilatında *Harem-i Hümayun* tabiri hem haremi hem de enderunu içine alır. Enderun padişah, saray ve devlet hizmetinde erkeklerin, harem ise ikametgâh görevinin yanında kadınların yetiştirilmesi için eğitim müessesesidir. Bu bakımdan hareme yüksek dereceli kadınlar akademisi de denilebilir. Burada en alt kademe olan cariyelikten ustalığa kadar bir terfi sistemi bulunmaktadır. Haremin bu son derece ve ilgi çekici yönü ne yazık ki, hep geri plana itilmiş ve yeterince değerlendirilmemiştir. Buna karşılık harem hayatının gizliliği mahremiyeti herkese malum olduğu halde özellikle batılı yazarlar tarafından hiç bilinmeyi en bilinen kısmıymış gibi harem hakkında anlatılanlar basit ilişkiler üzerine kurulmuştur. Buradaki bilgilerle senaryo haline getirilen çeşitli film, roman ve tiyatrolarda da maalesef çok geniş bir teşkilata sahip bulunan haremın asıl fonksiyonu göz ardı edilmiş veya maksatlı olarak unutturulmaya çalışılmıştır. Oysa son yıllarda harem üzerine yapılan yerli ve yabancı bilim adamların yaptıkları çalışmalar Osmanlı sarayının harem bölümünün padişah evi ikametgahı olmasının yanı sıra dünyada eşi benzeri görülmeyen bir mektep hüviyetinde olduğunu gözler önüne sermektedir⁸.

Amerikalı uzman Leslie Peirce, harem hakkında arşiv belgelerine dayanarak on yılda hazırladığı doktora tezinde, *Biz batılılar İslam toplumunda cinselliği saplantı haline getirmek gibi eski ama güçlü bir geleneğim mirasçularıyız. Harem, Müslüman cinsel duyarlılığı üzerine kurulu Batı efsanelerinin kuşkusuz en yaygın simgesidir* dedikten sonra haremın amaç ve teşkilatı hakkında verdiği bilgiler aleyhteki iddialara en güzel cevaptır:

Hanedan ailesi üyeleri için harem bir ikametgâhtı. Sultan ailesinin hizmetkârları için ise bir eğitim kurumu diye tarif olunabilir. Genç kadınlar sadece padişaha uygun cariyeler ve annesiyle diğer ileri gelen harem kadınlarına nedimler sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda askerî/idarî hiyerarşinin tepesine yakın erkekler için uygun eş sağlama amacıyla eğitilirdi. Enderun, saray içinde padişaha kişisel hizmet yoluyla

⁷ Akgündüz, a.g.m.,s. 322.

⁸ Ahmed Şimşirgil, "Harem nedir?", <http://www.turksultans.com>

erkekleri nasıl saray dışında hanedana hizmet hazırlıyorsa, harem de kadınları padişah ve annesine kişisel hizmet yoluyla dış dünyadaki rollerini almaya hazırlıyordu. Azat edilerek Enderun mezunları veya diğer görevlilerle evlendirilen bu kadınların payına da kocalarının oluşturduğu erkek hanelerini (selamlık) tamamlayan haremler oluşturmak düşerdi. Sultan hanesinin kurduğu teşkilat ve eğitim kalıbı bu köle evlilikleri vasıtasıyla çoğaltılarak Osmanlı yönetici sınıfının sosyal ve politik temelini oluşturuyordu. Saray eğitim sisteminin -hem erkek hem de kadınlar için- ana hedeflerinden biri hükümran hanedana sadakatin aşılmasıydı. İmparatorluk elidini sarmalayan bağları erkekler kadar kadınlar da sürdürdüğü için elidin sadakatinin odağında sadece padişahın kendisi değil, aynı zamanda sultan hanesinin kadınları, yani bir bütün olarak haneden ailesi vardı⁹.

Örneğin haremın saz heyeti ve bando takımı içerisinde yetişen Dilhayat Kalfa (1750-1820) en büyük Türk kadın besteciler arasındadır¹⁰.

1.2.2. Harem-i Hümayun'un Osmanlı Saray Teşkilatındaki Yeri

Osmanlı teşkilat tarihi içinde önemli bir kurum olan *harem-i hümayun* yaşantısının ve yapısının Edirne Sarayı'nda başladığı görüşü kabul görmektedir. Ancak harem hayatının teşkilatlanması II. Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra Sarayburnu'na, Eski Saray olarak da bilinen Saray-ı Atik-i Amire'yi yaptırmayla başlamıştır. Ardından 1550'de yapılan Saray-ı Cedid-i Amire'ye (Topkapı Sarayı), III. Murat 1578'de Mimar Sinan'a harem bölümünü yaptırtmıştır. Osmanlı Hanedanlığı'nın Beyazıt'ta bulunan Eski Saray'dan sonra 400 yıl boyunca yaşamını sürdürdüğü *Harem-i Hümayun* dairesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) büyümüş ve kurumsallaşmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'dan III. Murad dönemine kadar harem sakinlerinin sayısında ciddi bir artış olmuştur.

Yaklaşık olarak 300 oda, 9 hamam, 2 cami, 1 hastane, 1 çamaşırılık ve koğuşlardan oluşan Topkapı Sarayı haremı, yeni yapılan sarayların görkemiyle ve -1665 yılındaki gibi- gördüğü yangınlarla, büyük oranda zarar görüp, önem ve itibarını kaybetse de IV. Mehmet zamanında yenilemeler ve genişletilmelerin ardından günümüzdeki halini

⁹ Leslie Pierce; Harem-i Hümayun, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1996, s. 16-17

¹⁰ Yılmaz Öztuna; Osmanlı Devleti Tarihi II., Faisal Finans Kurumu yayınları, İstanbul, 1986, s. 27.

almıştır. 1853’de Dolmabahçe, 1876’da Yıldız Sarayı’na taşınan harem saltanatın kaldırılmasına kadar burada kalmıştır¹¹.

Genel şeması, ard arda kapılarla ayrılan girişleri çevreleyen koğuşlar, odalar, köşk ve servis binalarından oluşan Harem-i Hümayûn, haremle ilgili harici hizmetleri gören görevlilerin ikamet ettikleri antre (medhal) ve asıl Harem-i Hümayûn olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Bazı araştırmacılar bu bölümlenmeyi *Üst Bölüm* ve *Alt Bölüm* olarak da kaydetmişlerdir¹². *Üst Bölüm* veya *asıl harem* olarak nitelendirilen bölüme Harem-i Hümayûn’a hizmet eden hadım ağaları ve benzeri erkek görevlilerin girmesi kesinlikle yasaktır.

Genellikle Osmanlı sarayları haremli, mabeyin ile kızlar ağası dairesi arasında yer alır. Ancak Osmanlı Hanedan üyelerinin yaşadığı Topkapı, Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları’nda, Harem’in saray içindeki konuşlanması noktasında bazı ufak tefek farklar olmuştur. Harem-i Hümayun’un saray teşkilatı içinde yeri incelenirken, araştırmacılar tarafından genelde esas alınan, 1853 yılında Dolmabahçe Sarayı’na taşınma sürecine kadar hem idari hem de sosyal yaşantı olarak Osmanlı hanedanlığına ev sahipliği eden Topkapı Sarayı olmuştur. Bu çerçevede Topkapı Sarayı Harem Dairesi, Arabalar Kapısı girişinden Has Oda’ya kadar sıralanan taşlıklarla, harem halkını 4 ana gruba ayırmıştır¹³.

Bu kısımda en dikkat çekici bölüm, *Hünkâr Sofası* denilen ve birçok amaç için kullanılan sofadır. Hükümdarın oturması için gölgelik bir tahtın yer aldığı, oturma salonu olan, misafir ağırlanan salonu, aynı zamanda çeşitli eğlencelere sahne olan bu mekânın, değişik dönemlerden gelen farklı üsluptaki süslemeleri vardır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan dikdörtgen planlı ve kubbeli olarak inşa ettirilmiştir. III. Osman döneminde (1754-1757) değiştirilerek duvarları ayet yazıları, yıldızlı süslemeler ve aynalarla donatılmıştır. III. Selim (1789-1809) ise mermer çeşmeler ilave ettirmiştir. Buranın duvar süslemeleri arasında aile hayatı, çocuk terbiyesi ve benzeri ulvi meselelere ait ayet, hadis veya kasideler de yer almaktadır. Bayramlarda sofanın köşesindeki mermer sütunlar arasına taht-ı hümayun kurulur.

¹¹ Çağatay Uluçay; Harem II, Türk Tarih Kurumu yayımları, Ankara 1992, s. 2-4.

¹² www.akintarih.com/turktarihi/osmanli/harem/haremilber.

¹³ www.topkapisarayi.gov.tr/harem. ( ) Bu çerçevede yapılan tanımlamada Harem-i Hümayun: Giriş, ki ilk kısım ve Kara Hadım Ağalara ayrılmış bölüm olarak ifade edilir, Harem’in Cümle Kapısı ve buradan kadınefendi ve cariyelerin, valide sultanların, padişah ve şehzadelerin yaşadıkları yapı gruplarını çevresinde toplayan taşlıklar olarak bölümlenir.

Hamamlar, Valide Sultan Dairesi, Hünkâr Sofasının bir kapısı da hamam koridoruna açılmaktaydı. Bu koridorda bulunan hamamlardan biri Padişahlara ve diğeri de Valide Sultan hanımlara mahsustur ve her ikisi de, koridor içinde dahi birer kapı ile birbirinden ayrılmıştır. Hamamlar tamamen İslâmi kaidelere uygun olarak inşa edilmiştir. Hamam koridorunun sağ tarafı III.Selim Dairesidir. Valide Taşlığından Harem Bahçesine kadar devam eden kısım ise, Valide Sultan Dairesidir. Kalfalar ve Cariyeler Dairesi Taşlığı, Cariyeler Dairesine çıkar. Cariyeler Dairesi, Haremin en sonunda olup Valide Sultan Dairesi, Harem Bahçesi, Baş Kapı Gulamı ve Darüs-sa'âde Ağası Daireleri ile sınırlıdır¹⁴.

1.2.3. Topkapı Sarayı Esas Alınarak Yapılan Harem-i Hümayun Teşkilatlanmasında Bölümler

- 1.Karaağalar Taşlığı
- 2.Kadın efendiler Taşlığı / Cariyeler Taşlığı
- 3.Valide Taşlığı
4. Mabeyn Taşlığı / Padişah ve Şehzade Daireleri

1. 2. 3. 1. Kara Ağalar Taşlığı

Topkapı Sarayı'nda Kara Ağalar Ocağı, Enderun Avlusu'ndaki koğuşlar gibi bir eğitim yeri niteliği taşıyordu. Bu ağaların başlıca görevleri Harem'in kapılarında nöbet tutmak, giriş-çıkışları kontrol etmek ve dışarıdan içeriye kimseyi sokmamaktı. Kara Ağalar bölümüne, Divan Meydanı'ndan açılan Arabalar Kapısı'ndan girilmektedir. Kapı üzerinde 1587 tarihli ve III. Sultan Murat'ın (1574-1595) adını taşıyan bir kitabe vardır. Bu kapıdan Dolaplı Kubbe ve Şadırvanlı Sofa denilen nöbet yeri ile Kara Ağalar Taşlığı'na ulaşılır.

Sistemin tüm yapılarının yer aldığı bu dar ve uzun avlu, taşlarla kaplı olduğu için taşlık adını alır. Taşlığın ortasında boydan boya uzanan podimo¹⁵ taşlı bu yol, padişahın

¹⁴ Akgündüz, a.g.m, s. 322-324.

¹⁵ Ülkemizde bilinen adıyla *podima* yer döşemesi kimi kaynaklarda *koine* veya *krokalia* (timsah sırtı), kimi kaynaklarda da Rodos taşı diye isimlendirilmektedir. Podima, yürüme yolu anlamı taşımaktadır. İstanbul'un Çatalca ilçesi Karacaköy bucağına bağlı Yalıköy, eski adıyla Podima köyü sahil kesiminde geçmişte bu tür çakıl taşarı bulunduğu bilinmektedir.

büyük binişten sonraki girişten başlayarak, Valide Sultan Taşlığı'nda Saltanat Kapısı denilen Ocaklı Sofa'nın kapısı önündeki Binek taşına kadar devam eder. Padişah bu güzergahı at üzerinde geçerdi. Kara Ağalar Avlusunda, onların yaşamları için gerekli olan tüm yapılar yer alır. Girişten itibaren sol tarafta, ibadet için mescitleri, koğuşları, Darü's-saade Ağası'nın şehzadelerin eğitim yerini ve hamamını içeren dairesi bulunur. Karşı tarafta ise Harem'in üst düzey görevlilerinden muhasiplerin, hazinedar kara ağanın ve cücelerin yaşadığı mekânlar vardır.

1. 2. 3. 1. 1. Cümle Kapısı / Saltanat Kapısı

Haremin kadınlar ve padişahın yaşadığı kısma *Saltanat Kapısı* da denilen bu kapıdan girilir. Kapının üzerinde Kelime-i Şehâdet ve 1078 tarihli bir levha mevcuttur. Harem'i, Harem Ağaları Bölümü'nden ayıran bu kapı, Harem'in üç ana bölümünün bağlandığı nöbet yerine açılır. Kubbeli ve kemerli açık bir sahanlık olarak Harem'e girişi sağlayan hole mermerden müşebbek¹⁶ taçlı sembolik boş bir kemerle girilir. Harem girişinin nöbet yeri olan mekana geçilir. Nöbet yerinin solundaki kapı Cariyeler ve Kadın efendiler Taşlığı'na; ortadaki kapı, diğer hanedan kadınları ve üst düzey yönetici kadınların yaşadığı Valide Taşlığı'na; sağdaki kapı altınyol ile Padişah ve Şehzadeler Dairesi'ne bağlanır. Bu konumuyla hol, Harem'de hanedan ve kadınların yaşadığı mekânların başlangıcını oluşturur.

1. 2. 3. 2. Kadın Efendiler Taşlığı/Cariyer Taşlığı

Kadın efendi veya cariye taşlığı olarak bilinen bu alan Harem'in en küçük avlusudur. Bu taşlığa, Harem'in Cümle kapısından geçilen nöbet yerinin sol tarafındaki bir koridorla ulaşılır. Bu koridor bir yandan Kara Ağalar Bölümü'nü ayıran bir duvar, diğer yandan Valide Taşlığı'nı ayıran Ustalar Dairesi'yle oluşturulmuştur. Koridorun bir kenarında mermer tezgahlar bulunur. Bunlar saray mutfağında harem halkı için pişen yemeklerin Kara Ağalar tarafından tepsilerle konduğu yerdir.

Diğer taşlıklarda olduğu gibi, taşlığa bakan çift katlı oda sıralaması burada da görülür. Taşlığın kara ağalarla bitişen yönünde hamam, hamam külhanı ve kiler bulunur. Dar yan cephede ise mutfak, çamaşırılık, tuvaletler vardır. Haliç cephesinde şirvanlı bir

---

¹⁶ Ağ ve kafes gibi örülmüş olan. Küçük tahta parçalarından yapılan oymalı kafes.

cariye koğuşu bulunur. Bu koğuşun yanındaki kırkmerdiven denilen taş basamaklarla harem bahçeleri, cariye koğuşları ve hastahane bölümlerine inilir. Taşlığın Haliç cephesindeki diğer kanadında, ikişer katlı kadın efendilere ait üç özel daire sıralanır.

1.2.3.2.1.Kırkmerdiven

Koğuşla Kadın efendiler Dairesi arasındaki bir kapıdan merdivenle ara katlara inilir. Kırkmerdiven denilin bu iniş sistemin üzerinde ara katlar oluşturulmuştur. Kırkmerdiven ile Hastahane veya Cariyeler Avlusu denilen taşlığa ulaşılır.

1.2.3.2.2.Hamam

Taşlıkta yer alan hamam, Kanuni'nin (1520-1566) baş hasekisi Hürrem Sultan'ın Harem'e yerleşmesiyle burada yaşayan kadınlara hizmet vermek amacıyla yapılmış olmalıdır. Hamam, Enderûn'daki hamam gibi kadın efendiler, ustalar ve çeşitli kademedeki cariyelerin kullanımına belirli günlerde ayrılmış olmalıdır. Kubbeli büyük bir soyunma odasından yıkanma bölümlerine geçilir.

1. 2. 3. 2. 3. Kadın efendi Daireleri

Padişahın çocuk doğurmuş eşleri olan kadınlara ait dairelerin, Sultan III. Murat (1574-1595) döneminde, 1585 yılları civarında, Valide Sultan Dairesi ile birlikte yapılmış oldukları kabul edilir. Kadın efendilerin bu dairelerde yaşadıkları, sultandan çok Valide sultana yakın oldukları sanılmaktadır. Boyutları ve süslemeleri kısmen farklılık gösteren bu üç özel dairenin plan şemaları birbirine benzer. Kırkmerdiven kapısının yanında yer alan ilk daire, diğerlerinden daha büyük ve kubbeli oluşuyla dikkati çeker. Dairelerin üst katlarında şirvan denilen yarım asma katlar bulunur.

1. 2. 3. 2. 4. Cenaze Yıkama Yeri ve Meyyit Kapısı

Haremde vefat eden cariyelerin ve saray görevlilerine ait cenazelerin yıkandığı yerdir. Cariyeler alt taşlığının sonunda günümüzde Arkeoloji Müzesi bahçesine bitişik olan köşededir. Yıkanan cenazeler, yanındaki meyyit kapısında dışarı çıkarılırdı. Padişahların cenazeleri ise Mukaddes Emanetler Dairesi'nin kapısı yanındaki revaklı

bölümde bulunan çeşmenin önünde yıkanırdı. Üçüncü avluya bakan kapı önündeki sette ise cemaate hal sorma (Tezkiye) yapıldı¹⁷.

1. 2. 3. 2. 5. Cariye Koğuşları

Kadın efendi ve Valide Sultan Daireleri'ni taşıyan payeli alt yapının oluşturduğu bölümde Cariye Koğuşları bulunur. Cariyeler burada en alt katta başladıkları Harem yaşantısına, kabiliyetleri ve talihleri oranında üst katlarda ve üst düzeyde devam edebilir veya hizmet yılları olan 8 yılı doldurduktan sonra çırağ edilirlerdi. Bu koğuşlar çift kat ahşap şirvanları, aydınlık mekânları, tuvaletleri, abdest alma yerleri ile Harem'de cariyelerin en kalabalık olduğu 17. yy.daki yaşama cevap verecek şekilde yapılandırılmış mekânlardır.

1.2.3.2.6.Hastane

Hastane veya Cariyeler Avlusu denilen taşlık çevresinde iki katlı şirvanlı kargir cariye koğuşu, hamam, çamaşırhane, hasta koğuşu, hasta mutfağı ve ölülerin yıkandığı gasilhane ile ölen cariyelerin cenazelerinin çıkarıldığı Meyyit Kapısı bulunur.

1. 2. 3. 3. Valide Taşlığı

Yüzyıllar boyunca Hanedan ve Harem halkının yaşadığı yapılar topluluğunun çekirdeğini Valide Sultan Taşlığı oluşturmuştur. Bu taşlığın bir kanadını oluşturan Altınyol ve ona bitişik bazı yapıların, Harem'in 15 ve 16. yüzyıl ilk yarısından kalan binaları olduğu kabul edilir. Bu yer 16. yüzyıl sonunda Valide Sultan Dairesi ve hamamların inşaatıyla bir iç avlu hüviyeti kazanmıştır. Türk evinin orta sofasında *Hayat* taşlığı karakterindeki Valide Taşlığı Avlusu, türünün Osmanlı mimarisindeki en önemli örneğidir. Bu anlamda Osmanlı hanedanı ve Haremi'nin merkez mekânı olan taşlık üst düzey harem kadınları kadrosunu çevresinde topluyordu. Taşlığın etrafında cariyeler dairesi, valide sultanlar, kadın efendiler ve şehzadeler dairesi bulunurdu.

¹⁷ <http://www.populertarih.com/cariyeler/>

1. 2. 3. 3. 1. Valide Sultan Dairesi

III. Murad'ın (1574-1599) 1580'ler de Harem'de yaptırdığı yenilenme ve genişleme faaliyetlerinin en önemli yapılarından birisi bu dairedir. Türklerin aile yapısında anneye verilen önem ve değer, Saray haremde padişahın baş kadını yerine Valide Sultan'ın ön plana geçmesine yol açmış ve Valide Sultanlar, haremde gerçek lideri olmuşlardır.

1. 2. 3. 3. 2. Valide Sultan Dairesi Sofası

Günümüze gelen dairenin, ilk şekliyle III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan için yaptırıldığı bilinmektedir. Valide Sultan Dairesi de hamamı, tuvaleti ve yaşam odalarıyla bir bütün oluşturur. Eski giriş holünün solunda alt ve üst katlarla bağlantıyı sağlayan bir merdiven, sağında ise bir bekleme yeri vardır. Bu merdivenler altta Cariye Koğuşları'nın bulunduğu bölümlere ulaşılır. Üst kattaki Valide Sultan Dairesi ve hamam külhanının üzerinde bulunan 5 oda da ise Valide Sultan'ın eşyaları ile üst düzey kahya kadınların yaşadığı söylenebilir. Valide Sultan Holü'nün tam karşısındaki kapıdan Valide Sultan Sofası'na girilir. Harem'in kadınlar kısmına ait en büyük mekan olan bu bölüm kubbelidir.

Bu görkemli mekânın sol tarafındaki kapıdan Valide Sultan'ın özel yaşamına ilişkin makamına, oturma ve yatma yerine geçilir. Tek kat seviyesindeki bu odanın bir baldakeni¹⁸ andıran özgün ahşap taksimatı, Valide Sultan'ın haremdeki saltanatını ve gücünü sembolize eder. Bu bölümden, parmaklıklı bir pencere düzeniyle görsel olarak ilişki kurulan Valide Sultan'ın ibadet mekanına kemerli bir geçiş yeri ile ulaşılır. Valide Sultan Dairesi sofasının diğer bir kapısından ise çinili ve ocaklı bir mekana geçilir. Bu oda ve önündeki sahanlık aynı zamanda Valide Sultan Dairesi'ndeki cariyeler ve kadınefendiler kısmına geçişi de sağlar. Valide Sultan Dairesi'nin antresinden bir koridorla Valide Hamamı'na geçilir. Bu hamam Hünkar Hamamları ile birlikte bir çifte hamam olarak planlanmıştır. Valide Sultan'ın kubbeli ana mekanının sağ tarafındaki bir kapıdan da hamamlar boyunca uzanan bir koridorla Hünkar Sofası'na geçilir.

Valide Sultan'ın saraydaki nüfuzunun sebebi Padişahların onlara verdiği değerden kaynaklanmaktadır. Öyle ki Sultan her sabah saygılarını sunmak ve günlük kararlarını bildirmek için Valide Sultan Dairesi'ne giderdi. Daha sonra Kızlar Ağası, vakıflar ve validenin işleri hakkında bilgi vermek için gelmekteydi. Yemekten sonra dansçı ve

¹⁸ İngilizce bir kelime olup birkaç anlamı vardır: *Tente, gölgelik, sayvan, ağır brokar, diba, sunak örtüsü.*

şarkıcı cariyelerle eğlenen, okuyucu kalfa tarafından okuduğu Kur'an-ı Kerim veya tarih kitabını dinleyen Valide Sultan'ı gözdelerin de burada ziyaret ettikleri kaydedilmektedir.

1. 2. 3. 4. Mabeyn Taşlığı / Padişah ve Şehzade Daireleri

Fatih Sultan Mehmet döneminde (1451-1481) yapılmış olan Altın Yol'un Haseki Dairesi (Sultana Sarayı) ile I. Selim Kulesi arasında bulunan kısmının önünde veya Ocaklı Sofa'daki ocağın dayandığı duvarın arkasında yer alır. Bu bölüm Harem'in, Selamlığa, yani Has Oda ve bazı köşklerin bulunduğu *Sofa-i Hümayun* adı verilen dördüncü yerine en yakın kısmıdır ve direkt bağlantılıdır.

Bu bölüm altlı üstlü iki kısımdır. Alt kısım küçük, lakin süslü olup veliahtlara mahsustur. Üst kısım daha geniş, lakin sadedir ve öbür şehzadelere tahsis olunmuştur. Şehzadelerin kaldığı dairelerin duvarları ya Kasîde-i Bürde'den beyitlerle ya Besmele ve Kelime-i Tevhidler ile ya da Kur'an'dan âyetlerle süslenmiştir.

Mabeyn Taşlığı'nın diğer avlulardan farklı olarak önü açıktır. Üç tarafında çeşitli yapılar çevirir. Valide Sultan Taşlığı yönünde, Cinlerin Meşveret Yeri denilen revak bulunur. Bu revağın üst katı Şehzadegân Dairesi'dir. Aynı istikamette, taşlığın üzerinde Çifte Kasırlar yer alır. Avlu zamanla asma bahçe biçiminde genişletilmiştir.

Başlangıçtan itibaren bu taşlığın etrafı çok fazla doldurulmamış ve şehzadelerin kontrollü yaşamına ayrılmıştır. Burası I. Abdülhamid'in (1774-1789) Altın Yol ve I. Selim Kulesi üzerine Gözdeler Dairesi'ni yaptırmasıyla kadınlara da açılmıştır. Padişahlar, özel dairelerini, hamam ve Valide Sultan Taşlığı'nın Haliç cephesi çevresinde yaptırmışlardır. Sultanların bazen selamlık bazen harem yaşantılarını sürdürdükleri bu bölgedeki yapıların Mabeyn Taşlığı'na bağlantıları *Cinlerin Meşveret Yeri* adı verilen revakla sağlanmıştır. Burada ayrıca Çifte Kasırlar adı verilen şehzadelerin yaşamasına ayrılan mekânlar bulunmaktadır.

16. ve 17. yüzyıllardaki yapılaşma III. Murad Has Odası, Çifte Hamam, Hünkar Sofası, I. Ahmed Odası, Ocaklı Sofa, Çeşmeli Sofa ve III. Ahmed Odası'ndan oluşur. Bu yapılar mimari özellikleri ve süsleme üsluplarıyla klasik Osmanlı zevkini yansıtır.

I. Mahmud (1730-1754) döneminden itibaren yapılan binalar kendi aralarında üslup açısından bir bütünlük gösterirler. Hamamın kullanılabilmesi için Hünkâr Sofası ve

hamam koridorunun ön kısmında yapılmışlardır. Valide Sultan Dairesi'nin hamam koridoruna bakan kapısı ve Ocaklı Sofa'nın kapısı kapanınca bütün bu köşk ve odalar kadınların giremediği bir selamlık alanı haline dönüşebilecek şekilde düzenlenmiştir.

1. 2. 3. 4. 1. Hünkar Sofası

III. Murad Has Odası'yla hamamlar arasında yer alan Hünkar Sofası ölçüleriyle Harem'in en büyük mekanıdır. İlk biçimiyle inşaatı III. Murad Has Odası'ndan sonra, 1580-90 yılları arasında yapıldığı yazılı kaynaklardan ve panoramik resimlerden anlaşılır.

Harem'in müzikli eğlenceleri, toplantıları, bayramlaşma ve diğer törenlerinin yapıldığı bu büyük sofada, harem halkının padişahların tahta çıkışı ve bunu izleyen günlerde Eyüp'teki türbelerde yapılan kılıç kuşanma törenlerinden sonra, bağlılık ve tebriklerini sundukları bilinir. Padişahın kız veya erkek çocuklarının dünyaya gelişi ve hanım sultan denilen padişah kızlarının nişanlanmaları, evlenmeleri dolayısıyla yapılan eğlenceler de bu salonda gerçekleşmiştir. Yapı bugünkü durumuyla yüzyıllar boyunca geçirdiği onarım veya değişiklikleri sergiler. Sofa 1665 yangınından sonra da önemli bir onarım görmüştür. Günümüze III. Osman dönemindeki (1754-1757) yenilenmeyle elde edilen, rokoko ağırlıklı bir süsleme zevkini yansıtacak şekilde ulaşmıştır. Salonun giriş kapısındaki kitabede de III. Osman'ın adı vardır. Duvarlar altın yıldız ve boyalı ahşap kaplamalar ve mavi beyaz Avrupa çinileriyle (Delf) kaplanmış, duvarlara çeşmeler yapılmıştır.

Harem'deki çeşitli eğlencelere sahne olan bu mekanın, değişik dönemlerden gelen farklı üsluptaki süslemeleri, yüzyıllar boyunca değişen beğenilerin bir araya geldiği etkileyici bir ortam yaratmıştır.

1. 2. 3. 4. 2. III. Murad Has Odası

Haremin en muhteşem olan yerlerinden biridir. Harem'de tabii zeminin bittiği noktadan sonra yapılan bu büyük köşk, payeli bir strüktür üzerine yerleştirilmiştir. Harem'in olduğu kadar Osmanlı mimarisinin de en önemli yapılarından birisi olan III. Murad Has Odası, Sultanın isteği üzerine 1578 yılında devrin baş mimarı olan Mimar Sinan tarafından tasarlanmış ve inşa edilmiştir.

Mimar Sinan yapının anlamına ve formuna uygun bir işlev ve dekor dengesini alt katta payeler arasına yerleştirdiği klasik görünümlü havuzda da sürdürmüştür. Bu fiskiyeli havuz taşlık boyunca uzanan büyük havuzla bağlantılıdır.

1. 2. 3. 4. 3. Çifte Hamam

Valide Sultan ve padişah için çifte hamam olarak inşa edilen bu hamamların III. Murad Has Odası'nın yapımından sonra, 1580'lerde inşa edildiği anlaşılır. Bu hamamlar benzerleri Osmanlı mimarisinde de görülen, çifte hamam tarzında inşa edilmiştir.

İslam dininin apdest alma ve yıkanma konusundaki zorunlulukları hamamların önemini arttırır. Valide Sultan Dairesi ve Hünkar Sofası arasındaki konumlarıyla Hünkar Hamamları geleneksel saray hamamlarındaki yıkanma ve eğlence işlevlerine paralellik gösterir. Sultanla beraber olacak gözdenin Hazinedar Usta'nın denetiminde Valide Hamamları'nda törenle yıkanması, kına yakılması, kokular sürülüp süslenmesi ve giydirilmesi, doğumdan sonra çocukların kırk hamamının aynı hamamlarda yapılması ve tüm bu yoğun tören ortamına hamamın yanındaki Hünkâr Sofası'nın da katılması, hamamların Harem yaşamındaki önemini kanıtlar. Roma hamamlarında da görülen hypokaust sistemi Hünkar ve Valide Hamamları'nın mermer tabanı altında olduğu gibi Hünkar Sofası altında da devam ederek bu yapıların ortak ısıtma düzenini oluşturur.

1. 2. 3. 4. 4. I. Ahmed Odası

Sultan I. Ahmed'de (1603-1617) Harem'de kendi adıyla anılacak bir oda, yani Has Oda inşa ettirmek istemiş, ancak topografik koşullar, yoğun yapılaşma ve inşaat alanının sınırlı olması nedeniyle Oda, Sultan III. Murad Has Odası'nın önüne yapılmıştır. Payeler üstünde yükseltilerek inşa edilen bu küçük ve kubbeli odanın kitabelerinden 1608 yılında yapıldığı anlaşılır. Odanın sedfli dolap kapakları, nişleri, şiiirlerle dolu mermer ve çini kaplamaları Sultan I. Ahmed'in okumaya ve kitaba meraklı kişiliğini yansıtır.

1. 2. 3. 4. 5. III. Ahmed Odası

Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) Saray Haremi'ndeki bu küçük odası, Hünkar Sofası ile I. Ahmed Odası arasındaki alanda yer alır. Her iki mekandan da odaya giriş vardır.

Tam bir eğlence dönemi olan bu yıllar, çiçek özellikle lale merakı yüzünden, Osmanlı tarihinde Lale Devri olarak adlandırılmıştır. III. Ahmed dönemi, Osmanlı süsleme sanatlarındaki yeni bir üslubun en parlak devriydi. Bu yeni natüralist sayılabilecek tarzdaki üslub, kalemişi, alçı veya mermer kabartma olarak dönemin tüm mimari eserlerine yansıtılmıştır. Sultan'ın saray haremindedeyaptırdığı bu odasının duvarları da baştan aşağı yan yana sıralanan çiçek dolu vazolar veya meyve dolu tabaklarla donatılmıştır.

Duvarlarındaki çiçek ve meyve dolu tabaklarından ötürü odaya Yemiş Odası, bazen de Yemek Odası adı verilmiştir. Devrin yeni süsleme zevkini yansıtan bu odada, ünlü ve yetenekli bir hattat olan Sultan III. Ahmed, seçkin hat çalışmalarını yapmış olabilir.

1. 2. 3. 4. 6. Çifte Kasırlar

III. Murad Has Odası'nın girişinin Mabeyn Taşlığı tarafında çıkma yapacak şekilde inşa edilen bu kasırlar iç içe iki odadan oluşur. Dıştan çini kaplı ve sürekliliği olan bir saçakla çevrelenmiş olması eş zamanlı bir inşaat izlenimi verir. Ancak, bu kasırların iç dekorasyonu farklı dönemlerde inşa edilmiş olduğunu gösterir. Yetişkin şehzadelerin Harem'in kadınlar kısmından ayrı ve mabeyn tarafında yaşamaları gerekiyordu. 17. yy. başından itibaren sancaklara gönderilmeyen şehzadeler maiyetlerindeki Kara Ağalar, kalfa kadınlar ve cariyelerle Harem içinde yaşamaya mecbur ediliyordu.

Cinlerin Meşveret Yeri adı verilen revak üzerinde ve Mabeyn Taşlığı'na çıkma yapacak şekilde inşa edilen ilk oda, muhtemelen 16.yy. sonu veya 17.yy. başlarında III. Mehmed (1596-1603) tarafından bir Has Oda olarak yaptırılmış olmalıdır.

Kubbeli kasrın sol tarafında yer alan kapıdan geçilerek girilen diğer oda büyük olasılıkla IV. Mehmed (1648-1687) tarafından yaptırılmıştır. Her iki odaya da zaman içinde ara katlar; renkli ahşap şirvanlar yapılarak ilginç bir iç mimari kompozisyon yaratılmıştır. Yapılan restorasyon çalışmaları sırasında Şehzâdegân Dairesi de denilen bu odaların özgün şeklini ortaya çıkartmak için ahşap kısımlar kaldırılmıştır.

1. 2. 3. 4. 7. Altın Yol

Harem'in en uzun, eski ve önemli geçidi olan Altın Yol, Harem'i Enderun Avlusu'ndan ayıran duvar boyunca uzanan tonozlu bir yoldur. 19. yüzyılda bu ismi almadan önce

Uzun Yol, Rah-ı Padişahî, Sokak-ı Hazret-i Padişahî olarak adlandırılan bu koridorun, genellikle Sultanların Harem'deki dairelere kestirme olarak ulaşmak amacıyla kullandıkları anlaşılır. Günümüzde duvarları sıvalı, sade ve taş döşeli olan bu yolun, Altınyol adını almasının nedeni, özel günlerde Sultanın bu yoldan geçerken koridora dizili harem halkına altın para serpmesinden kaynaklanır. Altın Yol, Fatih (1451-1481) dönemi Hareminin ilk yapısı olması ve sonraki yapılaşmanın bu koridor çevresinde gelişmesi açısından işlevsel ve tarihi bir öneme sahiptir.

Bu yolun sonunda *ikinci taşlık* diye ifade edilen ve hususi bir ismi bulunmayan iki kapıdan sağdaki Hırka-i Saâdet'e giden aralığa ve soldaki de I. Selim Dairesi'ne gider. I. Abdülhamid, bu ikinci taşlığa bakan yerde ikballer ve gözdelerin kaldığı İkballer ve Gözdeler Dairesi'ni inşa ettirmişti.

1.2.4. Harem Kurumunda Hiyerarşi: Aile Eliti

Her yıl gençleşen ve saray kültürünü imparatorluk sahasına yayan Harem'in hiyerarşisi kurallara bağlıydı. Osmanlı sarayında bir kadının değeri, çocuk sahibi olabilmesiyle ilgiliydi. Sultana sunulan bir cariye, genellikle Hünkar Sofası'nda gösterilir, beğenilirse hamamda hazırlanma törenlerini de içeren bir süreçten sonra sultanın has odasına getirilirdi.

Sultanla ilişkiye giren veya yakınlaşan cariyeye Gözde denirdi. Gözdeler çocuk doğurduğunda özel bir daire tahsis edilerek, İkbal veya Kadınefendi olarak tayin edilirdi. Her bir kadroda sayıları sekizi geçmeyen bu kadınlardan veliaht annesi Haseki adıyla sultanın ilk kadını olarak Valide Sultan'dan sonra gelse de gerçek bir otoriteye sahipti. 16. yüzyıl sonlarına kadar Anadolu'ya sancak beyi olarak yollanan şehzadeler, anneleri olan kadınefendiler dahil, ailelerini de götürürlerdi. Bu tarihten sonra saltanat, en yaşlı hanedan erkeğinin sultanlığını öngören ekberiyet usulüne dönüşünce, şehzadeler Saray Haremi'nde yaşatılmışlardır. Kardeşlere de saltanat yolunu açan yeni sistemle, sultan validesi ile birlikte harem kadrosunu oluşturur ve önceki kadroyu Eski Saray'a yollardı.

Cariyeler hanedana rakip yaratmamak amacıyla şehzadelerle evlenemez ancak, tayin edilirdi. Padişah kızları ise vezir ve paşalarla nikahlanarak İstanbul'daki hanım sultan saraylarında yaşar, isterlerse damatları boşama hakkına sahip olurlardı.

1. 2. 5. Harem’de Yaşayan İnsanlar

Osmanlı Devleti’nde Harem-i Hümayun teşkilatı genel olarak devşirme ve ocak usullerinin uygulanmasıyla, yetişen görevlilerden oluşmaktaydı. 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak haremde devşirme usulünün uygulandığı görülmektedir. Osmanlı haremindeki erkek görevlilerin tümü hadımdı ve ak ve siyah hadımlar olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Haremin en yetkili görevlisi kızlar ağası 1582’ye kadar ak hadımlardan seçiliyordu. Bundan sonra ise zenci hadım ağalarının saraydaki saltanatları başlayacaktır. 16. yüzyıl sonlarına doğru Topkapı Sarayı’nda ağalar ocağının kurulmasıyla, haremin asıl teşkilatlanması tamamlanmıştır diyebiliriz. Esir tüccarlarının Mısır, Habeşistan ve Orta Afrika’dan hadım ederek, Akdeniz limanlarında sattıkları zencilerin satın alınmasıyla¹⁹ ağalar ocağının temel kaynağı sağlanıyordu. Buradaki hadımlar, Türkçe öğretildikten, belli bir eğitimin ardından ve haremde bir çeşit staj gördükten sonra *harem ağası* unvanını alırlardı. Belli başlı görevleri ise; haremin kapılarını kilitlemek, harem kapısında nöbet beklemek ve giren çıkanı kontrol etmek, harem arabalarına refakat etmek, doktorlarla beraber hareme girip çıkmak, hariçten hiç kimseyi haremden içeri bırakmamaktır.

Osmanlı Devleti’nde Harem-i hümayun, burada yaşayan insanların bir kısmı için *özel hayatlarını geçirdikleri yer*, bir kısmı içinse *özel hayatlarını geçiren insanların günlük ihtiyaçlarını karşılama* olarak algılanmakta idi. Bu çerçevede dikkate alınarak Harem-i Hümayun’da yaşayan insanları öncelikle *burada özel hayatını geçirenler* ve *burada çalışanlar* olarak ikiye ayrılmıştır. Çalışanlar ise kendi içinde *erkek çalışanlar* ve *kadın çalışanlar* olarak ikiye ayrılmıştır.

1. 2. 5. 1. Haremdeki Erkek Çalışanlar

Osmanlı haremde çalışan erkek hitmetçilere *tavaşiler* de denilmektedir. Haremde çalışan erkek personelin ortak özelliği hadımlıktır. Hadımlık veya diğer bir ifadeyle tavaşilik, doğuştan veya sonradan yapılmış bir ameliye yüzünden erkeklik özelliğinin kaybedilmesi manasını ifade etmektedir. Bir insanı, cinsi hayatından mahrum etmek demek olan hadımlık, İslâm hukukunda câiz görülmemiştir. Hadımlığa hisâ veya ihtisâ denilmektedir. İslâm hukukunda hadımlık tamamen yasaklandığı gibi, hadım edilme de yasaklanmıştır. Bu ikinciye ihtisâ denmektedir. Osmanlı Devlet adamları,

¹⁹ Bu işle İstanbul gümrük emini ilgilenirdi.

Padişahlardan paşalara kadar, kendileri insanları asla hadım etmemişlerdir. Ancak hadım olarak Afrika'dan getirilen köleleri, evlerinde ve bu arada haremde istihdam etmek üzere satın almışlar ve hizmetçi olarak kullanmışlardır. Bu fiil haram değil sadece mekrûhtur.

Hadım edilen erkeklerin bir kısmında, sonradan erkeklik uzvunun yeniden geliştiği ve cinsi hayata hazır hale geldiği ortaya konan bir gerçektir. Osmanlı haremine hizmetçi olarak alınan hadımların erkeklik hayatının yeniden başlaması ve ortaya çıkması halinde, muhtemel fitnelerin hemen bertaraf edilmesi için şu tedbirler alınmıştır:

1-İslâm'ın hükümlerine uyularak, hadım olan hizmetçiler, Harem'in antresinin dışında serbest dolaştırılmamışlar ve asıl hareme ancak izinle ve ailenin nezareti altında alınmışlardır.

2-Batı ve Çin saraylarında meydana gelen ahlâksızlıklar hesaba katılarak, Osmanlı haremine alınan hadımların gerçekten hadım olup olmadığına dikkat edilmiş, ayrıca hadımların çirkin olmaları da dikkat edilen hususlar arasındadır.

3-İstisnai olarak hareme alınan hadımlarda sonradan erkeklik organının oluşması halinde, bunların belli bir maaş bağlanarak hemen haremden çıkarıldıkları görülmektedir.

Bütün bu tedbirlerin yanında, elbette ki hem cariyelerden ve hem de hadım ağalarından tedbirlere rağmen bir kısım fitnelere sebep olanların çıkabileceğini, hatta bazı çirkin olayların olduğunu da inkâr emmeyiz.

Osmanlı tarihi içinde bazı ağalarda hadım olma şartı aranmamış ve cariyelerle evlenmelerine ve odalık cariyelere sahip olmalarına müsaade edilmiştir.

1. 2. 5. 1. 1. Hadım Ağaları

Haremde çalışan erkekler genelde harem ağaları olarak isimlendirilmişlerdir. Osmanlı Sarayı'nda hadım ağaları iki gruba ayrılmıştır: Ak hadımlar ve Kara hadımlar.

Ak Hadımlar: Osmanlı Devleti'nin genişleme yıllarında, İstanbul'a çok sayıda Macarlardan, Almanlardan ve Slavlardan esir getiriliyordu. İlk ak hadımlar bunlar arasından seçiliyordu. Daha sonra Gürcü, Ermeni ve Çerkez'lerden hadım olanlar satın alınarak temin edilmeye başlandı. İstihdam edilen bu ak hadımlara *ak ağalar* adı verilmekteydi. Ak ağaların en önemli görevi padişahın mabeyn daireleri ile harem

dairesini korumak ve gerekli hizmetleri görmektir. Dış göreve atandıklarında vezâret payesi verilir ve genellikle Mısır Valiliği'ne gönderilirlerdi.

Kara Hadımlar: Hem fitneye yol açma ihtimali, hem teminindeki güçlük ve dayanıksız olmaları sebebiyle, özellikle III. Murad zamanında Osmanlı Haremde ak hadımların yerini zenci olan siyah hadımlar alınmaya başlandı. Esir tüccarları Mısır, Habeşistan ve Orta Afrika'dan getirdikleri zenci çocukları hadım edip²⁰ başta Mısır ve İstanbul olmak üzere Akdeniz limanlarına satarlardı.

Bu yollarla Harem'e alınan zenci hadımlardan bir ocak kuruldu ve adına da *ağalar ocağı* dendi. Ağalar ocağına alınan zenci çocukları, kendilerinden daha büyük hadım ağalarınca yetiştirilirdi. Enderun okulunda olduğu gibi, harem de bir okuldu. Genellikle çiçek isimleri verilen hadım edilmiş zenci çocuklar belli bir yaşa kadar eğitilip eğitimlerini tamamlayarak Türkçe öğrendikten sonra *En Aşağı* adıyla göreve başlarlar sonra Acemi ağalığa geçerler, giderek Kalfa, Ortanca, Hasırlı gibi sınıflara yükselirlerdi. Eğitimin belli bir aşamasından sonra Sultanlar, Kadın efendiler ve Valide Sultan'ın hizmetine verilerek Harem içindeki görevlerinde ilerlemeleri sağlanırdı.

Önceleri Bab'üs-Saade Ağası olan Ak hadımlara, Dar'üs-Saade Ağalığı da verilmekteydi. Sultan III. Murad (1574-1595)1582'de bu görevi Kara hadımlara vermiştir. 16. yüzyıl sonlarına doğru tamamen Kara hadımlara geçen bu görevi, Kara Ağalar, saltanatın sonuna kadar yetki ve nüfuslarını arttırarak icra etmişlerdir.

1. 2. 5. 1. 2. Kızlar Ağası / Bâbü's-Saâde Ağası / Kapı Ağası / Darü's-Saade Ağası:

Sarayda bulunan harem ağalarının başı ve en büyük amiriydi. Resmi unvanı Dar'üs-Saade Ağası olan kızlar ağası, Osmanlı sarayının ve bütün iç ve harem halkının başıydı. Derecesi sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelirdi. İşlerini emrindeki harem ağalarına gördürürdü²¹. Kızlar ağasının başlıca görevleri şunlardı; padişahın haremını korumak, harem için gereken cariyeleri sağlamak, haremde bulunan cariyeye, usta, kalfa, ikbal ve kadın efendilerin terfi ya da cezalandırılmalarını padişaha arz etmek, sultanların evlenmesinde vekilliğini yapmak, töreni ihare etmek, Hırka-i Şeriflerde desti malları vermek, surre alaylarını düzenlemek, sultan düğünlerinde koltuk törenlerinde bulunmak,

²⁰ Esirciler tarafından Habeşistan'ın güneyinde avlanan zenci çocuklar Yukarı Mısır'daki Hıristiyan Kıptî manastırlarındaki rahipler tarafından ameliyatla hadım edilerek satılırlardı.

²¹ Akgündüz, a.g.m., C 10, s. 326.

kendine bağılı bulunanların işine son vermek veya yenilerini tayin etmek²². Aynı zamanda Haremeyn-i Şerifeyn denilen Mekke ve Medine'ye ait vakıfların nazırıydılar. Bundan başka, hükümdar namına olarak selatin evkafının idaresine de bakarlardı. Bütün bu işleri görmek için her Çarşamba günü sarayda has ahır kapı tarafında bir divan akdederlerdi²³.

Kızlar ağası ağalığa atanınca kürk giyer ve ona hatt-ı hümayun gönderilirdi. Görevden azledilince mısıra giderler ve kendilerine azatlık denilen maaş bağlanırdı. En ünlüleri Hacı Beşir Ağa ve Sümbül Ağadır diyebiliriz. Öyle ki Hacı Beşir Ağa otuz yıl bu görevde kalarak ve sadrazamlığa kendi adamlarını getirecek kadar kudret sahibi olmuştur. Hatta bazı kızlar ağaları sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Hadım Sinan Paşa, Hadım Ali Paşa ve Gürcü Mehmet Paşa bunlardandır²⁴.

1582 yılına kadar kızlar ağalığı, kapı ağalarına mahsus idi. Bu yıldan sonra kızlar ağalığı zenci harem ağalarına geçmiştir. Kapı Ağalarının yani kızlar ağasının geniş yetkileri sonraları daraltılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren bilhassa nüfuzları artmış ve padişahların üzerinde müessir olmuşlardır. Azl olundukları zaman Mısır'a gönderilirler ve orada azadlık ismi verilen bir maaşla yaşarlardı.

Baltacılar, çadır ve mehter başı, haznedar usta, bezirganbaşı, pişkeşçi başı gibi dış hizmette bulunan memurların, kızlar ağalığı makamına bağlanmasıyla kızlar ağaları kuvvetlenseler de; Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla yetkilerinin çoğu ellerinden alınarak güç ve otorite kaybına uğramışlardır²⁵.

Bütün harem ağalarının reisi olan kızlar ağasından başka rütbelerine göre sırasıyla şu ağalar haremde görev yapmıştır; yalnız harem ağalarının kendi arlarındaki rütbeleri, Osmanlı tarihinin değişik dönemlerinde ve hatta ak ağalar veya siyah ağaların kızlar ağalığını ellerine geçirdikleri dönemlere göre, farklılıklar arz etmektedir²⁶.

1. 2. 5. 1. 3. Diğer Harem Ağaları

Harem'in medhalinde kendilerine ayrılan yerlerde vazife gören erkek hadım kölelere, Harem-i hümayunda hizmet, muhafaza ve nezarete bulduklarından kendilerine

²² Uluçay, a. g. e., s. 120.

²³ Akgündüz, a.g.m., C. 10, s. 327.

²⁴ Uluçay, a. g. e., s. 121-127.

²⁵ Uluçay, a. g. e., s. 121-127.

²⁶ Akgündüz, a.g.m., C. 10, s. 327.

harem ağası denmiştir. Harem-i Hümâyuna alınan hadım ağaları ilk defa en aşağı unvanıyla *yad* olurlardı. İçlerinden talihli olanlar Eski Saray ağalığına ve en nihayet Kızlar ağalığına kadar yükselirlerdi. Harem ağalarının kendi aralarındaki rütbeleri, Osmanlı tarihinin değişik dönemlerinde az da olsa farklılık arz etmiştir.

1-16. yüzyıl sonlarına kadar kızlar ağalığının altında rütbe sırasıyla şu ağalıklar vardı: Has Odabaşı, Hazinedâr Baş, Kilerci Baş, Saray Ağası, Saray Kethüdâsı, Köşebaşı, Baş Eski Ağa ve iki Özençi Ağası.

2-Daha sonra Ak ve Siyah ağaların iktidarı ele geçirmelerine göre şöyle bir sıralama ortaya çıkmıştır:

Kapı Ağası (Kızlar Ağası): Harem Ağalarının reisi.

Saray Ağası: Ak hadım ağasıdır. Kızlar ağasının birinci yardımcısıydı. Sarayın temiz tutulması ve tamirinden sorumluydu.

Saray Kethüdâsı (Kapıoğlanı Kethüdâsı): Ak hadımların saray ağasından sonra gelen âmirleri idi. Kapıyı bekleyen ak hadımların idare ve inzibatından doğrudan sorumluydu.

Başkapı Gulamı: Bunlar, zenci hadım ağalarından kızlar ağasından sonra gelen makam sahipleriydiler. Yardımcısına ikinci baş kapı gulamı deniliyordu.

Ortanca: Binbaşı rütbesindeki harem ağasına verilen isimdir.

Nöbetçi Kalfa: Umum nefer oğlanlarının zabiti ve sorumlusu olan haremağası idi.

Bunların haricinde; valide sultan ağaları, şehzadelerin muhafızı olan ağalar, muhasipler, hazinedar ağa, hazine kethüdâsı, oda lalası

Ağalar ve saray kadınlarının namaz kıldıkları mescidin imamı ve müezzini olan ve ağalar ocağında yetişmiş itibarlı harem ağalardandı.

Harem ağaları arasında yer alan önemli bir grup da musahiblerdir. Padişahlar tarafından tayin edilen bu insanlar, padişahların odaları önünde nöbet tutarlar ve sultanın emirlerini harem halkına ve divan azalarına duyururlardı.

1.2.5.2. Haremdeki Kadın Çalışanlar

Harem'de Kara Ağalar gibi tüm kadınlar da -hangi statüde olursa olsun- saray görevlileri gibi kapı kuluydu.

1.2.5.2.1. Cariyeler

Cariyeler konusuna girmeden evvel bu kadınların hangi yollarla elde edildiği ve hangi aşamalar sonucunda padişah hanımlığına kadar yükseldiği ele alınmalıdır. Bu nedenle şimdi öncelikli olarak cariyelerin nasıl elde edildiği konusunu ele alalım: Cariyeler ilk olarak savaş sonucu elde edilmiştir. Şöyle ki: devletlerin birbirleriyle yaptığı savaşların bazı kaçınılmaz sonuçları vardır. Bunlardan biri de esir almaktır. Osmanlı haremünde *cariye* olarak bulunan kadınlar, bu savaşlar sırasında ele geçirilen kadın esirlerdir. Yani *cariyeler* bir nevi Osmanlı Devleti'nin meşru savaş esiridir. Osmanlı saray teşkilatında *cariyelik* genelde *köleliği* akla getirmektedir. Dolayısıyla üzerinde durulması gereken bir başka konu da Osmanlı Devletindeki köle ticareti konusudur. Osmanlı Devleti'nde köle ticareti bir dönem yapılmıştır. Esirciler olarak adlandırılan ve Osmanlı topraklarında köle ve cariye ticareti yapan kişiler özellikle I.Murat döneminden itibaren görülmeye başlanmıştır. Savaşların akabinde devletin beşte birlik payının dağıtılmasının ardından kalan esirler, savaş meydanlarında tacirlere satılıyorlardı. Kaçırma yoluyla köle yapılanlarda yine merkez şehirlerindeki köle tacirlerinde toplanıyorlardı. Esir alıp satmak serbest olduğundan esircilik bir meslek haline gelmiş ve bu meslek grubunun başına “Esirciler Kethüdası” getirilmişti. Esircilik kârlı bir işti ve bu işi yapanlar zengin tüccar grubundan sayılıyorlardı. Her isteyen esirci olamıyordu. Esirci esnafının iyi tanınması gerekiyordu. Kanuna aykırı hareket eden veya kölelere kötü muamelede bulunanlar bu meslekten atılıyor. Meslekten atılmanın hafif bir ceza kabul edildiği durumlarda, suçluların esir pazarının kapısına asıldıkları da görülüyordu. Özellikle kadın esircilerin hareketleri çok sıkı kontrol ediliyor, kanuna aykırılıklar önlenmeye çalışılıyordu. Alınan tüm tedbirlere rağmen köle ticaretindeki suiistimaller engellenememiştir²⁷. Bu konuyla ilgili olarak elde ettiğimiz Osmanlı arşiv belgelerinde de esir satışında alınacak vergiden, uygulanacak muameleye, esir alım satımının yasaklanmasından, yasaklandığı halde devam edenlere yapılacak uygulamaya kadar her konuda ispat niteliği taşıyan belgeler mevcuttur. Esir satışında alınacak vergi ve uygulanacak muamelede hüsn-i hareket edilmesi başlığı altında şöyle denektedir: Zenci esirlerin çoluk çocuk perişan olmaması için aydın vilayetine nakillerinin yapılmasını, içlerinde evlenmek isteyenler varsa evlendirilmelerini ve bu arada da esirlere iyi muamelede bulunulması gerektiğini bildiren bir belge yazılmıştır²⁸.

²⁷ <http://www.gezenbilir.com/index.php?action=printpage;topic=15862.0>

²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.MKT.UM, 147/41, 18 S 1270.

Diğer esnaf grupları gibi esirciler de bir loncada toplanmıştı; kethüdarları, yiğitbaşları vardı. Ünlü bestekâr ve musikî ustası Mustafa İtrî Efendi de, Esircilik Kethüdalığı yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nde; kölelerin alınıp satıldığı yerlere esir pazarları deniyordu. İlk dönemlerde yerleşik olmayan esir pazarları bulunuyordu. Panayırların bir bölümünde esir ticareti yapılmaktaydı. İlk esir pazarı Bursa'da kurulmuştur. II.Mehmed dönemine kadar dağınık ve düzensiz bir şekilde sürdürülen esir ticareti, İstanbul'un fethinden sonra düzene girmiştir. Sınırlar genişledikçe; Edirne, Macar – Osmanlı sınırına yakın şehirler, Midilli, Batı Afrika'da Dorfur şehri ve Mısır esir ticaretinin merkezleri olarak ön plana çıkmıştır. İstanbul'da ise; ilk esir pazarının bugünkü Haseki semtinde kurulduğu ve esir ticaretinin III. Murad döneminde eski ve yeni bedestenler içerisinde merkezileştiği tahmin edilmektedir.

Bir ilke olarak, Osmanlı Devleti'ndeki gayrı müslimlere müslüman köle satmak yasaktı. Ancak buna rağmen gayrı müslimlerin müslüman köle aldıkları görülmekteydi. Gayrimüslimlerin, müslüman olmayan köleleri alıp – satmaları ise serbestti²⁹. Gayri müslimlere Müslüman köle satılmaması hususunda da usülsüz esir alışverişinin önlenmesi başlığı altında bir belge mevcuttur. Buna göre: satılan Çerkez, gürcü ve daha birçok yabancı uyruklu çocukların içinde ahali-i islamın yani Müslüman çocukların da Ruslara satılmasına engel olunması konusunda padişaha ferman buyrulmuştur³⁰. Yine esir satımında uyulacak kaidelerden birine göre Yirmi beş ila otuz yaşındaki esir çoluk çocuğun, çocuklarının satılmasına da müsaade edilmemiş bu durum men edilmiştir³¹. Aynı şekilde Çerkezistan'dan gelen çocukların, yaşlıların, kadınların köle olarak satılmaması ve bu hususta hazırlanabilecek sahte vekaletnamelere de itibar edilmemesi konusunda beyanda bulunulmuştur³².

Batı'nın aksine Osmanlı'da köleler, birer hizmet ve üretim aracı olarak görülmemiş; toplumun içine entegre edilmiş, insanî şartlarda yaşamaları sağlanmış ve en önemlisi belli şartlar dahilinde kölelik kurumunun tamamen kalkması teşvik edilmiştir. Dünya üzerinde kölelik uygulamasının kaldırıldığı ilk devlet olarak 1807 tarihiyle İngiltere olarak bilinmektedir. 1833'te İngiltere, kendisine bağlı olan tüm sömürgelerinde de

²⁹ <http://www.gezenbilir.com/index.php?action=printpage;topic=15862.0>

³⁰ BOA, 82/3, A.MKT.UM, 07 M 1268.

³¹ BOA, 542/38, A.MKT.UM, 20 Ş 1278.

³² BOA, 396/97, A.MKT.NZD, 03 Ş 1278.

kölelik uygulamasının ilga edildiğini ilan etmiştir. İngiltere’yi takip eden ilk devlet ise, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’nın açtığı yoldan Sultan Abdülmecid’in liderliğinde ilerleyen Osmanlı Devleti olmuştur. 1847’de yayımlanan bir fermanla kölelik Osmanlı topraklarından da tamamen uzaklaştırılmış oluyordu. Siyah – beyaz çatışmasının günümüzde dahi sürdüğü, 1960lı yıllara kadar ayrı otobüsler, ayrı okullar vs uygulamaların son derece doğal karşılandığı ABD’de ise kölelik 1863 yılında ilga edilmiştir³³. Kölelik uygulamasını ilk olarak kaldıran İngiltere köle ticaretini engellemek için Trablusgarp, Bingazi ve Afrika sahillerini abluka altına almak istemişler bu konuda beyanda bulunmuşlar ancak Osmanlı Devleti bu durumu yani topraklarında donanma bulundurma fikrini kabul etmemiştir. Çünkü ileride bu devletlerin herhangi bir şeyi bahane ederek abluka altına aldığı yerleri işgal edebilecektir. Bu yüzden temkinli davranılmalıdır³⁴. Yine bu konuda yani Avrupa devletlerinin köle ticaretinin men’i için Osmanlı Sahillerinde donanma dolaştırmalarına işgalde bulunurlar düşüncesiyle engel olunmasıyla ilgili başka bir belge daha mevcuttur³⁵.

Köle ticaretinin Osmanlı Topraklarından tamamen uzaklaştırılması, yasaklanması için yine bir ferman hazırlanarak padişaha sunulmuştur ve şöyle denmiştir: İngiltere Afrika’nın garbini yani batısını köle ticaretini ıslah etmek için abluka altına almıştır ve Osmanlı Devleti sahillerinde de artık bu ticaretin yapılmadığı ve bu suretle ticaretinin kat’i olarak yasaklanması istenmektedir³⁶. Esir alım satım yasaklandığı halde bu duruma uymayanlar olmuştur. Bir belgeye göre: Yasaklanmasına rağmen Fransızlara esir satıldığı ve yerine ulaşmadan Erzurum’da yakalandıklarının, bu durumun da padişaha bildirilerek gereğinin yapılmasının istendiği belirtilmektedir³⁷.

Cariyeliği ve Osmanlı tarihindeki önemini anlayabilmek ve doğru bir değerlendirme yapabilmek için İslam Hukuku’nda kölelik-cariyelik arasındaki ilişki ve nasıl tanımlandığı önemlidir.

İslam Hukuku’nda kölelik müessesesini ifade etmek üzere, ırk veya rıkkıyet kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelimenin yanında, genel olarak köleliği ifade etmek üzere, rakabe, kın ve milk-i yemin ifadeleri de kullanılmıştır. İster İslam Hukukunda ve ister Osmanlı tatbikatında köle olan erkeklere, rakîk, abd, memlûk, esir ve kul denmektedir. Kadın

³³ <http://www.gezenbilir.com/index.php?action=printpage;topic=15862.0>

³⁴ BOA, 8/60, Y.PRK.EŞA, 16 Ra 1306.

³⁵ BOA, 8/58, Y.PRK.EŞA, 13 Ra 1306.

³⁶ BOA, 11/51, Y.PRK.HR, 11 Ra 1306.

³⁷ BOA, 37/2, A.MKT.MHM, 28 Za 1267.

köleler için ise, câriye, eme (çoğulu imâ), rakîka ve memlûke tabirleri kullanılmaktadır. Köle tabiri ile câriye tabiri arasında hukukî muhteva itibarıyla hiçbir mana farklılığı yoktur. Her ikisi de rıkkıyet yani kölelik manasını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Sadece köleliğe maruz erkekler için kul veya köle tabiri kullanılırken, köleliğe maruz kadınlar hakkında da cariye veya eme tabiri kullanılmaktadır³⁸.

İslâm Hukuku'nda bir kadının hangi şartlarla cariye yani köle statüsüne gelebileceği belirlenmiştir. Savaş neticesinde esir alınan kadınların cariye olabilmesi, İslâm Hukuku'nun devlet yetkililerine tanıdığı beş seçimlik haktan biriydi ve sıkı sıkıya âmme maslahatı şartına bağlıydı. Cariyeden doğan kız çocuklarının tekrar cariye olmaları yani doğumla kölelik ise, çok az ve ağır şartlarda söz konusuydu. Bunun için, her iki eşin de köle ve cariye olmaları veya cariyenin efendisi dışında bir hür erkekle evlendikten sonra çocukların hür olması şartının koyulmamış olması şartı aranıyordu. Yani İslâm hukuku, cariye statüsüne gelecek kadınların kaynağını böylece azaltmıştı.

Kadın köle olan cariyeler de diğer köleler gibi, İslâm Hukuku'nun köleler için tespit ettiği hukuki statüye sahiptir. İslâm hukukundaki cariyelerin çoğunluğu, asrımızdaki işçi kadınlar veya evlere gelen hizmetçi kadınlar gibidirler. Değişen sadece isimleridir. Yani her cariye ile mutlaka karı-koca münasebeti akla gelmemelidir. Başkalarının hanımı bulunan ve sadece efendisinin evindeki hizmetleri gören cariyelerin sayısı, karı-koca hayatı yaşanılan cariyelere nisbetle daha fazladır. Efendisi ile karı-koca hayatı yaşayan cariyenin efendisiyle münasebeti çok az hükümler dışında hür kadın ile kocası arasındaki münasebet gibidir.

Efendinin, cariyesi ile karı-koca hayatı yaşama hakkına *istifrâş (teserri) hakkı* denilmektedir. Efendinin köle veya cariye üzerinde sahip olduğu çalıştırma hakkına ise *İstihdâm hakkı* diyoruz. Efendilerin istifrâş hakkına sahip oldukları cariyelerin hususi statüleri vardır. Kur'an da cariyeler üzerindeki -eğer var ise- istifrâş hakkının şartları çerçevesinde ve fuhşa sevk etmeyecek şekilde kullanılmasını ısrarla tavsiye etmiştir. Yine Kur'an cariyeleri mümkün mertebe evlendirmeyi ve onları aile hayatına kavuşturmayı tavsiye ve teşvik eylemektedir.

Osmanlı Padişahları, Harem dairelerinde istihdam ettikleri veya karı-koca hayatı yaşadıkları cariyelere şer'-i şerifin hükümlerini aynen tatbik etmişlerdir. Osmanlı Haremünde Orhan Bey zamanından beri cariyelerin bulunduğu ve istihdam edildiği ifade

³⁸Akgündüz; a.g.m., C. 10.,s. 327-328.

edilmektedir. Ancak Haremdeki cariyelerin sayıca artması, Fatih dönemiyle beraber olmuştur. Bu devirden itibaren zekâlarına, ahlaklarına ve güzelliklerine göre, evvela haremde hizmetçi grubu olan cariyeler, kalfa ve ustalar makamlarına ve sonra da Padişahlar tarafından seçilmeleri halinde Padişah ile karı koca hayatı yaşayan gözde, ikbal ve Kadın Efendi ve neticede valide sultan payelerine kadar yükselme imkânını yakalamışlardır³⁹.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemleri hariç, padişahların tümü, eşlerini haremdeki cariyelerden seçmiştir. Osmanlı tarihinde bir padişahın kaç cariyeyi eş olarak seçtiği de kesin olarak bilinmez. Ancak, çocuk doğurup *Haseki* unvanını alanlar, bu unvanla belgelere ve tarihe geçmişlerdir. Ardından *Kadın Efendi* ve *Valide Sultan* olmuşlardır. Bu mertebeye ulaşan cariyeler elbette ki çok nadirdir. Haremde yüksek duvarları ardında yaşayan ve padişah için özel olarak yetiştirilip, sunulmayı bekleyen çok cariye bu hayalle yaşamıştır. Bunun belgesi Topkapı Sarayı'ndadır. Harem Dairesinin, cariyeler koğuşu duvarında şu sözler okunur: *Ey kapıları açan Allah'im, bizlere de hayırlı kapılar aç.* Çünkü cariyeler için kapılar Ramazan ayında Hırka-ı Şerif-i ziyaretine açılırdı. Bir de öldüklerinde mezarlığa götürülmek için... Bunun dışında ne haremdekiler dış dünyayı görebilmişler, ne de sarayın dışındakiler hareme ulaşabilmişlerdi⁴⁰.

Bu noktalar dikkate alındığında Osmanlı haremde yaşayan cariyeleri iki gruba ayırmak mümkündür:

1. Asıl haremde ve padişah ile ailesinin hizmetlerini gören cariyeler (Hizmetçi cariyeler).
2. Padişahın ailesi arasında yer alan gözde, ikballer ve kadın efendiler.

Birinci Grup, asıl haremde ve Padişah ile ailesinin hizmetlerini gören cariyeler grubudur ki, haremde sayıları bazen 400'e ve 500'e ulaşan cariyelerin %90'ını bunlar teşkil etmiştir. Bunların haremde ve Padişah ailesinin hizmetlerini ifa dışında herhangi bir şekilde Padişah ile karı-koca hayatları mevzubahis değildir. İkinci Grup ise, Padişahın ailesi arasında yer alan gözde, ikballer ve kadın efendilerdir. Haremdeki yaşantıyı anlayabilmek için her iki grubu da ayrıntılı bir şekilde ele almakta fayda vardır.

1. 2. 5. 2. 1. 1. Hizmetçi Durumundaki Cariyeler

Bu cariyeler, efendilerinin kendileri üzerinde istifâh hakkı bulunmayan sadece istihdâm hakkı bulunan cariyelerdir. Bu tür cariyelerle efendisi dahil kimsenin cinsi münasebet,

³⁹ Uluçay, a.g.e., s. 10-11.

⁴⁰ Sema Ok; Köle Pazarından Saraya Cariyeler, Kamer Yayınları, İstanbul 1996, s.45-46.

kurma hakkı yoktur. Bu cariyeler, İslâm hukukunun hükümlerine göre, efendilerinin iznini alarak -hür veya köle- başka erkeklerle evlenmişlerdir veya evlenebileceklerdir. Cariyesi başkası ile evli ve nikâhlı olan efendinin cariye üzerindeki istihdâm hakkı ortadan kalkmaz. Böyle bir cariye, kocasına karşı sorumlulukları olduğu kadar, efendisi ile de bir iş münasebeti vardır. Cariyenin kocasının tebvi'e hakkı yoktur. Yani başkasıyla evli olan cariyenin kocasının evinde onunla birlikte olması ve efendisinin evinde veya işinde ona hizmet etmemesi demektir. Böyle yaparak efendisinin hizmetini ihmal edemez. Ancak efendisi, bu hakkı cariyesine verebilir. Cariye kocası ile tebvi'e hakkı elde etmişse efendisi artık nafakasını temin etmekten vazgeçer. Yani asıl olarak kocasıyla yaşayan ve efendisine arada sırada uğrayıp bazı hizmetlerini gören cariyenin nafaka hakkı kocası üzerindedir. Tebvi'e hakkı olmayan ve asıl itibariyle efendisinin hizmetleriyle meşgul olan cariyenin nafaka hakkı ise efendisine aittir.

Hizmetçi statüsündeki cariyenin, efendisi ile münasebeti, sadece iş münasebetidir. Efendisine yemesinde, içmesinde, temizliğinde veya başka işlerinde hizmet edecektir. Hizmetçi statüsündeki cariyelerin, başkalarının hanımı olan hür kadınlardan ayrıldığı bir nokta, efendisinin evinde ve işinde onun hizmetlerini ifa ederken, hür kadınlara göre daha serbest davranmasıdır.

Hizmetçi statüsündeki cariyeler, genelde kendileri gibi köle olan bir erkek ile efendilerinin iznini alarak evlenebilirler. Kendileri gibi köle erkeklerle evlenmeleri durumunda, doğacak çocukları da doğumla kölelik statüsüne sahip olurlar. Cariyelerin hür erkeklerle evlenme hakları da vardır ve bu durum Osmanlı haremde sık sık meydana gelen olağan bir durum olarak tarihte yerini almıştır. Kur'an-ı Kerim, hür erkeklerin cariyelerle nikâh yaparak evlenmelerini, Müslüman hür kadınlarla evlenebilme gücü ve imkânı bulunmama şartına bağlamaktadır. Bu şartın gerçekleşmesi halinde de, ayrıca cariyelerin Müslüman veya ehl-i kitap olmaları şartı aranmaktadır. Bir kısım hukukçular ise, hür bir kadınla evlenme imkânı varken, önceden hür bir kadınla evli olmamak şartıyla, cariye ile evlenmesinin sahih ve caiz olduğunu ifade etmektedirler. Çünkü Hz. Peygamber, *hür bir kadın üzerine cariye ile evlenmek sahih olmaz* buyurmuşlardır.

Bu grupta yer alan cariyelerin Haremdeki görevleri dikkate alındığında dört gruba ayrıldıkları görülmektedir.

1-Acemiler

2- Cariyeler

3-Kalfalar (Şâkirdler)

4-Ustalar (Gedikli Cârîyeler)

Ancak bu gruplardan genelde Acemiler ve Cariyeler aynı mertebede görülmektedirler. Bu grupları ayrı ayrı incelemek, harem hayatını anlamak ve Padişahların yüzlerce kadınla yatıp kalkıyor şeklindeki iddialarını ortadan kaldırmak için zaruri görünmektedir. Bu dört grup incelenince görülecektir ki, haremdeki cariyelerin % 90'ı tamamen bugünkü kadın hizmetçi grubundadırlar ve bunlar aldıkları belli ücretler karşılığında Haremde hizmet etmektedirler. Ancak bunların bekâr olmaları ve Haremde buldukları müddetçe evlenmelerinin fiilen mümkün olmaması sebebiyle, her an şehzade veya Padişahın haremi arasına girmesi mümkündür. Padişahın haremi arasına girmediğinden veya giremediğinden dışarıdan evlenmek isteyenler, çırağ edilme adı altında evlendirilip haremden çıkarılırlardı.

Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda kendileriyle savaş yapılan milletlerden alınan esir kadınlar ve kızlar arasından Hareme cariye alınır. Çerkez, Gürcü ve Rus asıllı cariyeler ise genellikle satın alınarak hareme sokulurdu. Hareme giren yeni kızlara acemi denilirdi. Bunların ekserisi köyden geldiğinden dolayı, bir müddet saray âdâb ve usullerini âmirleri olan cariyelerden, kalfalardan ve ustalardan öğrenirlerdi. Cariyelerin eğitim sistemi İçoğlanlarınıninki gibi idi. Hareme yeni alınan Cariyeler için Enderun'da olduğu gibi 2 oda (koğuş) olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Buralarda aldıkları eğitimlerle öğrenmeleri gereken bilgileri öğreninceye kadar efendilerinin huzuruna çıkmazlardı. Özellikle Çerkez kızları ince ruhlu, hassas ve zeki olurlardı. Çerkez kızlar, birçok hanedan erkekleriyle evlenmişler, büyük itibara ve mevkilere yükselmişlerdir.

Birçok Çerkez kadınları, kızlarını beşikten itibaren *Padişah haremi olup ihtişam ve elmaslar içinde hayat sür!* diye yetiştirirlerdi. İstanbul Esir pazarında en çok Çerkez, Abaza ve Gürcü cariyeler satılmaktaydı⁴¹.

İlk dönemde yerleşik olmayan esir pazarları, daha sonraları düzene girmiş ve Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra da esir ticareti düzene girmiştir. Esir

⁴¹ Robert Walch; XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Harem, Çeviren Aydın Filiz, Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1970, s. 10, s.46-49.

ticaretinin III. Murad döneminde eski ve yeni bedestenler içerisinde merkezileştiği tahmin edilmektedir⁴².

Hareme alınan acemiler kısa bir süre sonra artık harem-i hümâyûnun câriyesi olurlardı. Bu cariyelerin % 90'ı haremde istihdam edilmek üzere alındığından, kalfaların ve ustaların yanına verilirlerdi. Ustaların ve kalfaların emirleri altında çalışmak ve yetiştirilmek üzere onlara teslim edilirdi. Güzeller ve odalık niyetiyle alınanlar ise, terbiye edilmek üzere, Padişahın yakın hizmetkârları demek olan hünkâr kalfalarına ve özellikle de haznedar ustalara teslim olunurlardı. Şehzadelere harem olması muhtemel olanlar için de aynı kaide geçerli idi.

Saray cariyesi olanlara yapılan ilk iş, kendilerine güzellikleri, karakterleri veya fiziki görünüşleri göz önünde bulundurularak yeni isim verilmesi idi. Padişah tarafından da verilen bu isimlerin herkes tarafından belenmesi ve unutulmaması için ilk zamanlarda bir kâğıda yazılı olarak iğne ile göğüslerine iliştilirdi. Verilen isimler genellikle Farsça olurdu. Yeni cariyelere güzellik, huy ve görünüşleri göz önünde bulundurularak Hoşnaz, Safdil, Neşedil gibi yeni adlar verilirdi.

Hareme alınan cariyelere kalfalar tarafından terbiye, nezaket ve büyüklere karşı hürmet gibi âdâb-ı muaşeret kaideleri bütün ayrıntılarına kadar nazarî ve tatbiki olarak öğretilirdi. Bu ilk eğitim İslamiyet temellerinin, okuma yazmanın, saray gelenek ve görgülerinin iyice öğretildiği bir acemilik devresidir. Devrenin süresi cariyenin zeka ve kabiliyetine bağlıdır. Cariyelerin pek çoğu hizmet görmek amacıyla alındığından kısa bir eğitimden sonra çamaşır, hamam külhanları, kiler, sofrası gibi genel hizmetlere verilirlerdi. Güzel ve zeki olanları ise koğuşlarda kalfa kadınların eğitiminde okuma-yazma öğretilirdi. Eğitim sadece okuma yazmayı temel almaz, aynı zamanda dikiş dikmek, dantele işlemek ve örgü örmek bu temel öğretimin içinde yer alırdı. Cariyeler Müslüman olduklarından dolayı mutlaka Kur'an okumak mecburiyetinde idiler. Haremdeki cariyelerin ayrıca meşru dairede müzik âletlerini de öğrendikleri kayıtlarda yer almaktadır⁴³.

⁴² <http://www.gezenbilir.com/index.php?action=printpage;topic=15862.0>

⁴³ Uluçay, a.g.e., s. 12-14-19.

Bazı yeni gelen acemiler, Türkçe dahi bilmedikleri halde, Türkçe'yi öğrenirler ve bütün saray âdetlerini de pek çabuk anlarıydı. 17. yüzyıldan itibaren zekâları ve güzellikleri sebebiyle hareme alınan acemilerin çoğu Kafkasyalı olmuştur⁴⁴.

Hareme alınan cariyelerin ikinci kaynağı da, devlet adamlarının bunları Padişaha armağan etmeleri idi. Başta yabancı devlet adamları olmak üzere, Sadrazam, Vezirler, Beylerbeyileri ve Sancak Beyleri, Padişaha satın aldıkları cariyeleri hediye ederlerdi. Hediye edilen cariyelerin de %90'ı haremden hizmetçi statüsünde çalıştırılmak üzere hareme alınırlardı. Geriye kala %10'luk bölüm ise odalık veya gözdeler grubuna alınmaktaydı⁴⁵. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti esirlerin alınıp satılmasını yasaklayınca Kafkasyalı bazı aileler kendi kızlarını Hareme cariye statüsünde vermeye devam etmişlerdir⁴⁶. Osmanlı Devleti'nde esir alım satımının yasaklanmasından sonrada bu yasağa uymayarak ticarete devam edenler olmuştur bu konuyla ilgili olarak yazılan belgelerde bu hususa riayet etmeyen örneğin İstanbul'un Fatih semtinde veya başka semtlerde esir alım satımına devam edenler yakalanarak cezalandırılmış ve esirlerde serbest bırakılmıştır⁴⁷.

Acemilik devresini bitirip yetişen cariyeler, bir kalfanın yanında hizmete verilir, daha sonra sırasıyla *kalfa* ve *usta* olurlar ve genel olarak *gedikli* diye tanımlanırlardı. Kalfa, saraylarda ve konaklarda hizmet veren cariyeler için kullanılan bir tabirdir. *Usta* tabiri 18. yüzyıldan itibaren belgelerde görülürken, *kalfa* tabirine 16. yüzyıl belgelerinde rastlanmaktadır. 17. yüzyıldan önce *kalfa* tabiri yerine *bula* tabiri kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı haremde kalfa, sarayda bir müddet hizmet görüp ilk acemilik devrini geçirmiş ve tecrübe kazanmış cariyelere denmektedir. Ayrıca bunlar *şakird* olarak da isimlendirilmektedir.

Kalfa haline gelen saray cariyeleri, güzelliklerine ve iş bilirliliklerine göre hünkâr, kadın efendi, valide sultan, şehzade ve ikbâl dairelerine hizmetçi olarak verilirlerdi. Kıdemlerine göre *büyük kalfa*, *ortanca kalfa* ve *küçük kalfa* diye üç gruba ayrılmışlardı. Dairelere verilen kalfaların en eskisi ve yaşlısı, o dairenin büyük kalfasıdır. Emrinde küçük ve ortanca kalfalar bulunurdu.

⁴⁴ Safiye Ünüvar; Saray Hâtıralarım, Bedir Yayınları, İstanbul 2000, s.70-71.

⁴⁵ Uluçay, a.g.e., s. 12.

⁴⁶ Hurşit Paşa'nın Saray Hâtıraları, Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1965, V, s. 60-61.

⁴⁷ BOA, 330/53, A.MKT.MHM, 29 Za1281;
BOA, 418/21, A.MKT.MHM, 08 Ca 1285;
BOA, 373/51, A.MKT.UM, 27 Ra 1276;

Kalfalar, buldukları dairenin bütün işlerini emirlerine verilen cariyelerle yerine getirdikleri gibi, şehzadeler ve padişahlar da haremelerini ve kadın efendilerini, bu kalfalar arasındaki güzel ve iyi ahlâklı olanlardan seçerlerdi. Böyle bir durumda kalfalıktan çıkarak padişahın veya hanedandan bir erkeğin haremi olma şerefine yükselme imkânları vardı. Kalfaların tamamına yakını okur-yazar sınıfından idi. Cariyelerin her alanda yetiştirilmelerinden kalfalar sorumluydu. Oda ve aş nöbetleri de önemli görevleri arasında yer almaktaydı. Harem nöbetine katılmaları ve genel temizlik yapmaları asli görevleri arasında idi.

Padişahlar değiştiği zaman eski kalfalar, ustalar ve kâtibeler de yeni padişaha geçerdi. Sadece haznedar usta ve kalfaları saraydan ayrılırdı. Bunlar Eski Saray'a gönderilirdi. Kalfalar hizmet sürelerini tamamlayınca dışarı çıkabilirler, eğer isterlerse sarayda da kalabilirlerdi. Dışarı çıkmak ve evlenmek isteyen kalfaların bu istekleri kabul edilir ve buna kalfaların *çırağ edilmesi* denirdi.

Vâlîde Sultanlar gibi, bazı dönemlerde kalfaların da devlet idaresine etki yaptıkları söylenebilir. Örneğin; Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Harem dışılarıyla meşgul olan ve Yahudi asıllı olduğu söylenen *Esther Kira* isimli kalfanın sipahilerin isyanına sebep olduğu ve neticede çıkardığı fitne sebebiyle Sultan Ahmed Meydanı'nda idam edildiği nakledilen acı olaylar arasında yer almaktadır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde, Haremdeki sırları Hüseyin Avni Paşa ve arkadaşlarına ileten ikinci kâtibe *Ebrûnigâr*'ın maalesef önemli bir rolü olduğu bilgisi tarihte yerini almıştır.

Harem kadını personeli arasında cariyelerin yükselebilecekleri en yüksek makam, padişahların hizmetlerini gören cariyeye olmaktır ki, bunlara *hünkâr kalfaları*, *ustalar* veya *gedikli cariyeler* denirdi. Bunlar padişahın günlük işleriyle, yemeğini hazırlama ve yatıp kalkma neviden hizmetlerle meşgul olurlardı.

Gedikli cariyeye olarak haremde çalışan kadınlar şu şekilde sıralanabilir: (rütbelere göre dört kısma ayrılmışlardır):

Hazinedarlar ve Hazinedar Usta: Padişahların hususi ve şahsi hizmetlerini gören kadınlara verilen isimdir. *Hünkâr kalfaları* tabiri özellikle bunlar için kullanılırdı. Hazinedarların sayısı zaman zaman değişmiştir. Bunların reislerine Hazinedar Usta veya Baş Haznedar denmektedir. Haremde yaşayan bütün kalfalara, cariyelere ve öteki ustalara hükmederdi. Valide Sultan, Kadın Efendi ve Sultan'dan sonra harem en nüfuzlu kadınıydı. İlk beş haznedar önemliydi. İkincisi baş haznedarın yardımcısıydı.

Padişahın özel hizmetini görmek başlıca göreviydi. Diğer haznedarlar padişahın kapısında nöbet tutarlar; ayrıca ikballerin ve gözdelelerin yetiştirilmesini sağlıyorlardı. Baş haznedar haremdeki bütün hazinelerin anahtarlarını ve üç mühr-ü hümayundan birisini taşıyorlardı. Törenleri ve göçleri düzenliyorlardı ve ellerinde asa taşıyorlardı. Bizzat padişahın seçtiği haznedarlar padişahın tahttan indirilmesi veya ölümüyle haremde ayrırlırlardı. Vezir maaşı alıyorlardı.

Haremde yaşayan padişah ve hanedan erkeklerinin haremlerinin başı Valide Sultan olduğu gibi, hizmetçi statüsündeki kadınların reisi de Hazinedar Usta'dır. Hazinedarların en rütbelileri ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci haznedarlardı. Bütün haznedarlar, bilgili ve terbiyeli idiler. Sade ve zarif giyiniyorlardı.

Hazinedarların en önemli görevleri, Hünkârın şahsi hizmetini görmektir. Padişah haremde olduğu müddetçe, onlar da Hünkâr Dairesinde bulunurlardı. Hazinedar Usta vazifelerini haremdeki maiyyetiyle birlikte yapardı. Ayrıca haremdeki hazinelerin bütün anahtarları da Hazinedar Usta'da idi. Hazinedarları, padişahlar haremde bulunan cariyeler arasından seçerdi. Hazinedar Usta Dairesi, Valide Sultan Dairesinin üst katındaydı.

Kâhya Kadın (Kethüdâ Kadın): Rütbe itibariyle kadın efendilerden hemen sonra gelmektedir. Haremin teşrifatçısıdır. Resmi günlerde, düğünlerde ve bayramlarda, haremde yapılan bütün merasimleri o idare eder. Hünkâr dairesindeki eşyaları mühürlemek üzere yanında mühr-i hümayûn bulundurur. Kendine has cariyeleri ve maiyeti vardır.

Çaşnigîr (Çeşniyâr) Usta: Haremde sofraya hizmetlerini gören ustaydı. Maiyetinde kalfa ve cariyeler vardı. Hükümdara ait yemek ve sofraya takımlarını da korumakla görevliydi. Yemekleri padişaha sunmadan önce, zehirli olup olmadığını anlamak için biraz o tadar, sonra efendilerine takdim olunurdu. Yemek sırasında ayakta dururlardı.

Çamaşır Usta (Cameşuy Usta): Sarayın çamaşır ve yatak takımlarına bakan ustalara denirdi. Emrinde çalışan kalfalara ve cariyelere de çamaşır kalfaları adı verilirdi. İlk çamaşır kadını Yavuz döneminde rastlanmaktadır. Topkapı çamaşırhanesi Şimşirlik tarafından bodrumdaydı.

İbriktar Usta: Önceleri şehir suyu olmadığından dolayı leğen ve ibrik takımlarına bakan, padişahın elini yüzünü yıkamasına, ona havlu tutulmasına ve abdest alınmasına

yardımcı olanlara ibriktar ve reislerine de ibriktar usta denilirdi. Ayrıca padişaha ait leğen, ibrik ve havluları koruyorlardı.

Kahveci Usta: Resmi günlerde Haremde kahve ikram edilirdi ve kahve işiyle meşgul olanlara kahveci ve reislerine de kahveci usta denilirdi. Padişaha kahve pişirip takdim etmeye de bunlar bakardı. Bayram törenlerinde misafirlere hizmet etmekle de görevliydi. Elbiseleri bizzat padişah tarafından hazırlanırdı.

Kilerci Usta: Padişahın kilerine ve kiler takımına bakan kalfaların reislerine denirdi. Padişaha ait şerbetler, meyveler ve çerezler, Hünkârın kilerinde saklanırdı.

Kutucu Usta: Sultanların, kadın efendilerin ve ikballerin hamamlarda yıkanmalarına yardımcı olan ustaya verilen addır.

Külhancı Usta: Haremde bulunan hamamların yakılmasını ve temizlenmesini üstlenen kalfalara denir ve reisleri külhancı usta diye anılırdı.

Kâtibe Usta: Haremin disiplinini, teşrifat ve nizamını sağlayan amirine kâtibe veya kâtibe usta denilirdi. Sayıları beşti. Kâtibe kalfalar, Haremin eskilerinden gözü açık ve iş bilenleri arasından seçilirdi.

Bütün bu ustaların yanında, Haremde hasta olan cariyelere bakan *Hastalar Ustası*, bunun yardımcısı olan *Hastalar Kethüdası*, doğum ve çocuk düşürme işlerine bakan *ebeler*, Padişahların kızlarına ve şehzadelerine süt emzirmek için getirilen *Dâyeler* (*Taye / Süt anne*) ve nihayet padişahların çocuklarına bakan *Dadılar* vardı. Usta adıyla anılan kalfaların tamamı, uzun etekli entari giyerlerdi. Her birinin yeteri kadar maaşları vardı⁴⁸.

Esir tüccarları da sattıkları cariyeleri üç kısma ayırıyorlardı:

1. Haremde hizmetçi olarak istihdam edilecek cariyeler. Bunlar güzel olmakla birlikte, genellikle yaşları büyükçe idi.
2. Terbiye edilip satılmak üzere alınan 5-7 yaş arasındaki cariyeler. Bunlar, hizmetçi olarak veya odalık şeklinde bulûğa erdikten sonra ayrılırlardı.
3. Hareme doğrudan doğruya odalık ve gözde yani Padişah ve hanedan erkeklerinin ailesi olmak üzere alınanlar. Bunlar çok az olurdu. Çünkü Padişah ve hanedan erkeklerine harem olacaklar, genellikle Harem Mektebi'nde terbiye edilirdi⁴⁹.

⁴⁸ Uluçay, a.g.e., s. 132-141.

⁴⁹ Uluçay, a.g.e., s.14.

Hareme satın alınan cariyeler kâhya kadın, ebeler veya hastalar ustası tarafından ciddi manada muayene edilirdi. Satandan ailesi ile alakası kalmadığına dair bir senet alınırdı. Hastalıklı olanlar sahibine geri verildiği gibi, uykusu ağır olan, horlayan veya başka kusurları olanlar da pek alınmazdı. Ancak bazen bu cariyeler arasında dilsizler, maskaralar, zenciler ve cücelerin de bulunduğunu görüyoruz. Hatta saraya alınan cariyelerin makbuzları incelendiğinde, bazı yaşlı kadınların, sütanneler ve dadılık edecek tahsilli kadınların da bulunduğu görülecektir.

Saray içinde çeşitli hizmetlerde görevli olan cariyelerin hizmet süreleri dokuz yıl idi. Bu süreyi dolduran her hizmet cariyesinin saraydan ayrılma, çırağ edilmelerini talep etme hakları mevcuttu. Dokuz hizmet yılını bitiren cariyelere, hürriyete kavuşma belgesi olan *İtkname* verilir ve bu *İtknameyi* cariyeler bir muska içinde göğüslerinde taşırlardı. Öldükleri zaman da bu belge ile gömülürlerdi. Evlenmek isteyen cariyeler ise çırağ edilmelerini rica yolu ile mektup yazarak efendilerine bildirmek zorunda idiler. Bu talepler için *Çırağ Kâğıtları* doldurulurdu. Hepsinden önemlisi Haremde bu çalışan cariyeler, miktarı Haremdeki bulunma süreleri ve yerlerine göre değişmek kaydıyla, gündelik olarak –günümüzdeki hizmetçiler gibi- belli bir ücret almaktaydılar. Giyecekleri hazineden verilir, bayram ve düğünlerde kendilerine ihsanlarda bulunulurdu⁵⁰.

1. 2. 5. 2. 1. 2. Padişah Ailesi Arasında Yer Alan Cariyeler

Cariyelerin padişahlara sunulmaları da harem kadar gizemlidir. Padişaha takdim edilecek olan cariyeler her şeyden önce İslamiyet'i, dili, saray geleneklerini, konuşma ve davranış adabını bilmek zorundaydılar. Yetkinliklere sahip aynı zamanda güzel olanların şansı daha yüksekti. Padişahların henüz öğrenme dönemindeki *Acemi kızlardan* birini istemesi varit değildi. Sultanın karşısına çıkmaya artık hazır olan cariyeye, Hünkar Sofası'nda sultana sunuluyor ve beğenilmesi halinde sultanın Has Odası'na götürülürdü. Sultana sunulmayan iyi eğitilmiş cariyeler ise Enderun'daki ağalarla evlendiriliyor ve saray kültürünü yaymak göreviyle taşraya gönderiliyordu. Ancak, sultanın kendi elleriyle evlendirdiği cariyelerin şehzadelerle evlenmeleri, Osmanlı Hanedanı'na rakip yaratmamak için yasaktı.

⁵⁰ Uluçay, a.g.e., s.15, 21-22.

Belli bir hiyerarşik düzen içinde geçen Harem yaşamında bir cariyerinin değeri, sultana erkek çocuk vermesiyle ölçülüyordu. Bundan sonra yaşamı şekillenen cariyeye, sultana bir erkek çocuk doğurursa *İkbal* veya *Kadın efendi* olarak adlandırılıyor ve kendisine ayrılan özel bir odaya geçiyordu. Veliht annesi ise *Haseki* ismini alarak, *sultanın ilk kadını* sıfatıyla Valide Sultan'dan sonra en güçlü otoriteye sahip oluyordu.

Çıraklık evresini geçirmemiş bir cariyenin padişaha eş olması geleneklere aykırı idi. Ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın bu kuralı çiğnediği görülür. Hürrem Sultan, Kanuni'ye takdim edildiğinde, henüz tahsil ve terbiyesini tamamlamamıştı. Padişah zevceliği için gerekli kültürü almamış bulunuyordu. Ancak, zekâ ve diğer nitelikleri ile bu eksikliğini kapatmıştır.

Abdülaziz döneminde cariyeye yüzünden azl olayları da görülmüştür. Cariye Şemsicihani Harem dairesi görevlilerinden Haznedar Arzuniyaz Kalfa'nın aracılığı ile Hüseyin Avni Paşa ile ilişki kurmuştu. Ancak bu tür davranışlar haremde uzun süre gizli kalmazdı. Olayın duyulması üzerine Hüseyin Avni Paşa azledilmiş ve derhal İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı. Benzeri davranışlarda cariyeler derhal haremden uzaklaştırılır ve başkasının nikâhına verilirdi. Padişah'tan hamile olduğu anlaşılrsa bile, doğacak çocuk padişahın sayılmazdı. Yavuz Sultan Selim'in şehzadeligi sırasında cariyesinden doğan Üveys Paşa ile III. Mustafa'nın kadınlarından olup da Hekimbaşı Nuh Efendi ile evlendirilen cariyenin oğlunu buna örnek gösterebiliriz.

Padişaha sunulduktan sonra hamile kalıp doğuran cariyelere *İkbal* veya *Haseki* denirdi. Ancak, Haseki teriminin 18. yüzyıldan sonra pek kullanılmadığı görülür. Belgelerde ilk ikbal II. Mustafa dönemindeki Şahin Fatma Hanım'dır. İkballer ölüm ve boşanma gibi nedenlerle terfi ederek *Kadın Efendilik* payesini alırlardı. Padişah kadınlarının fazlalığı sarayda çoğu zaman anlaşmazlık ve kıskançlıklara neden olmuştur. Bu kıskançlık, padişahın kadınlarına eşit davranmamasından ya da tercih hakkını kullanmamasından doğmuştur. Padişahlar, bu tür kıskançlıkları önlemek için çözümü *nöbet* usulünde bulmuşlar ve bu görevi de Haznedar Usta'ya vermişleridir.

Padişah cariyelerinin ulaşabildikleri en büyük mertebe *Valide Sultanlık'tı*. Bu unvana, oğullarından birinin tahta oturmasıyla kavuşurlardı. Haremin hünkâr sofasından sonra en geniş daire, Valide Sultan'a ayrılmıştı. Emrinde çok sayıda cariyeye bulunur, haremin idaresi kadar devlet işlerine de karıştırlardı. Tahta küçük yaşta çıkan çocukları adına devlet idaresinde etkili olan Valide Sultan'lar da mevcuttu. Ancak, bazıları mertebeye

eriştikten sonra öldürülecektir. Bazılarını da tahta bir başkasının çıkmasıyla *Eski Saray'a* gönderilecek ve bundan sonraki hayatlarını sessizce sürdürecektir.

1. 2. 5. 2. 1. 2. 1. Şehzade Haremleri

Şehzadeler, I. Ahmed Devrine kadar Haremde değil vazifelendirildikleri eyalet veya sancaklarda yaşarlardı. Kendileri ile birlikte anneleri de giderdi. Padişahın vefatı üzerine bunlardan biri Padişah olurdu. Padişah olmayanlar, Haremde kalamazlardı. I. Ahmed, ailenin en büyük ve en layık ferdinin Padişah olma adetini yerleştirdince, bu devirden itibaren şehzadeler de Haremde yaşamaya başladılar.

Şehzade haremlerine sarayda *hanım* tabir ederlerdi. Bunlar küçükken saraya alınır ve hususi terbiye ve tahsil görürlerdi. Şehzadeye hanım olmak için alındıysa güzel olması şarttı. İçlerinde lisan öğrenenler de vardı. Bu arada son zamanlarda musikiye de önem verirlerdi. Bu hanımlar zevceleri oldukları şehzadeye *Efendi Hazretleri* diye hitap ederlerdi. Büyük şehzadelerin hanımları birkaç tane olursa birincisi *Baş Hanım* diye, diğerleri ise isimleri ile çağırılırdı.

Fatih zamanından itibaren şehzadeler de eşlerini cariyeler arasından seçmeye başlamışlardı. Bu sebeple II. Bayezid'den itibaren Sancaklara gönderilen şehzadelere, saraya alınan cariyelerden de gönderilirdi. Ancak I. Abdülhamid'e kadar şehzade hanımlarının çocuk doğurmalarına müsaade edilmemiştir. Hatta gebe kalanların çocukları düşürülmüştür. Bu adeti ilk bozan I. Abdülhamid idi ve Sultan Abdülaziz zamanında ise bu yasak tamamen kaldırıldı.

1. 2. 5. 2. 1. 2. 2. Sultan Efendiler

Osmanlı Padişahlarının kızlarına, ilk zamanlarda Selçuklu geleneğine uyularak Hatun denilmekteydi. Fatih'den itibaren Sultan, ismi bilinmeyenlere ise, Devlet Hatun ve Sultan Hatun gibi tabirler kullanılmaktaydı. Sultanların ise kız çocuklarına Hanım Sultan ve oğullarına ise Bey veya Beyzade adı verilmekteydi. Şehzadelerin kızlarına da Hanım Sultan denilmekteydi.

Sultan diye Padişah veya şehzade kızlarına denirdi. Bunlara ya Sultan Efendi Hazretleri, Sultan Efendi, Aslancığım, Efendiciğim şeklinde hitap edilirdi. Sultan Efendilere valideleri nezaret ederlerdi. Bunların da şehzadeler gibi taya (süt anne), dadı, çok sayıda cariyeleri, ağaları, hususi yemek tablaları, tablakârları vardı. Oturdukları daireye validelerinin isimleri verilirdi. Annelerine Valide, büyükannelerine yani diğer Kadın Efendilere Cici Anne; anne annelerine de Büyük Anne derlerdi. Resmi ve mübarek

günlerden başka, haftada bir defa Cici Annelerini ziyaret ederlerdi ve ellerini öperlerdi. Kadın Efendilerde torunlarını kucaklayıp öperlerdi. Valideleri ve dadıları da sultanlara genellikle dini ve ahlaki hikâyeler söylerlerdi. Büyüdükleri zaman acizliklere karşı lakayt kalmazlar, kendilerinden büyük olanlara hürmet ederlerdi. Hiç bir şeyde ifrata girmezler, sokağa nadir çıkarlar, akşam ezanından evvelde saraya avdet ederlerdi. Esasen padişahın iradesi böyleydi.

1. 2. 5. 2. 1. 2. 3. Sultanların Doğumu (Velâdeti Hümâyûn):

Padişahların Kadın Efendiler ve ikballerden çocuklarının doğmasına velâdeti hümâyûn adı verilir ve son zamanlarda çok büyük masraflara mal olurdu. Bu masraflı düğün törenleri, Sultan Abdülaziz ile başlamıştır denilebilir. Doğum işlerini Valide Sultan yürütürdü. Konu ile ilgili talimatlar haznedarusta ve kahya kadına verilirdi. Doğum için haremde bir daire tahsis olunur ve burada ebe, daye / süt nine ve diğer ihtiyaçlar hazırlanırdı. Çocuğu diğer eşyalarının yanında en çok itina ile hazırlanan beşiği idi. Beşiğin başucuna Kur'an kesesi, pırlanta elması Maşallah ve benzeri şeyler mutlaka konurdu. Sultanların doğumuna velâdet-nâmeler yazılırdı.

Sultanların doğumu önce Dâr'üs-Sa'âde Ağasına duyurulur. Doğumu ebeler, cariyelerin yardımı ile yaptırırlardı. Ağa, durumu silahtar ağaya haber verir ve o da sarayda ilan ederdi. Doğum şerefine 3 ila 5 arasında kurbanlar kesilirdi ki, bu kurbanlar dinimizin emri olan akika kurbanlarıdır. Erkek için 7 ve kız için 3 defa top atışı yapılarak İstanbul'a duyurulduğu da belgelerin ifade ettiği bir başka gerçektir. Vezir-i A'zam da bir telhis ile doğumu Padişaha iletirdi. Padişah çocukları doğunca Valide Sultanın hazırlattığı beşik ile yorgan ve pûşide denilen sırmalı beşikörtüsü büyük bir törenle Eski Saraydan Yeni Saraya taşınırdı ki, buna Valide Sultan Beşik Alayı denirdi. Doğumun altıncı günü ise Sadrazam tarafından altın ve mücevherlerle süslü bir beşik hazırlanır ve çocuk erkekse sorguç eklenirdi. Bu beşiğin Paşa Kapısından Topkapı Sarayına götürülmesi için de merasim yapılırdı ve buna da Sadrazam Beşik Alayı denirdi. Maalesef bütün bunlar, Osmanlı Devleti'nin Sultan Abdülaziz'den sonra yaşadığı debdebelerdi ve hazineye büyük yük getirmekteydi.

1. 2. 5. 2. 1. 2. 4. Sultanların Çocuklukları ve Terbiyeleri:

Sultanlar, doğar doğmaz, kendilerine bir daire ayrılır; emrine dadı, sütnine, kalfa ve cariyeler verilirdi. Eğitimiyle de kendi anneleri, dadıları ve kalfaları ilgilenmekteydi. Okuma çağına gelince İrâde-i Seniyye ile derse başlarlar ve kendileri için tayin edilen

hocalardan ders alırlardı. Törenele başladıkları ilk derste bazen Besmele'yi bizzat Padişah çektirirdi. Okumada üzerinde hassasiyetle durulan husus, Halifenin çocuklarının Kur'an-ı Kerim'i çok iyi okumayı öğrenmeleri idi. Bundan sonra Türkçe, Kırâat, Kavâid-i Osmânî, Matematik, Tarih, Coğrafya, Arapça ve Farsça öğrenmeleri idi. Son zamanlarda musiki derslerine de önem verilmişti. Padişah kızlarının iyi okuyup iyi yazdıklarını, elimizdeki mektuplardan anlıyoruz.

1. 2. 5. 2. 1. 2. 5. Evlenmeleri ve Padişah Damatları:

Osmanlı Padişahları, kızlarını, vezirler, kaptan paşalar ve benzeri büyük devlet adamları ile evlendirirlerdi. Sultanların devlet adamlarıyla evlendirilmeleri siyasi olduğu gibi, damatların ortak özellikleri de Enderûn Mektebi'nden yetişen devşirmeler olmalarıydı. Padişah kızını veya kardeşini evlendirmek isteyince, sadrazama bir hatt-ı hümayûn yazar ve damat olacak şahsın nişan takımlarını yollamasını emrederdi. Uygun görülen aday fermanı alır almaz, sultanlara hürmeten, eğer evli ise, diğer kadınlarını boşaması bir adet haline gelmişti. II. Mahmud zamanına kadar sultanların rızası formalite icabı alınıyor ve genellikle kendilerinden daha yaşlı insanlarla evlendiriliyorlardı. Ancak II. Mahmud'dan itibaren durumun değiştiğini ve en azından fotoğraflar ile birbirini önceden tanıdıklarını görüyoruz.

Sultanlarla evlenen şahıslara, damat, enişte, güveyi veya meşhur adıyla damad-ı şehriyârî denilirdi. Damatlar arasında çok sayıda devlet adamı vardı ve bir kısmı da damat olduktan sonra sadrazam olmuştu. Padişah, saltanatın varisi olmak yanında hanedanın da reisi olmasından dolayı, sultanları evlendirmek zorundaydı. Sultanlarla evlenen damatlar, başka kadınlarla evlenemezler ve cariyelerle münasebette bulunamazlardı. Sultan kocası ile geçinemezse, Padişah'tan izin almak şartıyla onlardan boşanabilirdi. Bazen aileye yaptığı saygısızlıktan dolayı Padişahların da damatları boşamaya zorladıkları vâki'dir.

Sultanların evlenme yaşları konusuna gelince; bilindiği gibi bir kadının normal evlenme yaşı, bülüğa ermesinden sonra başlar yani 14-16 yaşları normal evlenme yaşlarıdır. I. Ahmed zamanına kadar, sultanlar da ergenlik yaşına geldikten sonra evlendirilmişlerdir. Ancak İslâm Hukukuna göre, fiilen evlenmeseler de, bir erkek ile bir kadın, nikâh akdi ile küçük yaşlardan itibaren de evlendirilebilirler. Bu, sadece nikâh akdinin yapılması anlamına gelir. Fiilen evliliğin başlaması için kadın ve erkeğin ergenlik çağına gelmeleri ve fiziken evliliğe hazır olmaları gerekir. İşte sadece nikâh akdinin yapılması

manasında, bazı siyasi sebeplerle, I.Ahmed'in zevcesi Kösem Sultan'ın başlattığı bir uygulama ile, sultanlara, 2 yaşından itibaren devrinin kalbur üstü ve meşhur paşalarıyla nikâh akdi yapılmaya başlanmıştır. II.Mahmud, çocukken sultanların meşhur devlet adamlarına nikâhlanması adetini kaldırdı ve yeniden ergenlik yaşına gelince evlendirme yolunu tercih etti.

Sultanların bir kısmı, birden fazla evlilik yapmışlardır. Yaşlı iken evlenen sultanlar da mevcuttur. Çoğu zaman damatlara, başlıkları ve hediyeleri temin edebilmesi için hazineden para verilirdi. Çeyizler de bu para ile yapılırdı. Sultanların nikâhları, Şeyhülislâm tarafından yapılırdı. Nişan ve nikâh merasimleri aynı gün yapıldığı gibi, ayr ayrı günlerde de yapılmaktaydı.

Sultanlar doğar doğmaz, haremde yaşayanlara verildiği gibi kendilerine de tahsisât ayrılırdı. Ancak elenince bu tahsisatları kesilirdi. Damatlara hususi saraylar ve konaklar tahsis edilirdi. 16. yüzyıla kadar sultanlar, damatların gittikleri yerlere gitmişler ve çoğunluğu taşrada hayat sürmüşlerdir. Kanuni'nin hızı Mihrimah sultan ile evlenen Rüstem Paşa ile bu adet sona erdi ve damat taşra görevine gitse de sultanlar, İstanbul'da kendilerine ayrılan saraylarda yaşamaya devam ettiler⁵¹.

Sultanların *has* veya *paşmaklık* adı verilen dirlikleri vardı. Bunların bazılarını herhangi bir mukataanın varidatından maaş ve bir kısmına iltizam suretiyle mukataa ve bazılarını da malikâne suretiyle mukataa'lar da verilmişti.

Bu isimler altındaki dirlikler bir mahallin varidatının bunlara tahsisi demektir; malikâne suretiyle mukataa, kaydı hayat şartıyla verilen dirlikti. Sultanların bu gelirlerini idare ve tahsil için voyvoda denilen memurlar vardı. Sultanlara bazen hazineden maaş da verilirdi. Sultanların dul ve çocuksuz olarak vefatlarında mirasları hükümdarlara intikal ederdi⁵².

1. 2. 5. 2. 1. 2. 6. Eski Saray Hayatı

Eski Saray, ölen padişah kadınları ve annelerinin hayatlarını sürdürdükleri yerd. İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu alanda, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştı. Geniş bir alan üzerinde yaptırılan saray çeşitli köşkleri, her

⁵¹Akgündüz, a.g.m., s.328-339.

⁵²İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.54.

hizmet sınıfına mahsus hamamları, mutfakları ve diğer müstemilat ile geniş bir alanı kapsıyordu.

Osmanlı padişahları ve haremleri Yeni Saray'a geçtikten sonra, Eski Saray'ın kullanım amacı farklılık kazanmıştı. Valide Sultan'lık mevkiini kaybeden padişah kadınları ve anneleri emrindeki hizmetkârları ile Eski Saray'a gönderilmiş ve hayatlarını burada sürdürmüşlerdi. Bu sönük ve bir yerde inziva hayatını kabullenmenin zorluğundan dolayı, Eski Saray'a aynı zamanda *Gözyaşı Sarayı* da denmişti.

Padişahlar bayramlarda ve yılın belirli günlerinde Eski Saray'a gitmişler ve onlarla bayramlaşıp hatır sormuşlardı. Kimileri için *Eski Saray*, eskiyi hatıralarda yaşatan bir sığınak olmuştur. Ve bir bakıma orada korunan sadece bir kadın değil, *makam*'dir. *Yeni* ile *Eski* saray arasında gidip gelenler kadar, bir daha *Eski Saray'dan* dışarı çıkamayanlar vardır. Ama sonuçta *Eski* veya *Yeni* hepsi *Saray*'lidir. İçlerinde saray dünyası yaşamışlar kadar, esaret dünyasından kopup gelenler de olmuştur. Uzak ülkelerin esir pazarlarından Harem'e kadar uzanan hayat bazıları için şans, bazıları için kara bir yazgıdır⁵³.

1. 2. 5. 2. 1. 3. Eş Durumundaki Cariyeler

İslâm Hukukunun cariye kabul ettiği kadın kölelerin ikinci statüsü, eş statüsündeki veya istifrâş hakkı bulunan cariyeliktir. Bu tesbitten de anlaşılacağı üzere, köle veya hür başka erkekler ile evli olmayan cariyeler, iki şekilde efendileriyle karı-koca hayatı yaşayabilirler.

1.Efendinin (padişahın) eli altındaki cariyesi ile nikâh akdi yaparak evlenmesidir. Bu da iki şekilde olur;

a-Efendi (padişah) evlenmeden önce cariyesini âzâd eder yani hürriyetine kavuşturur ve bu durumda hür bir kadınla evlenmiş olur. Osmanlı padişahları bu yolu çok az tercih etmişlerdir.

b-Cariyesi cariye statüsünde kalmakla beraber, efendi (Padişah) nikah akdiyle onunla evlenir. Ancak efendinin kendi cariyesiyle nikah akdi yapması mümkün değildir. Yapsa dahi yine cariye statüsü devam eder.

Osmanlı padişahlarından bazıları, cariye statüsünde kalmakla birlikte, bazı cariyeleri ile nikah akdi yaptırmışlardır. Özellikle kadın efendilerin çoğunluğunun nikahlı oldukları da bazı tarihçiler tarafından ifade edilmektedir. Mesela Kanuni Sultan Süleyman'ın

⁵³Ok, a.g.e., s. 56-58.

meşhur ve kudretli kadın efendisi, Hürrem Sultan, nikah ile kadın efendi olmuştur. Cariye statüsünün devam ettiği ise, aralarında meydana gelen mektuplardan anlaşılmaktadır. Zira evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra dahi, mektubunu Cariyeniz diye bağlamaktadır. Bu durumda nikah akdinin bir hukuki sonuç doğurmadığını ifade edelim.

Nikah ile alınması halinde, yine nikahlı kadın sayısının son sınırı, dördttür. Nikahlı olması halinde dörtten fazla kadınla, aynı anda hayatını devam ettiremez. Dört kadınla olan sınırlamada, nikah edilen kadınların hür veya cariye olması fark etmez. Ancak ölüm ve boşanma gibi sebeplerle, bunlardan biri ile olan evlilik son bulursa, o zaman yerine başka bir cariyeyi nikahlayabilir. Ancak kendi cariyeleri ile nikah akdi yapmışsa bu dört sınırına etkili olmayacaktır.

2.İslâm hukukuna göre efendi, köle veya hür, başka bir erkek ile evli olmayan bir cariyesi ile herhangi bir nikah akdi olmadan karı-koca hayatı yaşayabilir. Efendi için sabit olan bu hakka *istifrâş hakkı* denmektedir. Ancak bu istifrâş hakkı da, Kur'anın ifadesiyle zinaya yol açmaması ve gizli metres hayatına dönüşmemesi için önemli kaidelere bağlanmıştır. Efendinin istifrâş hakkına dayanarak cariyesi ile karı-koca hayatı yaşamasına *teserrî* de denmektedir.

Osmanlı padişahlarının bir kısmı cariyeleri ile nikah akdi yapmasına karşılık, bir kısmı da istifraş hakkı bulunan cariyeleri ile nikah akdi yapmadan karı-koca hayatı yaşamıştır. Bu sebeple birden fazla evlenme konusundaki sınıra riayet edilmeye ihtiyaç kalmamıştır. Osmanlı padişahlarının aile hayatlarında riayet ettikleri hukuki statü çoğunlukla budur. Bu sebeple özellikle Kadın Efendiler, Padişahların zevceleri yani eşleri olarak takdim edilmiştir ve doğru olan da budur. Kadın Efendilerin ise, çoğunluğu ile nikah akdi yapılmıştır. Yapılmayan kadın efendiler de vardır. Osmanlı Padişahlarının ikbal, gözde, peyk ve has odalık tabir edilen cariyelerle olan münasebetleri de bu şikka girmektedir. İstifrâş hakkının ve buna dayanılarak cariye ile karı-koca hayatı yaşamanın hukuki statüsü ve sınırları şöyledir;

Savaştan sonra esir alınan bir kadının bu manada cariye olması için ayrıca ganimet taksiminin halife tarafından yapılmış olması ve resmi statünün tamamlanması şartı da aranır. Bunun yanında efendisi ile karı-koca hayatı yaşayabilmesi için mutlaka iddet süresine riayet edilmesi gerekir. Bütün bu şartlardan sonra efendisi ile karı-koca hayatı yaşayan cariye, efendisinin karısı gibi olur. Efendisi dışında kimse ile karı-koca hayatı

yaşayamaz. Böyle bir cariye'nin efendisi ile yaşadığı karı-koca hayatının sonuçları şöyledir:

a-İstifrâş hakkına dayanarak karı-koca hayatı yaşadığı cariyesinden efendi çocuk sahibi olunca, cariye de ümm-i veled statüsüne geçer. Bu çocuk hür olarak dünyaya gelir. Ayrıca efendinin ölümüne bağlı olarak annesini de hürriyetine kavuşturur. Kısaca ifade etmek gerekirse, İslâm hukuku, cariye statüsünü bile köle kadınların hürriyetlerine kavuşmaları için vesile kılmıştır.

b-Efendi (padişah), karı-koca hayatı yaşadığı cariyesinden çocuk sahibi olmayabilir. Bunun yolu azdır. Çocuk sahibi olmadan karı-koca ilişkisini devam ettirebilir. Böyle bir cariye'nin başka biriyle karı-koca münasebetine girişmesi zina sayılır. En önemlisi de, böyle bir cariye'yi başka bir efendiye satabilmesi ve efendinin istifrâş hakkını elde edebilmesi için ayrılığın üzerinden iki hayız müddetin geçmesi gerekir. Şayet cariye hamile ise, birinci şıkta belirttiğimiz ümm-i veled hükümleri devreye girer. Hamile değilse bekleme süresi bitince yeni efendi ile karı-koca hayatı yaşamaya başlayabilir. Padişahların kendileriyle cinsi münasebette buldukları ikballer ve son zamanlarda ortaya çıkan gözdeler ve peykler bu statüdedirler.

Hz. Peygamber, bu durumda bulunan cariyelerin dahi mümkünse evlendirilmelerini ve cariyelerin eğitimlerine dikkat edilmesini tavsiye etmektedir.

Burada zikredilmesi gereken bir husus da erkek kölelerin, cariyeler ile istifrâş hakkına dayanarak karı-koca hayatı yaşama haklarının bulunmadığı hususudur. Osmanlı uygulamasında da bu esas aynen kabul görmüştür⁵⁴.

---

⁵⁴Akgündüz, a.g.m., s. 318-320.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Padişahın Ailesi

Asıl Haremde yaşayan padişahın ailesi tabiri altında toplanan grubu, genelde kadın efendiler, valide sultanlar, şehzade haremleri ve hanedan erkeklerinin kendileriyle karı-koca hayatı yaşadığı cariyeler oluşturmaktadır. Bu grubun reisi zaman içinde değişmekle birlikte bazen Baş Kadın Efendi ve bazen de Valide Sultan olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda padişah kadınlarına ve kızlarına Selçuklularda olduğu gibi, *Hatun* unvanı verilmiştir.

Ancak 16. yüzyıldan sonra daha çok *Kadın* veya *Kadın Efendi* tabirini kullanmaya başladılar. Osmanlı tarihinde Sultân adı ile anılan ilk kadın Yavuz'un karısı ve Kanuni'nin annesi Hafsa Sultân'dır. Bu tarihten itibaren sadece padişah annelerine sultan denilmiştir. Sonraları padişahların annelerine Valide Sultan denilirken, Padişah veya Şehzâde kızlarına Sultan denilmeye başlanmıştır⁵⁵

2. 1. Valide Sultanlar

Padişahların analarına hitap şekli, üçüncü Murat zamanına kadar resmileşmiş değildi. Onun Nur-Banu Sultan'a gösterdiği saygı, tâzim, Valide Sultan tabirinin yerleşmesine yol açtı⁵⁶. Padişahların annelerine *mehd-i ulya* tabiri de kullanılmıştır. Bu tabir daha eski olup bazı şark devletlerinde de kullanılmıştır.

Herhangi bir Osmanlı hükümdarı vefat ettiği zaman zevceleriyle validesi ve kızları olan sultanlar, Topkapı Sarayından çıkarılarak Eski Saraya nakledilirler ve yeni hükümdarın validesi hayatta ise o da üçüncü Murad zamanından beri kanun hükmüne gelen saraya

---

⁵⁵Ahmed Akgündüz; Osmanlı Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.35.

⁵⁶Nazım Tektaş; Harem'den Taşanlar (Padişahların Bütün Kadınları), Çatı Kitapları, İstanbul, Mart 2004, s.46-48.

mahsus teşrifat ve merasimle Eski Saraydan alınarak Yeni Saraya naklolunur ve saray kapısından içeri girince oğlu tarafından karşılanırdı. Bu merasime *valide alayı* denirdi.

Valide Sultanlardan bazıları devlet işlerine fazlaca müdahale etmişler ve birçok kanunsuzluklara yol açmışlardı. Bu hususta III. Murat'ın validesi Nurbânu Sultan, III. Mehmet'in validesi Safiye Sultan ile IV. Murat, İbrahim ve Dördüncü Mehmet devirlerinde bir müddet idareyi eline almış olan Kösem Sultan başta gelenlerdendir.

Padişahlar içinde validelerine pek ziyade hürmet gösteren bilhassa üç hükümdar vardı; III. Murad, III. Mehmed ve IV. Mehmed. III. Selim'in de validesine karşı hürmet ve tâzimi pek fazla idi. Padişahların validelerine karşı son derece hürmetkâr davranmaları onların saraydaki hüküm ve nüfuzlarını daha da arttırmıştır. Bunda muhakkak ki, İslamiyet'in ana hakkı konusundaki müessir prensiplerinin büyük rolü olmuştur. Cennet anaların ayağı altındadır; Ana babaya iyilik etmek nafîle namaz, oruç ve hac faziletlerinden daha faziletlidir; Allahü Teâlâ'nın rızası ana ve babanın rızasındadır vb. Hadis-i şerifler ana-babaya gösterilecek hizmet ve hürmeti açık bir biçimde ifade etmektedir.

Nitekim Fatih Sultan Mehmet kendisini yetiştiren ve Hıristiyanlık dininde kalmaya devam eden üvey annesi Mara'ya geniş bağışlarda ve temliklerde bulunmuştur. Yine ona ölünceye kadar, halini hatırını sormaya ve iyiliklerde bulunmaya devam etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman annesi Hafsa Sultanı çok sever, bir dediğini iki etmezdi. Hayırları ve iyi kalpliliğiyle ün kazanan Hafsa Sultan'ın Manisa'da cami, imaret, medrese, mektep ve hangâhı vardır. III. Murad, validesi Nurbanu Sultan'ın ölümünde matem elbisesiyle cenazeyi takip ile Fatih Camii'ne kadar gelmiş, orada namazını kıldıktan sonra sarayına dönerek ruhu için sadakalar dağıttırmıştır. III. Mehmed Han da babası gibi validesine çok riayet gösterirdi. IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan'a, III. Selim Han'ın da Mihrişah Saultan'a karşı hürmet ve tazimleri pek fazla idi.

Bunun neticesi olarak valide sultanların saraydaki hüküm ve nüfuzları daha da artmıştır. Bu durum bazı valide sultanların, devlet işlerine de karışmasına da yol açmıştır. Ancak istisnai olarak görülen bu çeşit olayların daha çok çocuk yaşta tahta çıkan padişahlar döneminde olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Valide Sultanların kendilerine verilmiş paşmaklık hasları vardı. Daha sonra ise haslarının dışında darphaneden muayyen maaş tahsis edilmişti; bu para hassa harç emini tarafından alınarak kendisine verilirdi.

Validelerin kalabalık maiyyetleri vardı; bütün istek ve hususi işlerine *valide kethüdası* denilen bir memur bakardı; bu zat devlet ricalinden olup itimada layık görüldüğü için bu hizmete seçilirdi; valide kethüdalarının haris olanları valideyi el altından tahrik ederek bazı şeyleri kendi arzuları gibi yaptırmaya muvaffak olurlardı; nüfuzlu valideler, sadr-ı âzamlara icabında hemen her istediklerini yaptırırlar ve sadr-ı âzamlar da lüzumunda bunların müzaheretlerine nail olmak emeliyle valide sultanlara mümâşat ederlerdi.

Valide Sultanlar sarayda bütün hüküm ve nüfuzu ellerinde bulundururlar; cariyelerin zabt ve idaresine memur kadınlar kendisine karşı mes'ul olurlardı⁵⁷.

2. 1. 1. Valide Alayı

Osmanlılarda cülus merasiminden bir kaç gün sonra saray, yeni bir törene daha sahne olurdu. III. Murad Han'ın cülusundan itibaren düzenlenen bu merasim padişahın annesinin Eski Saray'dan alınarak Topkapı Sarayına nakli hadisesidir. *Valide Alayı* ismi verilen bu tören şu şekilde gerçekleşirdi.

Yeni padişah cülusundan bir kaç gün sonra validesinin Eski Saraydan Topkapı Sarayına naklini emrederdi. Bir gün öncesinden rikâb-ı hümayun ve şikar ağaları, kapıcıbaşılar, sultan kethüdaları, padişah evkafı mütevellileri, haremeyn vakfı erkanı, harem-i hümayun ağaları, baltacılar, darüsaade ağası ve yeni tayin olunan valide kethüdasına haber gönderilerek hazır olmaları istenirdi.

Valide Alayı, Bayezid kolları (karakolu) önüne geldiği vakit yeniçeri ağası, şayet o seferde ise sekbanbaşı tarafından karşılanırdı. Araba burada bir müddet durur, bu sırada ağa yer öperek hürmet ve tazimlerini arzederdi. Ağaya bir hil'at giydirilir, yine ona ve maiyyetine önceden belirlenen hediyeleri dağıtırdı. Bu şekilde her kulluk geldikçe oradaki görevli neferlere hediyeleri verilirken alaydan etrafa çil çil paralar saçılırdı. Alay cebehane önüne gelince cebecibaşı valide sultanı selamlayarak hediyesini alırdı.

2. 1. 2. El Öpme

Bu şekil merasimlerle bâb-ı hümayundan saraya girilirdi. Hastane kapısı köşesinde bekleyen bostancı başhasekisi ile hasekiler ellerinde değneklerle dizilip ilgililer dışında kimseyi ileriye geçirmezlerdi. Valide sultanın arabası has fırın kapısı önüne gelince

⁵⁷Uzunçarşılı, a.g.e., s. 152-153.

padişah vakarlı bir şekilde yürüyerek gelir, validesini iki veya üç temenna ile selamlar ve annesinin sağ taraftaki pencereden uzanan elini öperdi. Bu sırada çavuşlar hep birlikte alkış tutarlardı. Valide Sultan'ın arabası orta kapıdan içeri girdikten sonra alay sona ererdi. Valide sultan saraya gelişinin ertesi günü sadrazama bir hükümnâme ile kürk ve hançer gönderirdi.

Bu şekilde saraya yerleşen valide sultan haremın en itibarlı hanımıdır. Valide sultanın herkesten üstün konumu harem müessesesinin esasıydı. O hem sultan ailesinin vesayetinden hem de harem hanesinin günlük işleyişinin idarî denetiminden sorumluydu. Onun haremın en güçlü üyesi olduğunu maaşı açık bir şekilde yansıtmaktadır. Zira devlet hazinesinden harem üyelerinin her birine ödenen günlük maaş (mevacib), harem kurumunun hiyerarşisini ortaya koyar ve simgelerdi.

Kanuni sonrası dönemde, haremi idare eden ilk valide sultan olan Nurbanu Sultan'a günlük 2000 akçelik bir maaş bağlanmıştı. III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan da ise, bu rakam 3000 akçeye çıkmıştır. Valide sultan maaşları, kısa süreli istisnai dönemler dışında bu yüksek seviyeyi muhafaza etmiştir.

36 Osmanlı padişahının annelerinin isimleri ve uyrukları ekler kısmında verilmiştir.

2. 2. Hasekiler

Kadın Efendinin bir alt basamağı hasekiliktir. Saraya alınan câriyelerden sivrilmeyi başaranlar padişaha takdim edilir, davranışlarıyla, işvesiyle, görünümüyle göze girenler Haseki ünvanını kazanırdı. Hasekilerin sayısı fazla olsa bile, esas olarak dört, en fazla yedi haseki önem arz ederdi⁵⁸.

Haseki terimi tarihlerde geçmekle beraber, belgelerde çok seyrek geçmektedir. Haseki terimi, XVI. yüzyılda kullanılmaya başladı. XVIII. yüzyıla kadar devam etti. Bu yüzyıldan itibaren pek kullanılmadı. İlk olarak haseki terimine Hüsrev Sultan'da rastlıyoruz. Sultan İbrahim'in bütün kadınlarına haseki deniliyordu. Riko, erkek çocuk doğuran kadın efendilere haseki denildiğini açıkça yazar. Genellikle, padişahlardan çocuk doğuran kadın efendilere bu ismin verildiği anlaşılmaktadır. Bu ad, daha çok,

---

⁵⁸ Tektaş, a.g.e, s. 85-90.

Hürrem Sultan'a alem olmuştur. Bazı tarihçiler, kadınların en sevilenine ve çocuğu olanına *Haseki* denildiğini yazmaktadır⁵⁹.

Cariyelerin en güzellerinden olup padişahın teveccühüne mazhar olan hasekilerden dört, altı veya yedi tanesi diğerlerinin fevkinde idi. Bunlar hükümdarın en sevgili zevceleri olup kendilerine **kadın** unvanı verilir ve haslar tayin edilirdi. Bunların ayrı ayrı daireleri ve maiyetleri vardı; bunlardan gayrisine çocuk doğursun doğurmasın **haseki** denilirdi. Padişah kadınları, kadınefendi ve haseki olarak iki kısımdı; erkek veya kız doğuran hasekiye (Haseki Sultan) denilir ve başına kıymetli mücevherle süslü bir küçük altın taç konurdu. Padişah vefat edecek olursa onun çocuk doğurmamış veya kız çocuk doğurmuş yahut da erkek çocuk doğurmuş da vefat etmiş olan kadın ve hasekileri devlet ricalinden biriyle evlendirilirdi⁶⁰.

2. 3. Padişahın Aile Hayatı ve Eşleri

Osmanlı padişahlarının aile hayatı, İslâmî hükümler çerçevesinde şekillenmiştir. 36 Osmanlı padişahı arasında cariyeleriyle birlikte eşlerinin sayısı toplam 10'u geçen padişah sadece 6 tanedir. Bunlar: III. Ahmed, I. Abdülhamid, III. Selim, II. Mahmud, I. Abdülmecid, II. Abdülhamit'tir. Bununla beraber İslâm hukukunda cariye sayısına bir sınırlama getirilmediği de bilinen bir gerçektir. Çoğu padişahın ise en fazla 2 veya 3 tane eşi bulunmaktadır. Bu padişahlardan bir kısmının, ikinci eşlerini, diğer eşi öldükten sonra aldıklarını hesaba katarsak, tek ešli bir hayat yaşadığını söyleyebiliriz. Hayatı boyunca sadece tek bir eşe sahip olmuş padişahlar da vardır. II. Selim, IV. Murat ve II. Ahmet bunlardandır.

Osmanlı padişahlarının Fatih öncesi devirde yapmış olduğu evlilikler ile sonraki devirde yapmış olduğu evlilikler arasında siyâsî durumun değişimine paralel olarak farklılıklar bulunmaktadır. Devletin kurulma ve siyâsî istikrarını temin etme döneminde, komşularıyla olan ilişkileri birinci derecede önem arz ettiğinden ilk devirlerdeki evlilikler, çoğunlukla devlet ileri gelenlerinin, diğer Türk beylerinin veya tekfurların kızlarıyla yapılmıştır. Ancak Fatih sonrası dönemde, padişahlar, sadece cariyelerle yani kadın kölelerle evlenmeye başlamıştır. Çünkü cariyeler, kimsesiz kızlardır ve devlet işlerine karışacak ve siyâsî iktidar üzerinde nüfuz elde edebilecek akrabaları yoktur.

⁵⁹ Uluçay, a.g.e., s. 122.

⁶⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s 150-152.

Osmanlı Padişahları, Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar, buldukları yerlerin meşhur aileleri, Anadolu Beylerinin, Bizans İmparatorlarının, Sırp ve Bulgar Krallarının kızlarıyla nikâh akdi yaparak evlenmişlerdir. Bu evlenmeler, hissi olmanın yanında ağırlıklı olarak siyasi idi. Kuruluş safhasında Osmanlı Devleti akrabalık yoluyla kuvvetlenmeye ve karşısındakinden miras yoluyla toprak talep ederek genişlemeye muhtaç idi. Aynı zamanda bey, imparator ve kral kızları asil ailelerdendi.

Osmanlı Padişahları, kendileriyle evlendikleri gayr-i Müslim kadınları, Kur'an'ın *Dinde ikrâh ve icbâr yoktur* emri gereği, ne Müslüman olmaya ve ne de adlarını değiştirmeye zorlamamışlardır. Ancak bunların bazıları adlarını değiştirmese de, tamamına yakını dinlerini değiştirmişler ve Müslüman olarak vefat etmişlerdir.

İlk Osmanlı Padişahları, beylerin ve kralların kızları ile nikâh akdi yaparak aile hayatı yaşamış iseler de, bu nikâhlı hanımlarının yanında bazı cariyelerle de olsa karı-koca hayatını sürdürmüşlerdir. Bunların sayıları sınırlıdır ve meşru ölçüler içerisinde. Hür kadınlarla evlendikleri zaman, aynı anda dörtten fazla kadınla nikâh akdi yapmamışlardır. Belki birisinin ölümü veya ayrılması üzerine beşinci ile evlenmişlerdir. Cariye ile istifraş hakkına dayanarak karı-koca hayatı yaşamak ile yine cariye ile nikâh akdi yaptırıp eş olarak beraber yaşamayı birbirine karıştırmamak icap eder. Birincide dört kadınla evli olma sınırı ve hür kadınla evli olması halinde cariye ile beraber olmanın mekruh olması söz konusu değildir. İkincide ise, cariyede olsa dörtten fazla nikâhlı kadınla evlenmek yasaktır ve hür bir kadın ile evliyken cariye bir kadınla evlenmek de en azından mekrûhtur.

Aynı tarihlerde Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede kölelere insan gözüyle bile bakılmazken Osmanlı Sarayı'ndaki *erkek köleler*, sadrazamlık da dâhil olmak üzere devletin en önemli makamlarına gelebilecek şekilde eğitiliyor; kızlar da Harem'de aldıkları eğitim neticesinde, hiçbir hür kadına nasip olmayan *padişah hanımı* ve *annesi* olabilme fırsatını ellerinde bulunduruyorlardı.

Osmanlı Padişahlarının Fatih'ten itibaren beraber oldukları kadınları, dört gruba ayırmak mümkündür:

Birinci Grup: Çocuk sahibi olup olmamasına bakılmaksızın padişahların nikâh akdi yaparak eş kabul ettikleri kadınlardır ki, bunların sayısı sınırlıdır. Nikâh akdi yaparak evlendikleri hemen kadın efendi unvanını alırlar. Bunlar padişahın ölümü veya tahttan inmesi ile Topkapı Sarayı'ndan ayrılıp, Beyazıt'taki Eski Saray'a gönderilirlerdi.

İkinci Grup: Nikâh akdi yapılmadığı hâlde, padişahın çocuk sahibi (ümm-i velet) olan câriyeler. Çocuk sahibi olan bu cariyeler, *annelik* vasfına duyulan hürmet sebebiyle kadınefendi statüsünü kazanırlardı. Bunların çoğu sonradan nikâh altına alınmıştır. Bunların sayıları en fazla sekize çıkmıştır.

Üçüncü Grup: Beraber karı-koca hayatı yaşadıkları, ancak genellikle çocuk sahibi olmadıkları cariyelerdir ki, bunlara *ikbal* adı verilmiştir ve II. Mustafa'dan itibaren başlamıştır. İkballer çocuk doğurdıkları zaman çoğunlukla Kadın Efendi olmuşlar ve çoğunlukla da nikâh akdi ile zevce haline getirilmişlerdir.

Dördüncü Grup: Her Padişahın olmamakla birlikte, son zamanlarda görülen ve ikbal adayları demek olan *gözdeler*, peykler ve has odalıklardır. Padişah ailesi olmaya namzet olduğu hâlde henüz aile hayatı yaşanmamış câriyelerdir. Bunların azami sınırı da dördtür. Yani Padişahların Kadın Efendi ve İkballer dışında karı-koca hayatı yaşadıkları cariyelerin sayıları sınırlıdır⁶¹.

Bilinen câriye ve eşler hâricinde, kayıt dışı (gizli) bir beraberlik (başka bir tâbirle zinâ) ise, zamanın dînî, sosyal ve kültürel yapısı içerisinde, hele ki, bir halîfe için aslâ mümkün bir hadise değildir.

2. 4. Has Odalık, Gözde ve Peykler

Has odalıklar, padişahın hizmetinde bulunurlardı. Padişahlar bunlarla da evlenebilirlerdi⁶².

Has odalıklar peyk ve gözde adıyla ikiye ayrılırlardı. Padişahın hususi hizmetine bakarlardı. Hünkâr kalfaları içinden padişahın beğendikleri peyk, gözde veya has odalık olarak ayrılır, bu cariyelere bir oda tahsis edilirdi. Peyk ve gözdeler en fazla dörder adet olurlar, bunlar arasından Padişah ile münasebette bulunan ve Padişahın beğenisini kazananlar ile Padişahın çocuğu olanlar İkbal veya Kadın Efendi olurlardı. Diğerleri ise Harem haricinde bulunan erkek kölelerden biriyle evlendirilirlerdi. Erkek çocuk doğuran kadınlar mutlaka kadın statüsünü kazanır ve doğurduğu çocuk ilk erkek çocuk ise baş Kadın Efendi olurlardı.

Osmanlı Padişahlarından Kadın Efendilerinin yanında ikballeri bulunanların sayısı yedi sekiz tanedir; ikballerinin yanında gözdeleri de bulunanların sayısı ise çok azdır;

⁶¹Akgündüz, a.g.m., s. 334.

⁶²Ali Seydi Bey;Teşrifat ve Teşkilâtımız, 1001 Temel Eser, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1973, s.203-209.

gözdelerinin yanında peykleri bulunanlar ise bir veya iki tanedir. Yoksa her Padişahın ila da dört Kadın Efendisi, dört ikbali, dört gözdesi ve dört de peyki olacak demek değildir⁶³.

2. 5. İkballer

Gözde olarak nitelenen güzel câriyelerden bir üst basamağa çıkabilenler ikbâl olarak isimlendirilirlerdi. Bu isim talih, baht, şans manalarına geldiği için ikbâllerin içinde bahtı açık olanlar yükselir, Kadın Efendiliğe ve kısmeti varsa Valide Sultanlığa kadar erişirdi⁶⁴. İkballer, Padişahların beraber karı-koca hayatı yaşadıkları ve ancak genellikle çocuk sahibi olmadıkları cariyelerdi. Bazen çocuk sahibi olur olmaz Kadın Efendiliğe yükselmişlerdir. II. Mahmud'un ikbali Pertevniyal Sultan gibi bazen de çocuk sahibi olmalarına rağmen, kadın ünvanını hemen almamışlar ve ikbal olarak kalmışlardır. İkbal müessesesi, Osmanlı Tarihinde II. Mustafa ile başlamaktadır ve ismi de Şahin Fatma Hanımdır.

İkballer, Padişahın kadın efendilerden sonra gelen ve karı-koca münasebetinde bulunduğu cariyelerdir. Eğer Padişah, has odalık, peyk veya gözde tabir edilen cariyeler ile münasebette bulunur, bunlar gebe kalırlar ve sonradan da çırağ edilmezlerse, adı geçen cariyelere “İkbal” adı verilir. Birden fazla olmaları halinde sırasıyla baş ikbal, ikinci ikbal, üçüncü ikbal ve dördüncü ikbal adlarıyla anılırlardı. Sayıları aynı anda dördü geçmemiştir.

İkbal meselesi, XVII. yüzyıl sonunda, duraklama ve gerileme devri padişahlarının tahta çıktıktan sonra aldıkları kadınlar olarak başlamış ve XIX . yüzyılda ise Haremin itibarlı kadınları arasında yerlerini almışlardır. I.Abdülhamid'e kadar hususi daireleri olmayan ikballeler için, I. Abdülhamid Topkapı Sarayı'nda Gözdeler- İkballeler Dairesini inşa ettirmiştir. Kadın Efendiler ile ikballelerin en önemli özelliği, Padişahın vefatından sonra da statülerini koruyabilmeleridir.

İkballeler, Kadın Efendilerin ölüm, boşanma ve benzeri sebeplerle Padişahıtan ayrılmaları ile terfi' ederler. Yani Padişahın kadınlarından birisi vefat eder veya gözden düşüp Eski Saray'a gönderilirse, ikballelerden biri ve genellikle Baş ikbal onun yerine geçerek Kadın

⁶³Akgündüz, a.g.m., s. 337.

⁶⁴Tektaş, a.g.m., s. 91-92.

Efendi ünvanını alırlardı. İkballerin hususi maiyetleri vardı ve hizmetlerine tahsis edilen cariyeleri bulunmaktaydı⁶⁵.

2. 6. Padişah Kızları / Sultanlar

Sultan tabiri Osmanlı Padişahlarının erkek evlatlarına, kızlarına, padişah validelerine hatta ailelerine kadar teşmil edilmiştir. Bu unvanın Padişahların erkek çocuklarında ismin evveline kızların da ise ismin sonuna gelmesi adet olmuştu. Sultan Selim, Sultan Ahmet, Ayşe Sultan, Fatma Sultan vs. gibi. Sultan tabiri yalnız olarak kullanılırsa padişahın kız çocukları kastedilmiş olurdu. Sultanların kız çocuklarına ise Hanım Sultan denir.

Sultan doğar doğmaz ilk olarak Darüssaade Ağasına haber verilirdi. Ağa, oda lalası vasıtasıyla silahtar ağaya müjdeli haberi gönderir o da padişahın bir kız çocuğu olduğunu sarayda ilan ederdi. Bu haber üzerine enderunda bulunan her oda doğum şerefine üç kurban keserek sultanın doğumunu kutlardı. Bu arada sarayın deniz kıyısında bulunan toplar günde beş defa tekrarlanmak üzere üçer kez atış yaparlar böylece doğum halka ve devlet ricaline duyurulurdu. Doğum haberini alan Sadrazam ertesi gün divan azalarıyla saraya gelerek padişahı tebrik ederdi. Ziyafete gelenlere türlü maddelerden yapılan nefis şerbetler altın, gümüş ve billur kaplar da ikram olunurdu.

2. 6. 1. Sultanların Beşik Alayları

Sultanların doğumlarında bir takım merasimler tertip olunurdu. Bunlardan ikisi Valide Sultan ile Sadrazamın göndermiş oldukları beşik, yorgan ve sırmalı örtü münasebetiyle yapılan beşik alaylarıdır. Çocuk doğunca padişah validesinin evvelce hazırlanmış olduğu beşik, sırmalı püside denilen örtüsü ve yorganıyla merasim ve alayla Eskisaray'dan Yenisaray'a naklolunurdu. Törene katılacak ağalara birgün öncesinden kethüda bey ve darüssaade ağası yazıcısı tarafından davetiyeler gönderilir, belirli saat de Eskisaray'da bulunmaları bildirilirdi. Ertesi gün davetliler hazır olduklarında Teşrifatçı, törenin başlaması için işaretini verirdi. Bunun üzerine Valide Sultanın başağası beşiği, yorganı ve örtüyü Eskisaray'dan çıkararak Valide Sultan kathüdasına teslim ederdi. Kethüda Bey de beşiği, Valide Sultan'ın kahvecibaşısına, yorganı ikinci kahveciye, beşik örtüsünü de üçüncü kahveciye teslim ederdi. Kahvecibaşılar kendilerine teslim edilen

⁶⁵Akgündüz, a.g.m.,s. 336-337.

eşyaları sayıyla alırlar ve başlarının üzerlerine koyarlardı. Bundan sonra harekete geçen alay Beyazıd, Divanyolu ve Ayasofya önünden geçerek Bab-1 Hümayun önüne gelirdi. Çevredeki kalabalık alayı alkışlarla uğurlarken çocuğa ve babasına da uzun ömürlü olmaları için dua ederlerdi.

Orta kapıya kadar atlar üzerinde ilerleyen ağalar, burada atlarından inerek iki sıra halinde dizilerek haremin araba kapısı önüne kadar gelirlerdi. Burada kahvecibaşlar beşiği, yorganı ve beşik örtüsünü kapı önünde beklemekte olan Valide Sultan başağasına o da saygıyla alarak darüssaade ağasına teslim ederdi. Darüssaade ağası devraldığı eşyaları harem ağaları ile birlikte içeri götürerek, bu işle görevli kadınlara teslim ederdi. Daha sonra, törene katılan ağalara ve görevlilere rütbelerine göre padişah adına ihsanlarda bulunurdu. Doğumun altıncı gününde ise Sadrazamın beşik alayı töreni düzenlenirdi. Bu alay Valide sultaninkinden daha göz kamaş tırcı ve daha kalabalık olurdu. Bu sırada devlet erkanının aileleri de çocuğu görmek üzere davet olunurlardı.

Sadrazam, sultan doğar doğmaz bir beşik, bir yorgan ve bir de beşik örtüsü yaptırır, hepsi de inciler, elmaslar, tırtıllar ve zümrütlerle donanırdı. Doğumun beşinci günü törene katılacaklara davetiyeler gönderilir, belirli bir saat de Paşakapısında bulunmaları istenirdi. Ertesi gün belirlenen saatte Paşakapısı önünde, sadrazamın hazırlanan eşyaları Kethüda beye vermesiyle tören başlardı. Kethüda bey de beşiği baş, yorganı ikinci çuhadara beşik örtüsünü ise mehter başıya verirdi. Bunların eşyaları saygıyla alıp başları üzerine koymasından sonra mehter takımının çaldığı marşlar ve ilahilerle alay harekete geç erdi. Başlara giyilen renkli kavuklar, sırtlardaki renkli kürkler ve kaftanlar, ayaklardaki sarı ve kırmızı çizmeler ve yemeniler beşik alayını yürüyen bir çiçek bahçesi haline getirirdi. Yine binbir emek sarf edilerek hazırlanan çiçek bahçeleri ve şeker kutuları nu renkli sahneyi daha da canlı ve muhteşem bir hale koyardı. Mehterhanenin muazzam ritmi de insanları ayrı bir vecde getirirdi. Alaya katılan ağaların heybetli görünüşleri, ağır başlı yürüyüşleri insana Niğbolu, Kosova, Varna ve Mohaç'tan hatıralar ve manzaralar yaşatır gibi olurdu. Valide beşik alayında olduğu gibi Divan yolundan geçilerek Bab-1 Hümayundan içeri girilir ve araba kapısı önünde alay sona ererdi. Daeüssaade ağası tarafından teslim alınan beşik takımı doğruca padişaha götürülür ve gösterilirdi. Padişah beşik takımı gördükten sonra hareme yollardı.

Lohusanın yattığı oda Valida Sultan, Sultanlar, kadınefendiler, ikballer ve davetli kadınlarla dolup boşalırdı. Valide Sultan yanında sultanlar olduğu halde yüksekçe bir

divanda otururdu. Misafirler ise peykelere yerleştirilmiş minderler ve yastıklar üzerinde dinlenirlerdi. Sadrazamın gönderdiği beşik takımının gelmesiyle hep birden ayağa kalkarlardı.

Beşik takımı odanın ortasına gelince Valide Sultan üzerine bir avuç altın atar onu diğerleri takp ederlerdi. Orada bulunan ebe, dualar okuyarak çocuğu yeni gelen beşiğe koyar ve üç defa sallardı. Sonra çocuğu beşikten çıkararak kucağa alırdı. O zaman davetli kadınlar, getirmiş oldukları değerli taşları ve kumaşları beşiğin üzerine koyarlardı. Bunların hepsi ebenin olurdu. Davetli kadınlar haremde üç gün misafir edilirler, cariyelerin de katılmasıyla çeşitli eğlenceler tertiplenir, hoşça vakitler geçirilirdi. Ayrıca davetlilere padişah tarafından hediyeler gönderilmesi de usuldendi.

2. 6. 2. Sultanların Yetiştirilmesi

Sultanların doğumu ile birlikte bir daire ayrılır emrine dadı, sütüne, kalfa ve cariyeler verilirdi. Eğitimiyle annesi, dadısı ve kalfası uğraşırdı. Yürümeye başladıktan itibaren bahçelere çıkar küçük cariyelerle veya aynı yaştaki çocuklarla dadısının nezaretinde oyunlar oynardı. Sultanlar, dadısız ve kalfasız dışarı hiç çıkamazlardı.

Sultanlar beş veya altı yaşına girdiklerinde irade-i seniyye ile derse başlarlar ve kendileri için tayin edilen hocalardan ders alırlardı. Bed-i besmele denilen ilk derse törenle başlanır ve padişah da hazır bulunurdu. Bazen dersler şehzadeler dairesinde okunurdu. Okumada ilk üzerinde durulan konu, padişahın çocuklarının Kuran-ı kerimi doğru okumalarını temin etmektir. onların Kur'an-ı kerimi tecvide uygun okumaları ve bitirmeleri kendileri ve babaları için büyük bir mutluluğa sebep olurdu. Bu vesile ile bir de hatim töreni tertip ediliyor sultanlara ve hocalarına hediyeler veriliyordu. Sultanlar Kur'an-ı kerimden başka Türkçe, Matematik, Tarih, Coğrafya, Arapça ve Farsça dersleri de alırlardı.

Sultanların günümüze kadar ulaşan mektuplarından son derece düzgün ve edebi ifadeler kullandıklarını, kelime, cümle ve gramer hatalarının yok denecek kadar az olduklarını görmekteyiz. Sultanlar erkeklerden kaçma çağına geldiklerinde başlarına yaşma örterler ve dışarıya çıktıklarında uygun elbiseler giyerlerdi.

2. 6. 3. Sultan Düğünleri

İlk Osmanlı padişahları kızlarını, genellikle Anadolu beyleri veya onların oğullarına verdikleri gibi kendi maiyetlerinde ki beylere de verirlerdi. Nitekim 1. Murad'ın kızı Melek Hatun, Karamanoğlu Alaaddin Bey'le ; Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun Candaroğlu Kasım Bey'le; Fatih'in kızı Gevherhan Sultan Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed Bey'le; II. Bayezid'in kızı Aynışah Sultan ise Uğurlu Mehmed'in oğlu Göde Ahmed Bey'le evlenmişlerdir.

Ancak Osmanlılar Anadolu birliğini temin edince etrafta kızlarını verecek hanedan kalmadığından, sultanları vezirler, kaptan paşalar ve büyük devlet adamlarıyla evlendirmeye başladılar.

Padişahların kızlarını Anadolu beylerine vermesi gibi kendi devlet adamlarıyla da evlendirmeleri, duygusal yönden ziyade siyasi idi. Zira sultanları alanların çoğu enderun mektebinden yetişen devşirme devlet adamlarıdır. Bunlar padişaha baba gözüyle bakarlardı. Bir de padişahın kızıyla evlenince hanedanın üyeleri arasına girerek nüfuzlarını da arttırırlardı. bazı yabancı yazarların, padişahların kızlarını korktuğu veya zenginliğini ç ekemediği paşalarla evlendirdiği iddiası, tamamen uydurma ve hayal mahsulüdür.

Padişah kızını evlendirmek isteyince sadrazama bir hatt-ı humayun yazar ve damad olacak şahsın nişan takımlarını yollamasını emrederdi. Uygun görülen adayın, fermanı alır almaz eğer evli ise, sultanlara hürmeten hanımını boşaması adet haline gelmiştir. Ayrıca II. Mahmud zamanına kadar sultanların rızası formalite icabı alınıyordu. Ancak II. Mahmud' dan itibaren durumun değiştiği ve en azından fotoğraflarla birbirini önceden tanıdıkları görülmektedir. Sultanların nikahları bazan Yeni Sarayda ve bazan da paşa kapısında kıyılırdı. Sultanın vekili darüssaade ağası idi. Damat paşaya da münasi görülen bir vezir vekil olurdu. Nikahı şeyhülislam kıyar ve mihr-i muaccel ve mihr-i müeccel sultanın derecesiyle mutenasip olurdu. Onaltıncı asır sonlarına kadar nikah yüzbin altın üzerinden kıyılırdı.

Sultan nikahından sonra hükümdar namınamerasimde bulunanlara kürk ve hil'atler giydirilirdi. Damat da hil'at giyerdi. Sultanların düğünleri babalarının sağ olup olmadıklarına veya padişahın sevdiği bir kız kardeşi veya yeğeni olup olmayışına göre olurdu. Tabii babaları sağ olan sultanların düğünleri fevkaledelik mükellef yapılırdı. Damat, böyle bir düğünde pek çok masraf eder, saraya gönderdiği her çeşit mücevherli

(yüzük, küpe, bilezik, incili tuvalet aynası ve yine incili gelin duvağı ve hamam nalını gibi) nişan hediyesinden baş layarak bütün düğün masraflarını görürdü. Düğün müddeti muayyen olmayıp onbeş yirmi gün süren düğünler de vardı. Gelin olan sultanın alayı ya kendisinin bulunduğu Eski Saraydan veyahut Yeni Saraydan itibaren tertip edilirdi. Sultan, Osmanlı hanedanına mahsus kırmızı atlas cibinlik içinde olarak araba ile naklolunurdu.

Gelin alayında sadrazam, vezirler, devlet erkanı ile düğün mü nasebetiyle sultanlara mahsus yaptırılan ve Nahl denilen balmumdan yapılmış düğün tezyinatı, alayın önünde giderdi.

Sultanın çeyizi, kocasının konağına gitmeden evvel sarayda teşhir edilirdi. Sadrazam ve diğer devlet adamları oraya kendi düğün hesiyelerini de gönderirler, sonra bu çeyiz alayla damadın konağına götürülürdü.

Sultan, kocasının konağına geldiği zaman orada zevci ile Kızlar ağası tarafından karşılanır ve koltuklarına girilerek harem dairesinin kapısına götürülürdü. Damadın konağında kadın ve erkeklere ayrı ayrı ziyafetler çekilir ve yatsı namazından sonra davetliler konaktan ayrılırdı. Damat Paşa davetlilerin her birine derecelerine göre birer hediye verirdi. Yine bu sırada darüssaade ağası padişah namına damada bir samur kürk giydirir ve paşayı sultana takdim ettikten sonra çekilirdi. Bundan sonra yenge kadın paşayı odaya sokar, damat paşa odanın bir köşesinde namaz kıldıktan sonra zevcesinin eteğini öper ve sultanın oturması için müsaadesine kadar ayakta dururdu.

Şayet damadın memuriyeti hariçte ise düğün için İstanbul' a çağırılır, konak döşer, sultanla evlenir ve sonra vazife ile İstanbul' da kalmazsa yine memuriyeti başına dönerdi. Sultan İstanbul' da kocasının konağında kalırdı.

2. 6. 4. Sultanların Geçimleri

Sultanların maiyyetlerinde padişahın emriyle tayin edilen kethüdaları vardı. Bütün işleri, alış veriş vesaireleri hep bu kethüdaları vasıtasıyla görülürdü. Dul olan sultanların vazife ve aidatları matbah-ı amire ile şehremini tarafından verilmek kanundu. Sultanların has veya paşmaklık ismi verilen dirlikleri vardı. Bunların bazılarına herhangi bir mukataanın varidatından maaş ve bir kısmına iltizam suretiyle mukataalarda verilmişti. Bu isimler altındaki dirlikler bir mahallin varidatının bunlara tahsisi demekti. Malikane suretiyle mukataa, kaydı hayat şartıyla verilen dirlikti.

Sultanları bu gelirlerini idare ve tahsil için voyvoda denilen memurlar vardı. Sultanlara bazan hazineden maaş da verilirdi. Sultan III. Mustafa Laleli Camisinin vakfiyesini tertip ettirirken bu vakfından oğullarına bin beşyüz kızlarına biner ve kadınlarına beşer yüz kuruş tahsis eylemişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KADIN EFENDİLİK

Bunlar, Osmanlı padişahlarının bazen dört kadınla evlenmek sınırına riayet ederek nikah akdi ile evlendikleri ve bazen de nikah akdi yapmadan beraber yaşadıkları ve ancak ümm-i veled statüsündeki yani çocuk sahibi oldukları kadın veya kadın efendi denilen cariyelerdir. Bunların sayıları, en fazla sekize çıkmıştır⁶⁶.

Kadın efendiler, bir çeşit kraliçe sayılır fakat asla imparatoriçe sayılmazdı. Tek imparatoriçe eğer hayattaysa, padişahın annesi olan hanımdı; buna “valide sultan” denirdi⁶⁷.

Padişah’ın ilk kadını, baş kadın olurdu. Baş kadın öbürlerine göre üstündü. Dairesinde hizmet eden cariyeleri, kalfaları diğerlerinden fazla olurdu. Padişahların dört ile sekiz arasında kadın efendileri olurdu. Baş kadın’dan sonrakiler ikinci, üçüncü, dördüncü kadın adını alırlardı.

Kadın Efendilerden, boşanan veya ölen olursa o zaman ondan sonraki kadın efendi yerine geçer, ikballerden de kadınlar sınıfına alınırdı. Bu terfiler daima kızlar ağasının arzıyla olurdu. Padişah uygun görürse ağanın dileğini yerine getirir ve kadı efendiye bir berat verirdi. I. Abdülhamid’in kalfalarından Mehtab Kalfa’ya kızlar Ağası Beşir Ağa’nın arzı üzerine Beşinci kadınlık payesini ve beratını vermişti.

Bir padişahın haremine yeni bir kadın alındığı zaman: kendilerine ayrı bir oda tahsis edilir, elbiseler ısmarlanır, haznedar usta ve kalfaları tarafından saray adetleri öğretilirdi. Padişahın arzusu geçmeden çocuğu olacağı anlaşılana kadar nikahları derhal şeyhülislam tarafından kıyılırdı, bunlar *Kadın Efendi* ünvanını alırdı. Padişahların birden fazla kadın efendileri, ikballeri ve odalıkları vardı. Padişahlar kadınlar arası çıkacak anlaşmazlıklara karşı, kadınlarını geceleri nöbetle kabul ediyorlardı

---

⁶⁶Akgündüz, a.g.e., s. 44.

⁶⁷ <http://site.mynet.com/muratcanhoca/osmkadn.html>

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerilemesinde en büyük rolü oynayan nedenlerden birisi de, kadınların bir yüzyıla yakın devlet işlerine karışmasıdır. Bu karışma Kanuni Sultan Süleyman zamanında başlamıştır.

Kadınlar müsaade çıkmadıkça huzurda oturamazlardı. Kadın efendiler ortaklarıyla görüşmek istediğinde, elçi olarak bir kalfa gönderir ve müsaade isterlerdi.

Saraylılar, hürmeten kadın efendilerin eteklerini öpmek istedikleri zaman onlar, nezaketen *etme* diye mukabelede bulunurlar.

Şehzadeler hangi yaşta olurlarsa olsunlar kadın efendilerin ellerini öperlerdi.

Kadın efendilerin sokağa çıkmaları çok külfetli olurdu. Maiyetlerine büyük kalfaları aldıkları gibi, diğerlerini de münavebe ile götürürlerdi. Arabacının yanında muhakkak harem ağası yer alırdı. Rütbe sırasıyla kadın efendilerin arabaları kat'iyyen birbirini geçemezdi.

Sarayda büyüklere karşı küçüklerin gösterdikleri hürmet, numune-i imtisâl olabilecek kadar nazikâne ve hürmetkârane idi⁶⁸.

3. 1. Kadın efendilerin Saray ve Harem Hayatı

Kadın efendilerin saray hayatları dönem dönem farklılık arzemiştir. İlk zamanda kadın efendiler oldukça serbesttiler. Çoğu zaman vali veya sancak beyi bulunan oğullarının yanlarına giderler, orada ömürlerini geçirirlerdi. Fakat veraset sisteminin değişmesi üzerine haremın dört duvarı arasına çekildiler. Hele kocaları öldükten sonra, Eski Saray'a sanki sürülerek bir hapis hayatı yaşadılar. Harem'i Eski Saray'dan Yeni Saray'a getiren III. Murad olduğundan ilk sürgünde III. Murad'ın kadınlarına tatbik edildi. Eğer kadın efendilerin erkek oğlu olup da tahta çıkarsa ancak o zaman valide sultan olarak buradan kurtulur, haremın en yüksek mevkiine çıkardı. Yoksa, buradan cenazesi ayrılırdı. Bununla beraber, XVIII. yüzyıl sonlarında bu sıkılık kalktı. Gerek padişah kadınları, gerekse varlıklı eski padişah kadınları, saray dışında konaklarda yaşayabiliyorlardı. Hali vakti yerinde olmayan kadın efendiler kabul edilirse padişahın bulunduğu sarayın haremında veya başka gösterilen bir yerde yaşıyorlardı⁶⁹.

⁶⁸ Akgündüz, a.g.e, s. 44.

⁶⁹ Uluçay, a.g.e., s. 118-119.

3. 1. 1. Kadın efendilerin Padişah ve Şehzadelerle İlişkileri

Kadın Efendiler, kültürlü, okuma-yazma bilen, tarih mütalaasından ve musikiden hoşlanan kimselerdi. Müsaade olmadıkça padişahın huzurunda oturmazlar ve konuşurken daima resmi konuşurlar ve resmi hareket ederlerdi. Padişah kadın efendileri *kadınım* diye çağırır ve kadın efendiler de birbirine *yoldaşım* diye hitap ederlerdi. Kadın Efendiler, ortaklarıyla görüşmek istedikleri zaman elçi olarak bir kalfa gönderirler ve müsaadelerini isterlerdi. Ortaklar birbirleriyle asla laubali olmazlardı. Şehzadeler hangi yaşta olurlarsa olsunlar Kadın Efendilerin ellerini öperler; onlarda kendilerini şefkatle kucaklar ve alınlarından öperlerdi⁷⁰.

3. 1. 2. Çocuk Doğurmaları ve Beşik Alayı

Sarayda padişah zevcesi olan kadın efendi veya hasekilerden yahut da müstefreşelerden biri çocuk doğurduğu zaman kendisine mükellef bir yatak döşenir; yatağın üzerine asılan cibinlik yakut ve zümrüt incilerle işlenmiş kırmızı atlastan olurdu; bu kırmızı renk Osmanlı hanedanına mahsus olduğundan o rengi başkası kullanamazdı. Doğan çocuğa hazine-i hümâyun kethüdası marifetiyle darphanede gümüş kabarıklı müzeyyen bir beşik yaptırılır ve bu beşik, hazine kethüdası önde olduğu halde bir kısım ağalar tarafından harem-i hümâyunun divanı hümâyun tarafına muttasıl kapısına kadar götürülür oradan dar-üs saâde ağası, hazinedar ağa, hazine vekili vesairleri tarafından karşılanarak harem-i hümâyuna verilirdi.

Şehzadenin doğumu sadr-ı azam, şeyh-ul İslâm, vezirler, kaptan paşa, sadaret kethüdası, defterdar, yeniçeri ağası, reis-ül küttab ve çavuşbaşı'ya hususi memurlarla bildirilir ve onlarda kendilerine tebşiratta bulunan ağalara hil'at, donanmış at ve atıyye verirlerdi. Böyle bir doğumda lohusayı tebrik için saray haricide bulunan evli sultanlarla, başlıca devlet ricalinin aileleri davet olunurlardı.

Lohusanın odasına giren davetliler, kadını selamlarlar ve örtüsünü öperler, sedir üzerine otururlardı; Sultanlar sedirde oturmayıp yatağın karşısındaki yüksek mevkie yerleşirler ve bu suretle kendilerinin derecelerinin yüksek olduğunu gösterirlerdi. Çocuk, yatağın ayak ucunda oturan süt ninenin kucağında bulunuyordu.

Velâdet-i hümâyun denilen padişah çocuklarının doğumlarında, her halde on yedinci asırdan itibaren ihdas edilmiş birtakım merasim yapılırdı; bunlardan ikisi valide sultan

⁷⁰Akgündüz, a.g.m., s. 334-336.

ile sadr-ı azamın göndermiş oldukları beşik ve yorgan ve sırmalı örtü münasebetiyle yapılan beşik alaylarıdır. Çocuk doğunca padişah validesinin evvelden hazırlatmış olduğu beşik, yorgan ve sırmalı pâşide denilen beşik örtüsü merasimle ve alayla Eski Saraydan Yeni Saraya naklolunurdu; bunun için bir gün evvel kethüda bey tarafından emir-i alem'e ve sultan kethüdalarına ve dar-üs saâde ağası yazıcısı tarafından da haremeyn evkafı memurlarına tayin olunan saatte Eski Sarayda bulunmaları için tezkireler yazılırdı; davetliler gelince alayın hazır olduğu teşrifatçı tarafından haber verilir; valide sultanın baş ağası beşiği tâzim ile dışarı çıkarıp valide sultanın kethüdasına verir o da valide sultanın kahveci başısına verir bu sonuncusu beşiği başının üzerine alır; yorganı ikinci kahveci başı ve pâşideyi üçüncü kahveci başı alarak alay tertibi üzere yürünürdü.

Valide beşik alayı, Eski Sarayın Bayezid camisi etrafındaki buğdaycılar kapısından çıkıp, Divanyoluyla Destercilerden Ayasofya ve acemi oğlanı kulluğu önünden, dört yol ağzından geçip bâb-ı hümayundan içeri girer ve orta kapıya gelince herkes atlarından iner ve iki sıra dizilirlerdi. Evvela ağalar ve sonra alay erkanı orta kapıdan girip harem-i hümayunun araba kapısına giderler ve burada dar-üs saâde ağası beşik ile yorganı ve pâşideyi karşılardı. Valide Sultanın baş ağası pâşide ile yorganı öpüp dar-üs saâde ağasına teslim eder o da yazıcı efendiye verirdi; bundan sonra dar-üs saâde ağası önde, harem ağaları etrafında olarak beşik örtüsü ve sonra yorgan ve en arkada beşik harem-i hümayuna teslim olunur ve dar-üs saâde ağasının avdetini müteakip alay erkanına hil'atler giydirilip icap edenlere atıyyeler verilirdi.

Lohusanın altıncı günü sadr-ı azam tarafından gönderilen altın ve mücevherat ile süslü beşik alayı yapılırdı; doğan çocuk erkek ise buna bir sorguç ilave edilirdi. Beşik alayında bulunacak olanlardan sultan kethüdalarına bir gün önceden haber verilirdi.

Beşik tayin olunan saatte hazır olur ve kethüda beye teslim edilirdi. Oda sadr-ı azamın baş çuhadarına teslim ederdi. Daha sonra paşa kapısından çıkarlar ve mehterhane üzeri yürürlerdi; Divanyolu caddesinden gider ve bab-i hümayundan içeri girerdi. Beşik harem kapısında dar-üs saâde ağası tarafından karşılanır ve kethüda bey tarafından ağaya teslim edilirdi; kâhya kadın vasıtasıyla harem-i hümayuna verilen beşiği padişah görürdü; dar-üs saâde ağası tarafından kethüda beye çuhaya kaplı samur kürk giydirilip diğer alay erkanına da hil'atler ve atıyyeler verilirdi. Beşik lohusanın odasına götürülüp herkes tarafından görülürdü. Beşik lohusanın odasına gelince bütün davetlilerin ayağa kalkıp beşiği karşılamaları usüldendi. Beşik odaya geldiğinde valide sultan ve davetliler

beşiğe altın atarlar, ebe dualarla çocuğu beşiğe yatırıp üç kere salladıktan sonra kucağına alır, bu sırada davetliler beşiğe para saçıp değerli kumaşlar örterler bunlar ebe kadına aitti.

Lohusaya davet edilenler üç gün haremde misafir olurlar ve çocuğa, validesine ve dairesinde misafir oldukları kadın efendilere hediyeler takdim ederlerdi; şeyhül-islâmın ailesi bu masraftan istisna edilmişti. Davetlilere padişah tarafından hediyeler verilir. Lohusa münasebetiyle kına geceleri yapıp oyunlar tertip edilir, müzik ve taklitleriyle cariyeler misafirleri eğlendirirlerdi.

Padişahın çocuğu doğduğu zaman dar-üs saâde ağasının oda lalası silahdar ağaya müjde getirir ve onun vasıtasıyla enderunda ilân olunurdu. Doğan çocuk erkekse beşer, kızsaa her koğuşta üçer kurban kesilerek matbah-ı amireye gönderilirdi; bundan sonra beşinci yerindeki toplarla şehzade için her gün beş vakitte yedişer ve kız için üçer tane top atılır ve donanma yapılırdı.

Padişahların erkek ve kız çocukları doğduğu zaman bir hatt-ı hümayunla Paşakapısına bildirilir ve doğumun ertesi günü sadr-ı azam, şeyhül-islâm, vezirler, kazaskerler nakib-ül eşraf, yeniçeri ağası, şikk-ı evvel defterdarı, reisül-küttap tebrik için saraya giderler ve padişah tarafından kendilerine kürk ve hil'at giydirilirdi.

Bundan başka doğumun üçüncü günü sadr-ı azam'a şerbet gönderilmek usüldendi. Bu tevellüt meselesi bir hükümle eyalet valilerine ve mahalli kadılara bildirilerek şer'i mahkeme sicillerine kayıt olunurdu. Doğan çocuk erkek ise keyfiyyetin hatt-ı hümayunla ve dar-üs saâde vasıtasıyla sadr-ı azam'a tebliği kanundu, kız ise hazinedar ağa veya münasip birisiyle bildirilirdi; tevellüt tellallarla halka ilan olunur ve Paşakapısında mehterhane denilen bando çalardı⁷¹.

3. 1. 3. Boşanma ve Evlendirilmeleri

Osmanlı Padişahlarından biri vefat edince, onun çocuk doğurmamış yahut da erkek çocuk doğurmuş olup da vefat etmiş olan kadın ve hasekileri, devlet ricalinden biriyle evlendirilebilirdi. Mesela; Fatih Sultan Mehmed, ilk olarak bu geleneği başlatmış ve II. Murad'ın kadını Halime Hatice Hatun'u babasının adamlarından İshak ile evlendirmişti. Kendisi de boşandığı Trabzon Rum İmparatorunun kızını, Zağanos Paşa ile evlendirmiştir.

⁷¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 156-160.

Osmanlı Padişahlarının, bazı suçları sebebiyle, sayıları üçü dördü geçmeyen kadınlarını idam ettirdikleri nakledilmektedir. Mesela; Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisine isyan eden ve izzet-i nefsinı kıran Gülfem Kadın'ı idam ettirdiğini ve sonrada yarım kalancamiini tamamlattırdığını ve II. Mustafa'yı kendisini öldürmeye teşvik eden Peykidil Kadın Efendi'yi II. Mahmud'un idam ettirdiğini tarihçiler nakletmektedir.

3. 1. 4. Kadın efendilerin Saraydan Çıkarılmaları/Eski Saraya Gönderilmeleri

Padişahlardan birisi vefat edince, tamamen kendisine ait olan annesi Valide Sultan, eşleri durumundaki Kadın Efendiler, İkballer, hatta çok sevdiği cariyeler ve de onların yakın hizmetinde bulunan haznedar ustalar, bütün imtiyazlarını kaybederler ve Harem Dairesinden alınarak Eski Saray'a gönderilirlerdi.

3. 1. 5. Kadın efendilerin Siyasi/Devlet Hayatındaki Yerleri

Kadın efendilerin gerek siyasi hayatta ve gerekse devlet yönetiminde büyük rolleri olmuştur. Bu etkileri çoğu zaman devleti olumsuz yönde etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin duraklamasında ve hatta gerilemesinde en büyük rolü oynayan sebeplerden biri de, bir yüzyıla yakın, Kadın Efendilerin devlet işlerine karışmaları olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra padişahların ordularının başına geçerek sefere gitmeyişlerinde ve saraya kapanıp kalmalarında maalesef bu şekilde Kadın Efendilerin mühim rollü olmuştur. Fakat bu durum IV. Mehmed'i idare eden Turhan Sultan'dan sonra ortadan kalktığı söylenebilir. Ancak şunu da belirtelim ki, Turhan Sultan, Harem-i Hümayûn'da, kadınların asla siyasete karışmamaları gerektiği terbiyesini öylesine kurdu ki, Osmanlı saltanatının sonuna kadar bu terbiye devam etti. Bu suretle Hürrem-Safiye- Kösem Sultan üçlüsünün başlattığı kötü dönem kapanmış oldu.

3. 2. Kadın efendilerin Sosyal Hayatları

Kadın efendiler okuma-yazma bilen, kültürlü, musikiden hoşlanan, saray görgüsü ve terbiyesi almış kadınlardı. Sosyal hayatlarında nerede nasıl davranacaklarını çok iyi bilirler ve bu çerçevede çizilen kurallar dışına asla çıkmazlardı. Gerekğinde halkın içine karışır ve katılması gereken tören, merasim, tebriklere katılır bunun yanında hayır

ve hasenata da çok önem vererek fakirlere yardım eder, halkın ihtiyacını karşılayacak imarethaneler de yaptırırlardı.

3. 2. 1. 1. Maaşları ve Ödenekleri

Kadın Efendilerin hepsinin tayinât ve ödenekleri vardı. Bunlara ve maiyetlerine yetecek kadar yiyecek, giyecek ve yakacak verilirdi.

Daha sonraları Kadın Efendilere *hâslar* ve çiftlikler tevcih edilmeye başlandı. Mum, sabun ve odun gibi ihtiyaçları senede iki defa Muharrem ve Receb aylarında toptan veriliyordu. Yemeklerini kendi dairelerinde yiyen Kadın Efendilere, günde 5 okka et, 3 tavuk, 2 okka sade yağ, yazları bir denk kar, bir tabak kaymak, bir okka meyve, 4 has ekmek, 200 dirhem bal, hoşaf, 2 yumurta, 4 piliç ve mevsimine göre yeteri kadar sebze verilmekteydi.

Tanzimat Devri'nde, Kadın Efendilerin bu tahsisâtları maaşa çevrildi. Onlar da devlet memurları gibi maaşlarını Hazineden almaktaydılar. Bunun amacı israfı önlemektir. Ancak tam muvaffak olduğu söylenemez.

3. 2. 1. 2. Kılık-Kıyafetleri

Haremde yaşayan diğer kadınlar gibi Kadın Efendiler de giyimlerine ve özellikle saçlarına dikkat ederlerdi. Bunun için sarayda Berber Usta ve Kutucu Usta bulunmaktaydı⁷². Harem kadınları makyajlarını da ihmal etmezler ve gözlerine sürme çekerlerdi. Kulaklarına değerli taşlardan küpeler takarlardı. Yazın manto, kışın kürk giyerlerdi. II. Mahmud zamanından itibaren ferace ve çarşaf giymeye başladılar. Tanzimat sonrası ise açık saçık gezmeseler de Avrupalılar gibi giyinmeye heveslenmişlerdir⁷³.

19.yüzyıla gelindiğinde ise artık şehirli ve kültürlü kadınlarda yeni bir giyim tarzı kendini göstermiştir. Böylece siyah çarşaf dışında daha ince kumaşlar, tafta, saten, saten dö Lyon, saten düşes, lahuraki, vigoni, krepdöşin, şayak, alpak gibi yünlü, ipekli kumaşlardan da istifade edilmeye başlanır. Kadınlar, şapka benzeri kepleri ve ince dantel peçeleriyle sokaklarda görünmeye başlarlar. Başlarına örttüikleri uzun yaşmaklarının

⁷² Akgündüz, a.g.m.,s. 342-344.

⁷³ <http://www.tarihtopluluğu.com/forums/j-k/6428-kadinefendi.html>

dantel işlemlerle süslü olmasına dikkat ederler, bu görüntülerini zarif bir kolye veya altınla süslemeyi de ihmal etmezler⁷⁴.

3. 2. 1. 3. Gezintiler ve Eğlenceleri

Haremde yapılan eğlenceleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

3. 2. 1. 3. 1. Geziler

Haremde yaşayan kadınlar, bütün bütün kapalı yerlerde kalmasınlar diye, özellikle yaz aylarında harem dışındaki yerlere beylik gezintiler düzenlerdi.

Baharlarda ve yaz aylarında, has bahçe ve saray dışındaki gezi yerlerine yapılan gezilere beylik gezi denmekteydi. Bu gezi yerlerinin başında Kâğıthâne gelmekteydi.

Geziye çıkılmadan evvel, gidilecek yerlere çadırlar gönderiliyordu. Çadırlar mahremiyete riayet edilmesi için halvet sokaklarıyla birbirine bağlanır; kadınlar ve cariyeler serbestçe bu halvet sokaklarında yürüyebilirlerdi. Dinin emirlerine aykırı fiillerin olmaması için tedbirler alınırdı. Halvet sokakları sebebiyle bir kadın veya cariye bir çadırdan diğer bir çadıra geziye katılan erkeklere görünmeden geçebilirdi. Baş ve ikinci kâtibe bu gezileri tanzim ederlerdi. Geziye katılacak kadınlar, sultanlar, ustalar, kalfalar ve cariyeler arabalarına binerler ve göç yerine hareket ederlerdi. Kafilenin önünde ve yanlarında atları üzerinde harem ağaları bulunurdu.

3. 2. 1. 3. 2. Musiki Ziyafetleri

İslâmiyet'te bazı sesler helal ve bazıları da haram kılınmıştır. Gerçekten insanda ulvi ve yüce duyguların, Rabbâni aşkların doğmasına vesile olan sesler helâdir. Halbuki yetimane hüznüleri ve nefsânî şehvet ve arzuları tahrik eden sesler ise, haramdır. İşte bu şer'î hükümlerden dolayı Osmanlı Haremünde, bazı İslâm Hukukçularının verdiği fetvalara dayanarak, ud, keman, def, çalpare, ney ve tambur gibi saz ve müzik aletleri çalınmıştır. Bunları çalmak üzere, cariyelerden oyun, saz ve hânende takımı kurulmuştur. Bu hareme alınan cariyelerden seçilen sazende takımı, özellikle son zamanlarda musiki hocalarından müzik dersleri almışlardır. Sâzendeler, genellikle

⁷⁴ Ulvi Keser; "19.yy. Selanik Sosyal Hayat, Giyim Kuşam Tarzı Ve Kadınlar", Toplumsal Tarih Dergisi, Tarih Vakfı Yayınları, S156, Aralık 2006,s72.

kalfalık payesine gelen ve Padişah yahut diğer hanedan erkekleri ile aralarında mahremiyet bulunmayan cariyeler arasından seçilirlerdi.

XIX. yüzyılda batılılaşma başlayınca, eski sazlar arasına piyano da girmiştir. Sultanlar, şehzadeler ve hatta kadın efendiler piyano çalmaya başlamışlardır. Osmanlı tarihi boyunca, son zamanlardaki bazı eğlenceler dışında, sazendelerin ulvi duyguları teşvik eden ilahiler okuyup, buna uygun sazlar çaldıkları, gayri meşru olayların pek nadir meydana geldiği, saray hatıralarından anlaşılmaktadır. Bazı kitaplarda tasvir edilen eğlenceler, çalgılı ve sazlı alemler ise, tamamen hayaldir.

3. 2. 1. 3. 3. Oyunlar ve Eğlenceler

Harem halkının yeknesak hayatını değiştirmek için meddahlar, karagözler ve orta oyuncuların gösteri yaptıkları ve harem halkının kendi aralarında bekiz, kös ve sürme oynadıkları bilinmektedir. XIX. Asırda bunlara domino ve tavla da eklenmiştir. İskambil ise hareme asla girmemiştir. Bu arada saraylı cariyeler haftada iki defa oyun ve saz geceleri düzenlemekteydiler. Bu gecelerde teşkil edilen oyun takımı görev alırdı. Önceleri erkek oyunculara çengi denirken, sonraları köçek ve kadın oyunculara da çengi denmeye başlandı.

Tanzimat'tan sonra bu oyunlar tamamen terkedilmiş ve yerini yavaş yavaş Avrupai eğlencelere bırakmıştır. III. Selim zamanında hareme dans girmiş ve bunu operet ve tiyatro takip etmiştir. Ancak bu faaliyetler de hep meşru dairede yapılmaya çalışılmıştır.

3. 2. 1. 4. Merasimlere Katılmaları

Osmanlı Haremde, doğum, nişan ve düğün merasimleri dışında, harem içinde kadınların da katıldığı bazı merasimler mevcuttur:

Cuma Selamlığı: Osmanlı Padişahları, İstanbul'da buldukları zaman, Cuma günleri namazlarını meşhur camilerin birinde ve Hünkâr Mahfilinde kılarlardı. Son devir Padişahlarının anneleri ile haznedar ustalarında kendilerine ayrılan yerde namaz kılmak üzere, bazen Padişah ile cumaya gittikleri nakledilmektedir.

Kandiller ve Surre Alayı: Kandil geceleri haremde çok hareketli geçerdi. Kandil tebrikleri özellikle son zamanlarda, bunun için hazırlanan salonda yapılırdı. Salonlarda kadınlar için de kafesli yerler hazırlanır ve davetli kadınlar ile birlikte Kadın Efendiler

ve sultanlar yerlerini alırlardı. Mevlüt okunur, dualar edilir ve bitince Padişah kalkardı. Padişah oradan hareme geçer ve harem kadınlarının tebriklerini kabul ederdi.

Ramazan Ayı: Ramazan gelince, sarayda ve haremdede diğer aylara göre daha büyük bir dini hava eserdi. Saray ve haremdede yaşayanların hepsi oruç tutarlar; okuyup yazma bilenler hatim indirirlerdi. Haremin saray dairesi Ramazanda adeta cami haline girer, herkes ibadetle vakit geçirirdi.

Hırka-i Sa'âdet'i ziyaret; Ramazanın 15'inde başta padişah olmak üzere şehzadeler, sultanlar, kadın efendiler, ikballer ve ustalar hırka-i sa'âdet dairelerini ziyaret ederlerdi. Harem 1854'te Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe'ye taşınınca bu merasim daha çok önem kazandı.

Kadir Alayı; Ramazanın 27. gecesi olan Kadir Gecesinde kadir alayı düzenlenirdi. Haremdede bulunan kadınlar ve sultanlar, iki atın çektiği arabalara binerler, meydanda kendilerine ayrılan yerlerde dururlardı. Namaz bitinceye kadar meydanda atılan fişekler izlenir, sora kadın efendiler ve sultanlar şehirde yapılan şenlikleri seyretmek için kısa bir tur yaparlar ve sonra da hareme dönerlerdi.

Bayram Tebrikleri (Mu'âyedeler); Harem halkı bayram tebrikleri için günler evvelinden hazırlanırdı. Saraydaki bayramlaşmaya mu'âyede denmekteydi. Önceleri Topkapı Sarayındaki Babüs-Sa'âde önünde yapılırdı. 1854'ten itibaren Dolmabahçe Sarayındaki Mu'âyede Salonunda yapılmaya başlandı.

Bayram sabahı Padişahın bayramını tebrik için evvela dışarıda bulunan sultanlar, hanedan mensubu olan vükela kadınları hareme gelirlerdi. Harem kapısında harem ağaları tarafından selamlandıktan sonra kethüda kadın ve katibeler bunları hareme alırlardı. Sultanlar ve misafirler kendileri için ayrılan dairelere yerleşirlerdi. Kendi aralarındaki bayramlaşmayı bitiren harem halkı Padişahı beklemeye başladılar. Padişah içeri girince sırasıyla Valide Sultan, sultanlar, kadın efendiler, ikballer, büyük rütbeli ustalar(hünkâr kalfaları) haznedar usta, kâhya kadın, öbür ustalar, büyük kalfalar, kahveciler ve misafir kalfalar Padişahı başlarıyla yerlere kadar eğilerek tebrik ederlerdi. Padişah kadınlarına ve kızlarına iade-i ziyarete bulunurdu.

Harem odalarında, kadınlar birbirlerini tebrik ederlerken, haremin avlusunda bayram eğlenceleri yapılırdı. Harem kadınları bu eğlenceleri kafes arkalarından ve

pencerelerden seyrederdilerdi. Gece de misafirler ve harem halkı, mâbeyne davet edilir ve burada da meşru dairede eğlenceler tanzim olunurdu⁷⁵.

3. 2. 1. 5. Yaptırdığı Hayratlar, Vakıflar

Kadın efendilerin tamamı değilse de bazı isimler yaptırdığı hayrat ve vakıflarla öne çıkmış ve adlarını yaşatmışlardır. Kanuni Sultan Süleyman'ın zevcesi olan Hürrem Sultan, Aksaray'da kubbeli bir cami ile şadırvan, yanında imaret, medrese, darüşşifa ve mektep, Mekke ve Medine'de birer imaret yaptırdı. Edirne'ye su getirterek sokak çeşmelerinden akıttı. Meriç üzerinde Cısr-i Mustafapaşa'da kervansaray, cami ve imareti vardır. Bütün mal varlığını bunlara vakfetti.

Sultan IV.Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan, Çanakkale'de *Kale-i Sultaniye* ve *Seddü'l-Bahr* adlarıyla anılan ve içerisinde cami, mektep, muhafızlar için evler, sığınaklar, dükkanlar bulunan iki kaleyi, İstanbul'da (Eminönü) Yeni Cami'yi, mektep, sebilhane, kütüphane ve türbeyi vakfetmiştir. Vakıflarda çalışanlara vakıf gelirinden günlük ücret ödenmesini, mektep talebelerinin kışın odun ve kömür ihtiyaçlarının giderilmesi, öğrencilerin yazın gezilere götürülmesi, yazın sebilhaneye kar alınması, Ramazan'da yoksullara pirinç, soğan ve odun alınması, Hac'ca gidecek olanların yollarda susuzluk çekmemeleri için 65 adet deve kiralanması, camilerin aydınlatılması için mum, kandil, zeytinyağı sağlanması, mübarek gecelerde kandil yakılması için adam tutulması ve vakfedilen mahallerin gerektiği gibi tefrişi masraflarının vakıf gelirinden ödenmesini şart etmiştir.

Sultan II.Selim'in başkadını Nurbanu Sultan; cami, medrese, darülhadîs, darülkurra, imâret, darüşşifâ, mektep yaptırmış ve Divanyolu'ndaki çifte hamam, Üsküdar'daki yeşil direkli hamam ve Langa'daki hamam'ı bu yapıların ihtiyaçları için vakfetmiştir.

II.Selim'in Nurbanu Sultan'dan doğan kızı Şah Sultan Eyüp'te bir cami, yanına da türbesini yaptırdı.

Sultan III. Murad'ın Safiye Sultan'dan doğan kızı Ayşe Sultan kocası Kanijeli İbrahim Paşa için Şehzade Cami'nin avlu kapısına bitişik bir çeşme yaptırdı. Vasiyetnâmesinde paralarının iki cariye için azad edilmesine; 10.000 akçenin, İstanbul hapishanesinde 500 veya daha az akçe borçtan dolayı tutuklu olanların borçlarının ödenip serbest bırakılmalarına; 2000 akçenin tımarhanedeki fakir hastalara, fakir halka, âmâlara,

⁷⁵ Akgündüz, a.g.m.,s. 342-344.

sakatlara, yetimlere, geri kalan paranın da Mekke, Medine ve Kudüs'ün fakirlerine, ilk önce kadınlar olmak şartıyla esir düşen Müslümanların kurtarılmasına verilmesini istedi⁷⁶.

IV.Murad ve İbrahim'in anneleri Kösem Sultan tek selatin cami külliyesini inşa ettirdi. Mütevazi bir yapıydı. Bunun dışında Kösem Sultan I.Ahmed dönemi biterken bir dizi hayır hizmeti gerçekleştirdi: Bunlar arasında kutsal kentlere giden hacılara su sağlanması(otuz deve, altı deveci ve altı su taşıyan araç istihdam eden bir hizmet), iki kentin yoksullarına ve yoksul hacılara her yıl gömlek, yün palto, yemeni ve sarık kumaşı dağıtılması ve Kudüs, Mekke ve Medine camilerinde Kur'an okutulması vardı. Kösem, valide sultan olarak da Peygamber soyundan gelen 200 kişiye kutsal Recep, Şaban ve Ramazan aylarında tahsisat verilmesini, yetim kızlara çeyiz verilmesini de içeren kişisel hayır işlerine devam etti. Her yıl Recep ayında Kösem kılık değiştirerek saraydan çıkar ve hapisteki borçlu ve (katiller dışında) diğer suçluların borçlarını ya da suçlarının karşılığı tazminatı ödeyip, serbest bırakılmalarıyla bizzat ilgilenirdi⁷⁷.

3. 3. Padişah Kadınları ve Kızları

Padişah kadınlarının ve kızlarının listesi ekler kısmında verilmiştir.

---

⁷⁶ Özbilgen, a.g.e., s. 96-97.

⁷⁷ Peirce, a.g.e., s. 276-278.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatını incelerken ilk dikkati çeken husus, devleti yöneten o heybetli, kuvvetli, cesur padişahların yetiştikleri, hayatlarını sürdürdükleri yer olan saray olmuştur. Saray ise kendi içinde birçok bölüme ayrılmaktadır. Kadınların ve erkeklerin kaldıkları yerler mahrem hususuna bağlı olarak birbirinden ayrılmaktadır.

Bir bayan olarak benim dikkatimi daha çok kadınların bulunduğu harem kısmı çekmiştir. Çünkü o kadınlar ki aslında arkada ki görünmeyen kahramanlardır.

Her alanda olduğu gibi Osmanlı Devleti saray hayatı içerisinde de kurallarını çok iyi belirlemiş, belli bir çerçeve içinde muazzam bir düzeni oturtmayı başarmış bir devlet olmuştur.

Toplumumuzda Osmanlı Devleti'nin haremde ki kadınların sadece cinsi münasebette kullanıldığı yanlışlığına düşen insanlarımız mevcuttur. Ancak Osmanlı Devleti'nin saray hayatı hakkında ki bu yanlış düşünceler kanımca bu çalışmayla parçalanacaktır. Çünkü devlet, kadınları bir köle olarak değil her birini kendi özelliğine, yeteneğine göre sınıflandırarak muhakkak emeğinin karşılığını fazlasıyla vererek o kadınların hizmetlerinden istifade etmiştir. Öyle ki bu yolla saraya giren kadınlar gün gelmiş kadın efendiliğe yani padişah hanımlığına kadar yükselmişlerdir.

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin saray hayatını, haremde kadın ve erkek kısmında ki hayatı, haremde bulunan kadınların oraya hangi aşamalardan geçerek geldiklerini, hangi hizmetlerde bulduklarını, yönetimi nasıl etkilediklerini kısacası bu kadınların sosyal ve siyasi hayatlarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Üzerinde yoğunlaştığım bu konunun bana kazandırdığı en büyük şey; günümüzde ve Osmanlı Devleti zamanında kadına verilen değeri ve önemi karşılaştırma imkanı sunmuş olmasıdır.

Bu aıllardan bakıldığı zaman bu konunun araştırılmasıyla yeni çalışmalar için önemli bir adım atmış olduğumu dşünuyorum.

BİBLİYOGRAFYA

1. ARŞİV BELGELERİ

1. BOA, 147/41, A.MKT.UM, 18 S 1270.
2. BOA, 82/3, A.MKT.UM , 07 M 1268.
3. BOA, 542/38, A.MKT.UM , 20 Ş 1278.
4. BOA, 396/97, A.MKT.NZD, 03 Ş 1278.
5. BOA, 8/60, Y.PRK.EŞA, 16 Ra 1306.
6. BOA, 8/58, Y.PRK.EŞA, 13 Ra 1306.
7. BOA, 11/51, Y.PRK.HR, 11 Ra 1306.
8. BOA, 37/2, A.MKT.MHM, 28 Za 1267.
9. BOA, 330/53, A.MKT.MHM, 29 Za1281.
10. BOA, 418/21, A.MKT.MHM, 08 Ca 1285.
11. BOA, 373/51, A.MKT.UM, 27 Ra 1276.

II. TETKİK ESERLER

1. Akgündüz, Ahmed; İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
2. Tektaş, Nazım; Haremde Taşanlar (Padişahların Bütün Kadınları), Çatı Kitapları, İstanbul 2004.
3. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
4. Koçu, Reşat Ekrem; Topkapı Sarayı, Doğan Kitapçılık Yayınları, İstanbul 2004.
5. Baykal, İsmail H.; Enderun Mektebi Tarihi, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul1953.

6. Pierce, Leslie P.; Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
7. Özbilgen, Erol; Bütün Yönleriyle Osmanlı Ādâb-ı Osmâniye, İzYayıncılık, İstanbul 2004.
8. Sakaoğlu, Necdet; Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun, Denizbank Yayınları, İstanbul 2002.
9. Öztuna, Yılmaz; Osmanlı Devleti Tarihi II., Faisal Finans Kurumu Yayınları, İstanbul 1986.
10. Uluçay, Çağatay; Harem II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
11. Ok, Sema; Köle Pazarından Saraya Cariyeler, Kemer Yayınları, İstanbul 1996.
12. Ali Seydi Bey; Teşrifat ve Teşkilâtımız, 1001 Temel Eser, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1973.
13. Uluçay, Çağatay; Padişahların Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

II. MAKALELER

1. Akgündüz, Ahmed; “Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem”, Türkler, Cilt 10, Yeni Türkiye Yayınları.

III. SÜRELİ YAYINLAR

1. Hurşit Paşa'nın Saray Hâtıraları, Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1965.
2. Walch, Robert; XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Harem, Çeviren Aydın Filiz, Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul 1970.
3. Ulvi Keser; “19.yy. Selanik Sosyal Hayat, Giyim Kuşam Tarzı Ve Kadınlar”, Toplumsal Tarih Dergisi, Tarih Vakfı Yayınları, S156, Aralık 2006,s72.

IV. HATIRALAR

1. Safiye, Ünüvar; Saray Hâtıralarım, Bedir Yayınları, İstanbul 2000.

V. WEB ADRESLERİ

1. Şimşirgil, Ahmed; Harem Nedir?, <http://www.turksultans.com>.
2. www.akintarih.com/turktarihi/osmanli/harem/haremilber.
3. www.topkapisarayi.gov.tr/harem.
4. <http://dolmabahcesarayiharem.blogspot.com/>.
5. <http://www.tarihtoplulugu.com/forums/j-k/6428-kadinefendi.html>.
6. <http://site.mynet.com/muratcanhoca/osmkadn.html>.
7. <http://www.gezenbilir.com/index.php?action=printpage;topic=15862.0>
8. <http://www.populertarih.com/cariyeler/>.

EKLER

Ek. 1. Padişah Annelerinin Listesi

	Padişahın İsmi	Anne İsmi	Milliyeti	
1	Osman Gazi	Hayme Ana		Türk
2	Orhan Gazi	Mal Hatun		Türk
3	I. Murat Hüdavendigar	Nilüfer Hatun	Rum	Cariye
4	I. Bayezid (Yıldırım)	Gülçiçek Hatun	Rum	Cariye
5	I. Mehmed (Çelebi)	Devlet Şâh Hatun		Türk
6	II. Murad	Emine Hatun		Türk
7	II. Mehmed (Fatih)	Hûmâ Hatun		Cariye
8	II. Bayezid	Gülbahar Hatun		Cariye
9	Sultan Selim (Yavuz)	Ayşe Hatun		Türk
10	I. Sultan Süleyman (Kanuni)	Hafza Hatun		Cariye
11	II. Selim (Sarı)	Hürrem Sultan	Rus	Cariye
12	III. Murad	Nur Bânû Sultan	Yahudi	Cariye
13	III. Mehmed	Safiye Sultan	İtalyan	Cariye
14	I. Ahmed	Handan Sultan		Cariye
15	II. Osman (Genç)	Mahfiruz Sultan		Cariye
16	I. Mustafa	Fülane Sultan		Cariye
17	IV. Murad	Kösem Sultan	Hırvat yada Rum	Cariye
18	Sultan İbrahim			Cariye
19	IV. Mehmed (Avcı)	Hatice Tarhan Sultan	Rus	Cariye
20	II. Süleyman	Saliha Dilaşub Sultan	Cariye	Cariye
21	II. Ahmed	Muazzez Sultan		Cariye
22	II. Mustafa	Gülnuş Sultan	Rum	Cariye
23	III. Ahmed		Rum	Cariye

24	I. Mahmud	Saliha Sultan		Cariye
25	III. Osman	Şehsuvar Sultan		Cariye
26	III. Mustafa	Mihrişah Sultan		Cariye
27	I. Abdülhamid	Rabia Şermi Sultan		Cariye
28	III. Selim	Mihrişah Sultan	Gürcü	Cariye
29	IV. Mustafa	Ayşe Sineperver Sultan		Cariye
30	II. Mahmud	Nakşidil Sultan		Cariye
31	Sultan Abdülmecid	Bezmialem Sultan	Çerkez	Cariye
32	Sultan Abdülaziz	Pertivniyal Sultan	Çerkez	Cariye
33	V. Murad	Şevkefzâ Kadın Sultan		Cariye
34	II. Abdülhamid	Tiri Müjgan Sultan	Çerkez	Cariye
35	Sultan Reşad	Gülcemal Sultan	Çerkez	Cariye
36	Sultan Vahidettin	Gülistû Sultan	Çerkez	Cariye

Ek. 2. Padişah Kadınlarının Listesi

1. OSMAN GAZİ (1258-1326)

-Malhun (Mal) Hatun

2. ORHAN GAZİ (1281-1360)

-Nilüfer Hatun

-Asparça Hatun (Rus)

-Teodora (Maria) (Rum, Bizanslı)

3. I. MURAD HÜDÂVENDİGÂR (1326-1389)

-Gülçiçek Hatun (Rum)

-Tamara (Bulgar)

4. İBAYEZİD (YILDIRIM) (1360-1403)

-Devletşâh Hatun

-Olivera Despina (Sırp)

-Hafsa Sultan

5. I. MEHMED ÇELEBİ (1379-1421)

-Emine Hatun

-Kumru Hatun

6. II. MURAD (1403-1451)

-Hatice Hatun

-Hûmâ Hatun

-Marya/Despina (Sırp)

-Yeni(Jeni) Hatun

7. II. MEHMED (FATİH) (1432-1481)

-Gülbahar Hatun

-Gülşah Hatun

-Sittin Hatun

-Çiçek Hatun

-Helene

8. II. BAYEZİD (1448-1512)

-Ayşe Hatun

-Bülbül Hatun

-Ferâhşâd Hatun

-Gülbahar Hatun

-Gülruh Hatun

-Hüsnuşah Hatun

-Nigar Hatun

-Şirin Hatun

9. I. SELİM (YAVUZ) (1470-1520)

-Hafsa Sultan

10. I. SÜLEYMAN (KANUNİ) (1494-1566)

-Hürrem Sultan (Rus)

-Mâhidevrân Hatun

-Gülfem Hatun

11. II. SELİM (1524-1574)

-Nûr Bânû

12. III. MURAD (1546-1595)

-Safiye Sultan (İtalyan)

-Şemsîruhsâr Kadın

13. III. MEHMED (1566-1603)

-Handan Sultan

14. I. AHMED (1590-1617)

-Kösem Sultan

-Mahfiruz Sultan

-Fülane Sultan

15. II. OSMAN (GENÇ) (1604-1622)

-Akile Hanım

-Ayşe Kadın

16. I. MUSTAFA (1592-1639)

Kadınları ?

17. IV. MURAD

Hakkında yeterli bilgi olmayan bir eşi vardır.

18. SULTAN İBRAHİM (1615-1648)

-Dilâşûb Hatun

-Muazzez Sultan

-Şivekâr Sultan (Ermeni)

-Hûmâşah Hatun (Türk değil)

19. IV. MEHMED (1642-1693)

-Gülnuş Sultan (Rum)

-Afife Kadın

20. II. SÜLEYMAN (1642-1691)

-Hatice Kadın

-Behzad Kadın

-Şüglün Kadın

-Şahsuvar Kadın

-Zeynep Kadın

21. II. AHMED (1643-1695)

-Rabia Sultan

22. II. MUSTAFA (1664-1704)

-Alicenap Kadın

-Sâlihâ Sultan

-Şehsuvar Sultan

-Hafsa Sultan

23. III. AHMED (1673-1736)

-Emetullah Kadın

-Şermi Kadın

24. I. MAHMUD (1696-1754)

-Alicenap Kadın

-Verdiraz Kadın

-Rami Kadın

-Meyyase Hanım

-Fehmi Hanım

25. III. OSMAN (1699-1757)

-Zevkî Kadın

-Ferhunde Kadın

-Emine Kadın

26. III. MUSTAFA (1717-1774)

-Adilşah Kadın

-Aynülhayat Kadın

-Mihrişah Kadın

-Rif'at Kadın

27. I. ABDÜLHAMİD (1725-1789)

-Ayşesineperver Kadın

-Binnaz Kadın

-Dilpezir Kadın

-Hûmâşah Kadın

-Mehtabe Kadın

-Mislinayab Kadın

-Muteber Kadın

-Nakşidil Sultan

-Nevres Kadın

-Şebîsefâ Kadın

-Ruhşah Hatice Kadın

28. III. SELİM (1761-1808)

-Afizar Kadın

- Zibifer Kadın
- Tab-1 Sefâ Kadın
- Refet Kadın
- Nuruşems Kadın
- Hüsnumah Kadın

29. IV. MUSTAFA (1779-1808)

- Seyyâre Kadın

30. II. MAHMUD (1785-1839)

- Nevfidan Kadın
- Aşubcan Kadın
- Hoşyar Kadın
- Nuritab Kadın
- Bezmâlem Sultan
- Pertevniyal Sultan
- Perviz Felek Kadın
- Vuslat Kadın
- Zernigâr Kadın
- Hüsnu Melek Hanım
- Zeyni Felek Hanım
- Tiryal Hanım
- Lebriz Hanım

31. ABDÛLMECİD (1823-1861)

- Servetsezâ Kadın
- Tîrî-Müjgan Sultan
- Şevkefza Kadın
- Dûzdidil Kadın
- Perestû Kadın
- Gülcemal Kadın
- Mahitab Kadın
- Bezmara Kadın
- Verdicenan Kadın
- Nalândil Kadın
- Ceylanyâr Hanım

- Serfiraz Hanım
- Gülüstü Hanım
- Navkmisâl Hanım
- Nesrin Hanım
- Şayeste Hanım
- Nüketsezâ Hanım

32. ABDÜLAZİZ (1830-1876)

- Dürrünev Kadın
- Hayrandil Kadın
- Edâdil Kadın
- Nesrin Kadın
- Cevherî Kadın

33. IV. MURAD (1840-1904)

- Mevhibe (Elrû) Kadın
- Reftarridil Kadın
- Şayan Kadın
- Nesliservet Kadın
- Resân Kadın
- Cevherriz Hanım
- Nev-Dürr Hanım
- Remiş Naz Hanım
- Filit-Ten Hanım

34. II. ABDÜLHAMİD (1842-1918)

- Nazik Edâ Kadın
- Bedrifelek Kadın
- Safnaz Kadın
- Bidar Kadın
- Dilpesent Kadın
- Mezide Meslan Kadın
- Emsalinur Kadın
- Ayşe Müşfikâ Kadın
- Saz-kâr Hanım
- Peyveste Hanım

- Fatma Pesent Hanım
- Behice Hanım
- Salihâ Naciye Hanım
- Dürrü Yektâ Kadın

35. IV. MEHMED (REŞAD) (1844-1918)

- Kâmures Kadın
- Mihrengiz Kadın
- Dûrrûaden Kadın
- Nazperver Kadın
- Dîlfirîb Kadın

36. VAHDETTİN (1861-1926)

- Emine Nazikedâ Kadın
- İnşirah Kadın
- Meveddet Kadın
- Nevvare Kadın-Nejat (Nevzat) Kadın

Ek. 3. Padişah Kızlarının Listesi

1. OSMAN BEY

- Fatma

2. ORHAN BEY

- Fatma Hatun
- Hatice Hatun

3. I. MURAD

- Nilüfer Hatun
- Melek Hatun

4. YILDIRIM BAYEZİD

- Hundi Hatun
- Orûz Hatun
- Fatma Hatun

5. ÇELEBİ MEHMET

- Selçuk Hatun
- Hafsa Hatun
- Ayşe Hatun

-Sultan Hatun

-İlaldı Hatun

6. II. MURAD

-Erhonda Hatun

-Fatma Hatun

-Hatice Hatun

-Şehzade Hatun

7. FATİH SULTAN MEHMED

-Gevherhan Sultan

8. II. BAYEZİD

-Aynışah Sultan

-Ayşe Sultan

-Fatma Sultan

-Gevherimülük Sultan

-Hatice Sultan

-Hundi Sultan

-Hüma Sultan

-İlaldı Sultan

-Kamer Sultan

-Selçuk Sultan

-Şah Sultan

-Sultanzade Hatun

9. YAVUZ SULTAN SELİM

-Beyhan Sultan

-Fatma Sultan

-Hafsa Sultan

-Hatice Sultan

-Şah Sultan

-Hanım Hatun

10. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

-Mihrimah Sultan

-Raziye Sultan

11. II. SELİM

- İsmihan Sultan
- Şah Sultan
- Gevherhan Sultan
- Fatma Sultan

12. III. MURAD

- Ayşe Sultan
- Fahri Sultan
- Fatma Sultan
- Mihriban Sultan
- Rukiye Sultan

13. III. MEHMED

—

14. I. AHMED

- Ayşe Sultan
- Fatma Sultan
- Atike Sultan
- Hanzade Sultan

15. I. MUSTAFA

—

16. II. OSMAN

—

17. IV. MURAD

- Kaya Sultan
- Safiye Sultan
- Rukiye Sultan

18. SULTAN İBRAHİM

- Fatma Sultan
- Gevher (Gevherhan) Sultan
- Beyhan Sultan

19. IV. MEHMED

- Hatice Sultan
- Fatma Sultan
- Ümmi Sultan

20. II. SÜLEYMAN

-

21. II. AHMED

-Asiye Sultan

-Atike sultan

22. II. MUSTAFA

-Ayşe Sultan

-Emine Sultan

-Safiye Sultan

-Emetullah Sultan

-Zeyneb Sultan

-Fatma Sultan

-Rukiye Sultan

-Hatice Sultan

23. III. AHMED

-Fatma Sultan

-Ümmügülsüm Sultan

- “

- “

-Zeynep Sultan

- “

- “

-Ayşe Sultan

- “

-Saliha Sultan

-Esmâ Sultan

-Atike Sultan

-Hatice Sultan

-Zübeyde Sultan

-Emine Sultan

- “

-Naile Sultan

-Nazife Sultan

-Rabia Sultan

- “

-Reyhan Sultan

-Rukiye Sultan

- “

- “

-Sabiha Sultan

-Ümmüseleme Sultan

-Akile Sultan

-Beyhan Sultan

-Emetullah Sultan

24. I.MAHMUD

-

25. III. OSMAN

-

26. III. MUSTAFA

-Hibetullah Sultan

-Mihrimah Sultan

-Mihrişah Sultan

-Şah Sultan

-Beyhan Sultan

-Hatice Sultan

27. I. ABDÜLHAMİD

-Ayşe Dürrüşehvar Hanım

-Hatice Sultan

-Esmâ Sultan

-Aynışah Sultan

-Rabia Sultan

-Melekşah Sultan

-Rabia Sultan

-Fatma Sultan

-Alemşah Sultan

-Saliha Sultan

-Hibetullah Sultan

-Emine Sultan

28. III. SELİM

—

29. IV. MUSTAFA

-Emine Sultan

30. II. MAHMUD

-Fatma Sultan

-Ayşe Sultan

-Fatma Sultan

-Saliha Sultan

-Mihrimah Sultan

-Şah Sultan

-Emine Sultan

-Şah Sultan

-Zeynep Sultan

-Emine Sultan

-Hamide Sultan

-Cemile Sultan

-Atiye Sultan

-Münire Sultan

-Hatice Sultan

-Adile Sultan

-Fatma Sultan

-Hayriye Sultan

31. ABDÜLMECİD

-Mevhibe Sultan

-Naime Sultan

-Fatma Sultan

-Behiye Sultan

-Neyyire Sultan

-Refia Sultan

- Aliye Sultan
- Cemile Sultan
- Münire Sultan
- “
- Samiye Sultan
- Nâzıme Sultan
- Sabiha Sultan
- Behice Sultan
- Mukbile Sultan
- Seniha Sultan
- Zekiye Sultan
- Fehime Sultan
- Şehime Sultan
- Mediha Sultan
- Naile Sultan
- Bedia Sultan

32. ABDÜLAZİZ

- Saliha Sultan
- Nâzıme Sultan
- Emine Sultan
- Esmâ Sultan
- Emine Sultan
- Fatma Sultan

33. V. MURAT

- Hatice Sultan
- Fehime Sultan
- Fatma Sultan
- Aliye Sultan

34. II. ABDÜLHAMİD

- Ulviye Sultan
- Zekiye Sultan
- Naime Sultan
- Naile Sultan

-Şadiye Sultan

-Ayşe Sultan

-Refia Sultan

-Hatice Sultan

-Samiye Sultan

35. MEHMED REŞAD

—

36. MEHMED VAHİDETTİN

-Fenire Sultan

-Ulviye Sultan

-Sabiha Sultan⁷⁸.

---

⁷⁸ M. Çağatay Uluçay; Padişahların Kadınları ve Kızları, T.T.K Yay., Ankara 1992, s.3-186.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Tülay ÇOLAK
Baba Adı : Sedat
Anne Adı : Perihan
Doğum Yeri : Kayseri
Doğum Tarihi : 18.04.1984

İlk, orta ve lise tahsilini Kayseri’de tamamladı. 2002 yılında kayıt yaptırdığı Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2006 yılında mezun oldu. 2006 yılı Eylül ayında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda lisans üstü eğitimine başladı ve halen devam etmektedir.

İletişim Bilgileri:

E-posta Adresi: tulay-colak-@hotmail.com